

Handel och social hållbarhet

En kartläggning och analys

2016:6

Kommerskollegium är den myndighet i Sverige som ansvarar för frågor som rör utrikeshandel, EU:s inre marknad och handelspolitik. Vår främsta uppgift är att främja frihandel och klara spelregler för den internationella handeln. Vi arbetar också för en effektiv inre marknad och ett öppet, starkt multilateralt handelsystem med fortsatta handelspolitiska liberaliseringar. I vårt uppdrag strävar vi efter goda handelsmöjligheter på tre nivåer: på EU:s inre marknad, mellan EU och omvärlden samt globalt, framförallt inom ramen för världshandelsorganisationen WTO.

Som expertmyndighet förser vi regeringen med besluts- och förhandlingsunderlag inom handelsområdet. Det handlar såväl om löpande underlag för aktuella handelsförhandlingar som långsiktiga strukturella analyser. Våra utredningar och rapporter

syftar till att öka kunskapen om handelns betydelse för samhällsekonomin och för en global hållbar utveckling.

Kommerskollegium har också verksamhet som riktar sig mot företag. Exempelvis finns på kollegiet Solvitcenter som hjälper företag och privatpersoner som stöter på handelshinder på EU:s inre marknad. Kansliet för Sveriges råd för handelsprocedurer, SWEPRO, finns också under vårt paraply.

I vår roll som handelsmyndighet ingår dessutom att ge stöd till utvecklingsländer genom handelsrelaterat utvecklings-samarbete. På kollegiet finns också kontaktpunkten Open Trade Gate Sweden som bistår exportörer från utvecklingsländerna i deras handel med Sverige och EU.

www.kommers.se

Förord

Agenda 2030 och FN:s globala hållbarhetsmål fastslår att handel är en motor för ekonomisk utveckling och därmed ett viktigt instrument för att uppnå samtliga dimensioner av hållbar utveckling. Samtidigt utgör hållbar utveckling uttryckliga mål för handelspolitiken och vi ser en ökande trend att använda handelspolitik som verktyg för att främja konkreta hållbarhetsmål. Dessa allt tydligare samband mellan handel och hållbarhet och målsättningen att handel ska bidra till hållbar utveckling ligger till grund för denna utredning.

I särskilt fokus för utredningen är kopplingarna mellan handel och den sociala dimensionen av hållbar utveckling. Utredningen avser ta ett helhetsgrepp på ämnet och ge en översikt av relevanta frågeställningar inom handel och social hållbarhet, med särskilt fokus på mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och jämställdhet. Utredningen kartlägger även handelspolitiska instrument som kan bidra till att främja social hållbarhet samt beskriver hur handelns möjligheter att bidra till social hållbarhet är beroende av såväl nationella förutsättningar som kompletterande åtgärder.

Utredningen är framtagen av Amelie Kvarnström och Karolina Zurek. Deltagit och bidragit i arbetet har även Emilie Anér, Anna Graneli, Joanna Tillberg, Heidi Lund, Kristina Olofsson, Henrik Isakson, Camilla Östlund, Sara Sandelius, Rebecca Ygberg Amayra, Olle Grünwald, Åsa Sandström, Sun Biney, Ellen Anker-Kofoed, Anneli Wengelin och Åsa Christiansson.

Kommerskollegium vill även tacka de externa kvalitetsgranskare som bidragit med värdefulla kommentarer i arbetet. Utredningen i sin helhet av Beyond Intent AB genom Johan Genneby; i delar av Théo Jaekel, Swedwatch (nu Vinge); Maria Sandow, Svensk Handel; samt Gisela Strand och Charlotta Bobjer, Sida.

Stockholm, oktober 2016

Anna Stelling
Generaldirektör
Kommerskollegium

Sammanfattning

Agenda 2030 innebär att hållbarhet är ett universellt och övergripande mål för hela FN:s verksamhet. Alla FN:s medlemsstater ska sträva efter att uppnå de nya globala hållbarhetsmålen. Agenda 2030 ger tydligt uttryck för att handel är ett viktigt instrument för att nå hållbar utveckling.

Hållbarhet inkluderar samtliga strävanden mot en balanserad global utveckling, med såväl ekonomiska som miljömässiga och sociala hänsynstaganden. Dessa tre dimensioner är likvärdiga och överlappar varandra på flera plan. Social hållbarhet inkluderar skydd och främjande av ett brett spektrum av värden och intressen såsom mänskliga rättigheter, arbetsvillkor, jämställdhet samt hälso-, konsument- och säkerhetsfrågor.

Att avgöra hur handelspolitik och handelsregler på bästa sätt kan främja social hållbarhet kräver en analys av varje enskilt fall med hänsyn till de specifika förutsättningar som råder. Framtida hållbarhetsarbete på handelsområdet kommer inte enbart att handla om att hantera den ekonomiska tillväxtens sociala och miljömässiga effekter, utan ha hållbarhet som utgångspunkt för all verksamhet.

Analys av handel och handelsliberaliseringars påverkan på sociala hållbarhetsfrågor bör huvudsakligen utgå från dess ekonomiska effekter, såsom ökad tillväxt, effektiviseringar och strukturanpassningar, vilka också får sociala konsekvenser. Denna utredning lyfter såväl generella kopplingar mellan handel och social hållbarhet, som kopplingarna mellan handel och tre fokusområden: mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och jämställdhet. Utredningen bekräftar att det finns tydliga samband mellan handel och social hållbarhet och att handelsliberaliseringar har olika effekter på de tre hållbarhetsområdena.

Vad gäller fokusområdena visar utredningen på ett komplext förhållande mellan handelsliberaliser-

ing och skydd för mänskliga rättigheter. Å ena sidan kan ekonomiska resurser som skapas till följd av handel på olika sätt främja mänskliga rättigheter. Å andra sidan kan nya handelsmöjligheter också innebära att ett svagt skydd för mänskliga rättigheter ses som en konkurrensfördel. Att skydda mänskliga rättigheter kan vara särskilt utmanande när handel sker i geografiskt fragmenterade och långa värdekedjor. Handelsrelaterade instrument kan därför krävas för att främja ansvarsfulla värdekedjor i hela leverantörsled.

Detta gäller i särskilt hög grad arbetsvillkor eftersom handelsliberaliseringar har en omfattande inverkan på arbetsmarknaden, globalt och lokalt. Vissa jobb försvinner och andra tillkommer. Beronde på var och inom vilka sektorer arbetstillfällen uppstår eller bortrationaliseras, samt vilka resurser som finns tillgängliga till stöd för omställning, får handelsliberaliseringar också olika sociala hållbarhetseffekter i olika länder. Empiriska studier ger varierande slutsatser och därför krävs mer analys på området för att få en bättre bild både av vilka faktiska effekter handelsliberaliseringar får på

arbetsvillkor, samt av hur handelsregler bör utformas för att bidra till att dessa effekter blir så positiva som möjligt.

Trots att handelsregler är könsneutralt utformade påverkas kvinnor och män ofta olika av handel och handelsliberaliseringar, i synnerhet på arbetsmarknaden. Detta beror bland annat på olika nationella socioekonomiska utgångspunkter. Handel och handelsliberaliseringar kan påverka jämställdhetssituationen nationellt genom förändringar i faktorer såsom kvinnors och mäns sysselsättning, ekonomiska egenmakt och tillgång till resurser samt övergripande konsumtionsmönster. I handelssammanhang bör det uppmärksammas att jämställdhet inte enbart är en fråga om den mänskliga rättigheten att inte bli diskriminerad på grund av kön utan också om ekonomisk rationalitet. Länder med högre kvinnlig sysselsättningsgrad utnyttjar sin ekonomiska potential i större utsträckning vilket i sin tur bidrar till ekonomisk utveckling. Det finns dock strukturella och praktiska begränsningar som hindrar kvinnor från att till fullo utnyttja de möjligheter som handelsliberaliseringar skapar. Kompletterande åtgärder krävs för att skapa likvärdiga villkor för kvinnors delaktighet i ekonomin, stödja kvinnligt entreprenörskap och därmed främja nationella förutsättningar för en socialt hållbar handel.

Handelsrelaterade instrument med antingen syfte eller potential att främja social hållbarhet återfinns på såväl global, regional som nationell nivå. Inom WTO-systemet kan social hållbarhet främjas till exempel genom att tolka regelverket i linje med WTO:s övergripande målsättning om att bidra till en hållbar utveckling, bland annat inom tvistlösningsmekanismen. EU:s handelspolitik kan främja social hållbarhet bland annat genom hållbarhetskapitel i frihandelsavtal, hållbarhetsanalyser och preferenssystem. Även handelsrelaterat bistånd, offentlig upphandling och hållbart företagande kan bidra till en socialt hållbar handel.

Det bör dock understrykas att samtliga handelsrelaterade instrument för social hållbarhet inte per automatik är verkningsfulla. Skillnader i nationella förutsättningar innebär att handelsliberaliseringar får olika effekter på social hållbarhet. Därför krävs ofta ytterligare reformer som kompletterar handelsliberaliseringarna och förbättrar nationella förutsättningar att dra nytta av handel. Dessa nationella förutsättningar innefattar bland annat utökad infrastruktur, god samhällsstyrning och rättssäkerhet, samt utbyggnad av sociala skyddsnet och utökade satsningar på hälsa och utbildning, vilka bör genomsyras av ett jämställdhetsperspektiv.

Innehållsförteckning

Förkortningar	6
1 Introduktion till hållbarhet och handel.....	7
1.1 Definition av begreppet hållbarhet.....	7
1.2 Hållbarhetsagendan – paradigmskifte	7
1.3 Handelns roll i hållbarhetsagendan	8
1.4 Hållbarhet som målsättning för handelspolitiken	9
1.5 Hållbarhet i globala värdekedjor.....	9
1.6 Social hållbarhet	9
2 Utredningens syfte och metod.....	12
2.1 Syfte och avgränsning.....	12
2.2 Metod	13
2.3 Struktur.....	13
3 Handelns effekter påverkar social hållbarhet.....	14
4 Handel och mänskliga rättigheter	18
4.1 Skydd för mänskliga rättigheter.....	18
4.2 Handelsregler och mänskliga rättigheter	20
5 Handel och arbetsvillkor.....	26
5.1 Handel och effekter på arbetsmarknaden	26
5.2 Effekter på arbetsvillkor	28
5.3 Multilateralt skydd för arbetsvillkor inom ILO	29
5.4 Reglering av arbetsvillkor i frihandelsavtal	29
5.5 Privata initiativ i syfte att främja goda arbetsvillkor	31

6 Handel och jämställdhet.....	32
6.1 Jämställdhet som både rättighet och potentiell ekonomisk vinst	32
6.2 Handelsliberaliseringars jämställdhetseffekter	34
6.3 Jämställdhet i handelsregler	39
7 Nationella förutsättningar för hållbar handel	42
7.1 Infrastruktur.....	42
7.2 Valfungerande institutioner.....	44
7.3 Vikten av kompletterande reformer.....	47
8 Handelsrelaterade instrument för att främja social hållbarhet.....	48
8.1 WTO:s handelsregler och social hållbarhet	48
8.2 EU:s handelsregler och social hållbarhet.....	52
8.3 Hållbart företagande (CSR).....	54
8.4 Aid for Trade – handelsrelaterat bistånd	58
8.5 Offentlig upphandling som styrmedel.....	59
9 Slutsatser	60
9.1 Generella slutsatser om kopplingarna mellan handel och social hållbarhet	60
9.2 Slutsatser inom enskilda policyområden	63
9.3 Möjligheter och begränsningar med att främja social hållbarhet genom handelsrelaterade instrument	65
Noter.....	68
Källförteckning.....	78

Förkortningar

AAAA	Addis Ababa Action Agenda	MUL	Minst utvecklade länder
AB	Appellate Body	NGO	Non-governmental organisation
AfT	Aid for Trade	NKP	Nationell kontaktpunkt
BNP	Bruttonationalprodukt	ODI	Overseas Development Institute
B2C	Business-to-consumer	OIE	World Animal Health Organization
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women	OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
CSR	Corporate Social Responsibility	PGU	Politik för global utveckling
DG	Directorate General	SDG	Sustainable Development Goals
DSU	Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes	SDT	Special and differential treatment
EBA	Everything But Arms	SIA	Sustainability Impact Assessment
EU	Europeiska Unionen	SME	Small and medium-sized enterprises
FN	Förenta Nationerna	SPS	Sanitary and Phytosanitary Agreement
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade	SSM	Special safeguard mechanism
GATS	General Agreement on Trade in Services	TBT	Technical Barriers to Trade Agreement
GPA	Agreement on Government Procurement	TFA	Trade Facilitation Agreement
GSP	Generalised Scheme of Preferences	TI	Transparency International
GVC	Global Value Chains	TPRM	Trade Policy Review Mechanism
GRI	Global Reporting Initiative	TRIPS	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
IA	Impact Assessment	TSD	Trade and Sustainable Development
ILO	International Labour Organization	UNCTAD	United Nations Committee on Trade and Development
IPPC	International Plant Protection Convention	UNEP	United Nations Environmental Program
ISO	International Standard	UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
IKT	Informations- och kommunikationsteknologi	UNGP	United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights
MERCOSUR	Mercado Común del Sur	USD	United States dollar
MGN	Mest-gynnad-nationsbehandling	WHO	World Health Organization
MR	Mänskliga rättigheter	WTO	World Trade Organization

1

Introduktion till hållbarhet och handel

Internationell handel är en förutsättning för ekonomisk tillväxt och ökad välfärd. Empirisk forskning visar att inget land lyckats uppnå en långsiktig ekonomisk tillväxt utan öppenhet för handel.¹ Handel i sig är dock inte tillräckligt för att uppnå en hållbar utveckling av ekonomin, miljön och sociala förhållanden. Möjligheterna att ta del av och optimalt utnyttja handelns positiva effekter är till stor utsträckning beroende av en mängd andra, ofta nationella, faktorer. Samtidigt utgör hållbar utveckling en uttrycklig målsättning för nutida handelspolitik på såväl global som regional och nationell nivå. Kopplingen mellan handel och hållbarhet ligger dock inte bara på strategisk nivå. Flera befintliga handelsrelaterade instrument inkluderar sätt att främja hållbarhet. Exempelvis innehåller samtliga EU:s frihandelsavtal särskilda hållbarhetskapitel och på EU-nivå används offentlig upphandling alltmer som ett styrmedel där hänsynstaganden för att främja hållbarhet ges ökad betydelse. Denna växande trend att använda handel som ett instrument för att främja hållbarhet ligger till grund för utredningen.

1.1 Definition av begreppet hållbarhet

Begreppet hållbarhet började användas på 1970-talet och hade framförallt fokus på relationen mellan ekonomi och miljö.² På 1980-talet introducerades begreppet hållbar utveckling, vilket blev allmänt känt 1987 genom den FN-initierade rapporten ”Vår gemensamma framtid”, den så

kallade Brundtlandrapporten.³ I rapporten definieras hållbar utveckling som ”Utveckling som tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov”.⁴ Detta får anses utgöra den mest vedertagna definitionen av hållbar utveckling ännu idag. Hållbarhet inkluderar dock samtliga strävanden mot en balanserad global utveckling, med såväl ekonomiska som miljömässiga och sociala hänsynstaganden.⁵ Dessa tre dimensioner är likvärdiga och ska inte ses som vattentäta skott åtskilda från varandra, utan överlappar på flera plan.⁶

1.2 Hållbarhetsagendan – paradigmskifte

Fram till år 2030 kommer FN:s globala hållbarhetsmål som antogs i september 2015, Agenda 2030, att fungera som det vägledande internationella ramverket för samtliga policyområden och åtgärder som på något sätt är kopplade till hållbarhetsfrågor. De 17 målen och 169 delmålen inkluderar alla tre dimensioner av hållbarhet och rör frågor som fattigdomsbekämpning, jämställdhet mellan män och kvinnor och bekämpning av klimatförändringar. Hela FN:s verksamhet ska sträva efter att uppnå hållbarhetsmålen, som ersätter Milleniemålen från 2000. Till skillnad från Milleniemålen, som primärt fokuserade på fattigdomsbekämpning i utvecklingsländer, är hållbarhetsmålen globala och universella. Detta innebär att samtliga FN:s medlemsländer omfattas.

GLOBALA MÅLEN FÖR HÅLLBAR UTVECKLING

17 MÅL SOM SKA FÖRÄNDRA VÄRLDEN

Med Agenda 2030 och de nya globala hållbarhetsmålen har tonvikten skiftat från att primärt handla om att särskilt möta utvecklingsländerns behov och identifiera vilka åtgärder som behövs för att nå global fattigdomsbekämpning, till att utgå från att en hållbar värld behöver skapas. Agenda 2030 handlar alltså inte enbart om att hantera den ekonomiska tillväxtens sociala och miljömässiga effekter, utan att placera hållbarhet som en central utgångspunkt för all politik, inklusive handelspolitiken.

1.3 Handelns roll i hållbarhetsagendan

Internationell handel har en central roll i Agenda 2030. Dels som ett medel för att bidra till att skapa de resurser som krävs för att implementera och uppfylla målen och dels som eget självständigt mål för en hållbar värld. Under mål 17 om genomförande och partnerskap anges tre delmål avseende handel, vilka är att främja ett öppet, regelbaserat och icke-diskriminerande handelsystem inom WTO; att väsentligt öka exporten från utvecklingsländer, särskilt att dubblera de minst utvecklade ländernas andel av den globala exporten till 2020; samt att genomföra tull- och kvotfritt marknadstillträde för varor från MUL.⁷ Uttryckliga kopplingar till handel kommer också

in under ett antal övriga delmål och rör frågor som att eliminera exportsubventioner för jordbruksvaror, förbjuda vissa former av fiske-subsidier, öka Aid for trade, inkludera SME:s i värdekedjor samt främja hållbar konsumtion och produktion där även hållbar offentlig upphandling inkluderas.⁸ Principen om särskild och differentierad behandling av utvecklingsländer bekräftas, medan vikten av att skapa starka institutionella förutsättningar för hållbar handel till exempel genom att jobba med good governance och anti-korruption understryks. Flertalet av dessa handelsrelaterade delmål är inte nya men bekräftar hur WTO och FN sett på handelns roll i att bidra till utveckling och de åtaganden på området som tidigare gjorts inom ramen för WTO.⁹

Under 2015 hölls även FN:s tredje konferens om utvecklingsfinansiering, där Addis Abeba Action Agenda (AAAA) antogs, vilken specificerar ett antal åtgärder för hur hållbarhetsmålen i Agenda 2030 ska finansieras.¹⁰ Även AAAA bekräftar handelns roll som motor för inkluderande ekonomisk tillväxt, dess bidrag till att minska fattigdom, samt dess betydelse för att främja hållbar utveckling.¹¹

1.4 Hållbarhet som målsättning med handelspolitiken

I inledningen till det avtal som grundade WTO anges att hållbarhet är en central målsättning och att syftet med handelsreglerna bland annat är att uppfylla mänskliga rättigheter, förbättra den globala levnadsstandarden, främja hållbar utveckling och bevara miljön.¹² Ministerdeklarationen som inledde handelsförhandlingarna under Doharundan förtydligar att WTO anser att det finns ett tydligt förhållande mellan handelsliberalisering och hållbar utveckling.¹³ Eftersom WTO-avtalen inte innehåller ett uttryckligt åtagande om hållbar utveckling, bör målet ses som en vägledande princip och inte som ett legalt bindande åtagande.¹⁴

I Lissabonfördraget, som fastslår de grundläggande principerna för EU:s politik, anges att EU inom Europa ska verka för en hållbar utveckling ”som bygger på välavvägd ekonomisk tillväxt och på prisstabilitet, på en social marknadsekonomi med hög konkurrenskraft där full sysselsättning och sociala framsteg eftersträvas, samt på en hög miljöskyddsnivå och en bättre miljö.”¹⁵ Även i sina externa förbindelser, vilket inkluderar handelspolitiken, ska EU bidra till hållbar utveckling, fri och rättvis handel, utrotning av fattigdom och skydd för mänskliga rättigheter.¹⁶ EU:s samtliga internationella åtgärder ska vila på principerna om demokrati, rättsstaten, de mänskliga rättigheternas och grundläggande friheternas universalitet och odelbarhet, respekt för människors värde, jämlikhet och solidaritet samt respekt för principerna i Förenta nationernas stadga och i folkkrätten.¹⁷ Hållbarhet är även en integrerad del av EU:s handelspolitik. **EU-kommissionens handelsstrategi** från 2015 konstaterar att en grundläggande målsättning inom EU är att ekonomisk tillväxt går hand i hand med social rättvisa och respekt för mänskliga rättigheter, samt ambitiösa standarder för arbetsvillkor, skydd för miljö, hälsa och säkerhet.¹⁸ I linje med detta ska EU:s handelspolitik globalt främja en hållbar utveckling, mänskliga rättigheter och god samhällsstyrning.¹⁹ Strategin anger också att handel inte är ett självändamål utan ett verktyg som ska gynna människor. Målsättningen med EU:s handelspolitik ska vara att dra maximal nytta av detta verktyg.²⁰

Handelsreglerna i WTO och EU utgör det legala ramverk för internationell handel som Sverige är

bundet av. På **nationell nivå** har Sverige också reglerat mål och ambitioner för hur en hållbar utveckling ska uppnås. I grundlagen anges att det allmänna ska främja en hållbar utveckling som leder till en god miljö för nuvarande och kommande generationer.²¹ I enlighet med Sveriges politik för global utveckling (PGU) ska samtliga politikområden samverka för att bidra till en rättvis och hållbar global utveckling som innebär att fattiga människor mer framgångsrikt kan dra nytta av globaliseringen.²² Samverkan mellan handel och hållbarhet utpekade också som en utgångspunkt för Sveriges exportstrategi från 2015: ”... *handel mellan människor och länder är bra och gynnar värden som demokrati, jämställdhet, mänskliga rättigheter och en bättre miljö.*”²³

1.5 Hållbarhet i globala värdekedjor

Dagens internationella handel karakteriseras i hög grad av att produktionen av varor och tjänster delas upp i arbetsmoment som utförs i olika delar av världen. Detta brukar beskrivas som internationella produktionsnätverk eller globala värdekedjor (GVC).²⁴ En värdekedja inkluderar alla de aktiviteter som företag gör för att ta en vara eller en tjänst från idéstadium till slutkonsument. Över hälften av all handel idag sker med insatsvaror och -tjänster.²⁵ Tack vare framväxten av handel i GVC behöver länder inte längre utveckla konkurrenskraft i hela branscher för att kunna delta i internationell handel. Istället kan företag delta i värdekedjor genom att specialisera sig i de produktionsled där landet har komparativa fördelar.²⁶ Denna nya handelsverklighet innebär att hållbarhetsutmaningarna för marknadsaktörer ser olika ut beroende på var de befinner sig i värdekedjan. Olika utmaningar innebär att det inte finns en enda lösning för hur internationell handel kan bidra till att främja hållbarhet. Ett mångsidigt angreppssätt på flera olika nivåer och av flera olika aktörer kommer att krävas.

1.6 Social hållbarhet

I social hållbarhet inkluderas skydd för och främjande av ett brett spektrum av legitima skyddstintressen såsom mänskliga rättigheter, arbetsvillkor, jämställdhet och hälso- och säkerhetsfrågor.²⁷ Det är svårt att helt avgränsa sociala hållbarhetsfrågor från de ekonomiska då de ofta påverkar varandra. Som exempel kan

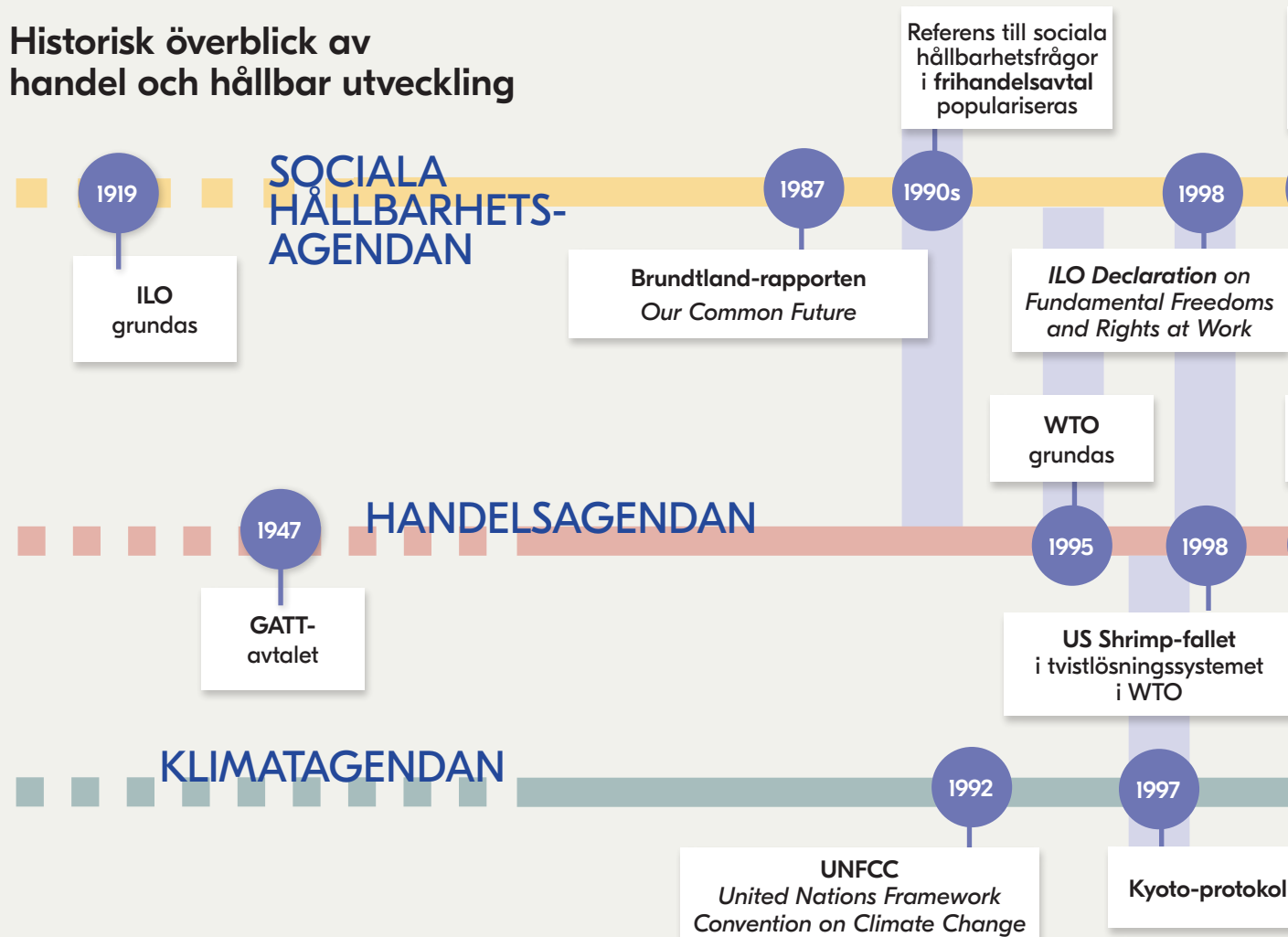
nämnas arbetsmarknadsfrågor, fattigdoms- och korruptionsbekämpning. I denna utredning utgår vi från en bred definition av social hållbarhet och inkluderar ekonomiska avvägningar där de har en avgörande inverkan på hur sociala hållbarhetsfrågor regleras och hanteras.

Sociala hållbarhetsfrågor är svåra att reglera globalt. På grund av politiska, historiska, ekonomiska och kulturella skillnader hanteras sociala frågor mycket varierande i olika länder. Svårigheten förstärks av hur beroende sociala hållbarhetsfrågor är av nationella institutioner och enskilda länders kapacitet att reglera, implementera och efterfölja sociala rättigheter. Trots detta är sociala hållbarhetsfrågor, såsom mänskliga rättigheter, ofta av globalt intresse. Detta

kräver avvägningar mellan globala ambitioner och legitima nationella intressen.

Den internationella utgångspunkten har länge varit att samtliga dimensioner av hållbar utveckling ska vara ömsesidigt stödjande, dvs. att en åtgärd som främjar en dimension automatiskt också främjar de övriga två.²⁸ Forskning på området har dock visat att så inte alltid är fallet. Målkonflikter mellan dimensionerna kan uppstå och därmed ett behov av att väga olika intressen mot varandra.²⁹ En utvärdering av potentiella negativa effekter måste göras i varje enskilt fall och om dessa kan kompenseras eller neutraliseras på något sätt. Vid en balansering av intressen blir det slutligen en politisk avvägning av vilket intresse som bör väga tyngst i det enskilda fallet.

Historisk överblick av handel och hållbar utveckling

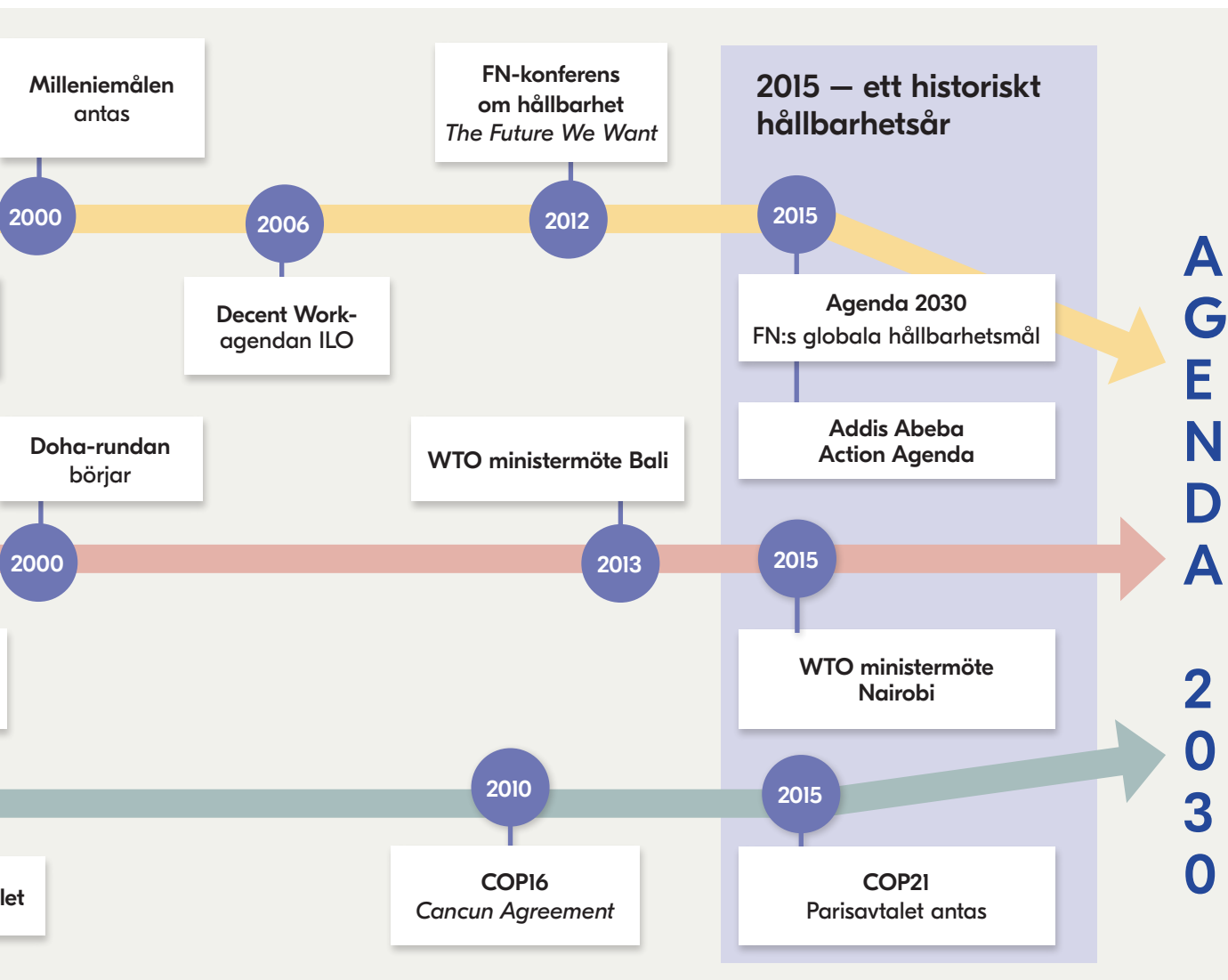
Denna tidslinje visar utvalda viktiga nedslag i historien som bidragit till utvecklingen av hållbarhetsagendan och handelsagendan, samt hur internationellt arbete att främja de tre dimensionerna av hållbar utveckling – social, ekonomisk och miljömässig hållbarhet – sammanfaller år 2015. I och med antagandet av Agenda 2030 vävs alla dessa frågor samman och handelns roll i att bidra till hållbar utveckling förtydligas.

En ytterligare komplicerande aspekt är att det inte finns en given hierarki i internationell rätt mellan internationella avtal. Det innebär exempelvis att ett åtagande i ett internationellt avtal om handelsregler inte väger tyngre än ett åtagande i ett internationellt avtal med syfte att främja social hållbarhet, såsom exempelvis konventioner om mänskliga rättigheter. Detta kan leda till problem om två åtaganden i olika internationella avtal hamnar i konflikt med varandra. Utgångspunkten i internationell rätt är därför att åtaganden i internationella avtal ska tolkas så att de är förenliga med varandra.³⁰

När sociala hållbarhetsfrågor regleras internationellt är implementeringen ofta svagare än när

ekonomiska frågor som handelspolitik regleras internationellt. Framförallt finns sällan tillräckligt starka mekanismer för att driva igenom sociala rättigheter. En anledning till detta är att sociala hållbarhetsfrågor ofta är nära knutna till staternas suveränitet, makt och politiska system, utöver deras olika ekonomiska resurser.

Social hållbarhetsreglering utgörs dessutom i större utsträckning än övriga hållbarhetsfrågor av en mix av offentliga regler och privata frivilliga initiativ från näringslivet, så kallad corporate social responsibility (CSR)/hållbart företagande.³¹ Vad gäller särskilt arbetsmarknadsfrågor använder sig även flera länder av trepartsmodeller med stark facklig närvaro.

2

Utredningens syfte och metod

2.1 Syfte och avgränsning

Kopplingarna mellan handel och de miljömässiga och ekonomiska dimensionerna av hållbarhet är än så länge mer utförligt analyserade än sambandet mellan handel och social hållbarhet. Detta har skapat en obalans avseende såväl medvetenhet om handelns sociala effekter som en viss eftersattighet vad gäller sociala hållbarhetsaspekter i handelspolitisk analys. I syfte att motverka denna tendens, fokuserar denna utredning enbart på kopplingen mellan handel och den sociala dimensionen av hållbarhet och avser inte att tillhandahålla en heltäckande bild av kopplingarna mellan handel och hållbarhet. Utredningen bygger på och syftar till att komplettera Kommerskollegiums tidigare analys av handel och hållbarhet med fokus på social hållbarhet.

Utredningen avser ta ett helhetsgrepp på ämnet handel och social hållbarhet och ge en översikt av relevanta frågeställningar både i allmänhet och för de tre fokusområdena mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och jämställdhet i synnerhet. Dessa områden är dock tätt sammankopplade och utredningen avser att påvisa ämnets horisontella natur och komplexitet. Utredningen syftar till att skapa en helhetsbild utan att göra anspråk på en fullständig heltäckande beskrivning av alla kopplingar som kan existera mellan handel och social hållbarhet. Då sociala hållbarhetsfrågor har en betydande inverkan på utvecklingsländer i allmänhet och MUL i synnerhet har utredningen ett starkt utvecklingsperspektiv och utgår, särskilt avseende fokusområdena, till stor del från hur internationell handel och handelsreformer

påverkar utvecklingsländer. Effekter på den inre marknaden omfattas inte av utredningen.

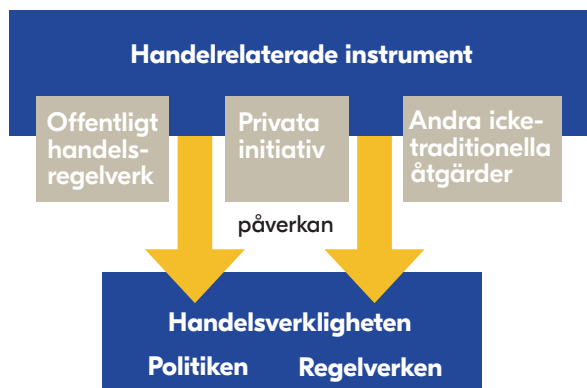
Med hänsyn till denna bredd och komplexitet har olika delar av utredningen olika delsyften. I kapitel 3–8 avser utredningen **kartlägga** följande frågor:

- 1) Generella kopplingar mellan handel och social hållbarhet, samt mellan handel och tre av de fokusområden inom social hållbarhet som bland annat lyfts i Agenda 2030, EU-kommissionens handelsstrategi och Sveriges exportstrategi – mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och jämställdhet;
- 2) Hur handelns effekter är beroende av såväl nationella förutsättningar som kompletterande politiska åtgärder; samt
- 3) Vilka befintliga handelsrelaterade instrument som kan användas för att bidra till att främja social hållbarhet.

Med utgångspunkt i denna kartläggning **analyseras** i kap 9 hur handelsrelaterade instrument kan bidra till att främja social hållbarhet genom att presentera slutsatser av kartläggningen.

I denna utredning används begreppet handelsrelaterade instrument brett och inkluderar samtliga åtgärder som påverkar handelspolitiken, handelsregelverken och handelsverkligheten. Detta innebär att även privata initiativ och andra icke traditionella handelspolitiska åtgärder inkluderas i kartläggningen. Fokus ligger dock på hur det offentliga handelsregelverket kan bidra till att främja social hållbarhet och inte primärt på näringslivets roll och bidrag till utveckling av regelverket.

Figur 1: Utredningens användning av begreppet handelsrelaterade instrument

2.2 Metod

Kartläggningen av ovanstående frågor är baserad på en bred litteraturstudie av såväl teori som empiri på området och kompletteras med konkreta exempel på hållbarhetseffekter av handel. Med hänsyn till ämnets omfattning och komplexitet har framförallt övergripande studier valts ut som relevanta. Effekter på enskilda länder kan inte anses representativa annat än som enstaka exempel.

Mot bakgrund av områdets komplexitet inkluderar analysen följande komponenter.

Handel och handelspolitik. Att använda handelsrelaterade instrument för att främja hållbarhet syftar bland annat till att hantera handelns eventuella effekter på sociala förhållanden. Därför behöver såväl handelns natur och struktur, som handelspolitiken i sig ingå i analysen.

Effekter åt båda håll. Med hänsyn till den politiska målsättningen att främja sociala hållbarhetsfrågor genom handelspolitiken är det av vikt att analysera hur handel både påverkar och påverkas av nationella förutsättningar.

Samspel mellan juridik och ekonomi. Eftersom utredningen även syftar till att analysera hur befintligt handelsregelverk kan bidra till social hållbarhet är handelsregelverket på både global och EU-nivå utgångspunkten för såväl kartläggning som analys. Avgränsningar mellan handelns ekonomiska och sociala effekter är inte helt enkla att göra då de går in i varandra och påverkar varandra. På grund av detta utgår utredningen från handelns ekonomiska effekter och redovisar i stora drag de ekonomiska förutsättningar inom vilka handelsregler verkar och kan påverka social hållbarhet.

2.3 Struktur

Kapitel 3 avser ge en bakgrundsbild av internationell handels ekonomiska effekter och hur dessa utgör en utgångspunkt för att arbeta med sociala hållbarhetsfrågor, samt ge en bild av hur komplex och sammansatt relationen mellan den ekonomiska och den sociala dimensionen av hållbar utveckling är. Som sådant ligger det till grund för analysen i sakfrågorna som behandlas i kapitel 4–6 och bygger delvis på tidigare analys från Kommerskollegium.

Efter detta följer tre kapitel om kopplingen mellan handel och tre specifika sakområden inom social hållbarhet: mänskliga rättigheter (MR), arbetsvillkor och jämställdhet, vilka identifierades som de mest handelsrelevanta aspekterna av social hållbarhet. Kapitel 7 beskriver hur vissa institutionella förutsättningar är avgörande för vilken effekt handelsliberaliseringar får i ett land eller en region. Kapitel 8 beskriver de viktigaste handelsrelaterade instrument som används i syfte att främja social hållbarhet. Avslutningsvis sammanfattas utredningen i kapitel 9 som redogör för utredningens slutsatser.

Utredningen bör läsas i sin helhet, men varje kapitel kan läsas för sig för en översikt av det specifika ämnet.

3

Handelns effekter påverkar social hållbarhet

För att kunna analysera hur handel påverkar social hållbarhet underlättar det att utgå från hur handel och handelsliberaliseringar kan påverka ett lands ekonomiska struktur. Detta kapitel syftar till att ge en introduktion till handel och handelsliberaliseringars primärt ekonomiska effekter och hur dessa i sin tur påverkar sociala hållbarhetsfrågor.

Ekonomiska effekter av handelsliberaliseringar kan indelas i direkta – statiska effekter – såsom effektivitetsvinster till följd av ökad konkurrens, stordriftsfördelar och ökat produktutbud, samt indirekta och långsiktiga – dynamiska effekter – såsom positiv inverkan på produktiviteten.

Handelns och handelsliberaliseringars effekter på ett lands ekonomi som skapar förutsättningar för social hållbarhetspåverkan inkluderar, men är inte begränsade till följande områden.

Effektivisering leder till ökade resurser

Handelsliberaliseringar tar bort hinder för en fri handel. Länder reducerar eller eliminerar olika hinder som innebär kostnader för export och import med andra länder. Enligt ekonomisk teori leder handeln till ett mer effektivt utnyttjande av befintliga resurser. Istället för att producera allt inom ett land specialiserar sig länder inom sektorer där de har en komparativ fördel beroende på deras specifika tillgångar av utbildad eller outbildad arbetskraft, kapital, naturresurser och liknande faktorer.³² Handel i GVC möjliggör för företag att specialisera sig i det produktionsled där landet har komparativa fördelar. Denna specialisering av produktionen leder till en mer effektiv resursanvändning.³³ Effektiviserings-

processen kan göra mer resurser tillgängliga, vilka i sin tur kan främja sociala hållbarhetsfrågor.

Strukturuomvandling påverkar sysselsättning och arbetsvillkor

Att ett land öppnar upp för handel leder till en omställning i ekonomin som brukar benämnas strukturanpassningsperiod. Den förändrade produktionsstrukturen påverkar arbetsmarknaden exempelvis vad gäller sysselsättningsgrad, inkomstfördelning och arbetsvillkor, vilket också får sociala effekter. Strukturuomvandlingar kan inträffa såväl som ett resultat av handelsliberaliseringar som genom teknisk utveckling.

Vinsterna från strukturuomvandlingen beror på hur snabbt och i vilken utsträckning resurser omfördelas till de sektorer av den nationella ekonomin ett land har en komparativ fördel.³⁴ Det finns en risk att strukturuomvandlingen som uppstår vid handelsliberaliseringar går så fort att ett land inte hinner anpassa sig tillräckligt snabbt och istället får en hög arbetslöshet att försöka hantera. Studier pekar på att anpassningskostnader på nationell nivå vanligen är mindre än de vinster som följer av handelsliberaliseringar.³⁵ Även om ett land som helhet tjänar på handelsliberaliseringar så finns det grupper som, i alla fall på kort sikt, kan förlora på liberaliseringen under denna anpassningsperiod. Det finns olika sätt att hantera eventuella negativa sociala effekter av handelsliberalisering. Exempelvis kan handelsreformer införas gradvis så att ett land har tid att anpassa sig till den nya handelsverkligheten.³⁶ Det kan även finnas ett behov av att kombinera

handelsliberaliseringar med biståndsåtgärder som förbättrar enskilda länders förutsättningar att ta tillvara på handelns potential.

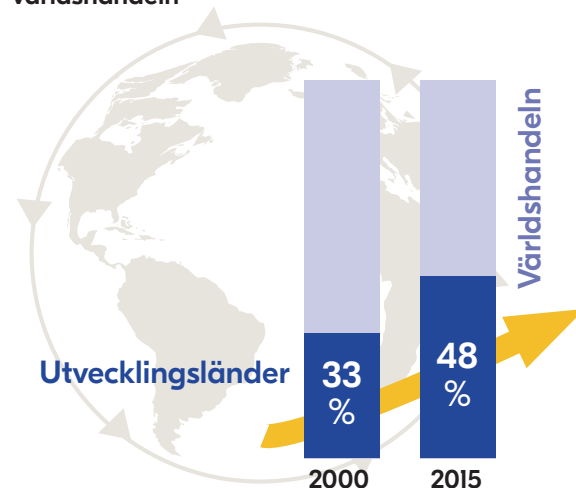
Ökad produktivitet förutsättning för tillväxt

De flesta forskare är överens om att det på ett generellt plan finns ett positivt samband mellan öppenhet för handel å ena sidan och ökad produktivitet och ekonomisk tillväxt å andra sidan, men att detta samband inte är automatiskt.³⁷ Även om länder som har varit öppna för handel historiskt vuxit snabbare än slutna länder, skiljer sig handelsliberaliseringarnas effekter åt mellan länder.

Enligt ekonomisk teori finns det flera anledningar till att sänkta handelshinder, i alla fall för en period, leder till statistiska vinster i form av ökad ekonomisk tillväxt.³⁸ Att integreras i globala eller regionala marknader ökar även möjligheterna för företag att utöka sin marknad från den inhemska marknaden, vilket möjliggör stordriftsfördelar.³⁹

Bland utvecklingsländer har ofta handelsreformer som lett till en öppnare ekonomi och en större marknad varit en av de viktigaste faktorerna för tillväxt.⁴⁰ Kopplingen är dock inte automatisk och i mindre utvecklade länder har ett ökat marknadstillträde och handelsliberaliseringar inte alltid resulterat i ökad tillväxt.⁴¹ Framväxten av globala värdekedjor och specialisering innebär dock att utvecklingsländer inte behöver tillförskaffa sig alla de färdigheter som krävs för att skapa en hel värdekedja för att kunna delta i internationell handel.⁴² Sedan år 2000 har utvecklingsländernas del av världshandeln ökat från 33 procent till 48 procent.⁴³ Kina är idag

Figur 2: Utvecklingsländernas andel av världshandeln

världens största exportland och utvecklingsländer såsom Brasilien, Indien, Indonesien, Malaysia, Thailand och Mexiko räknas till världens 20 största exportländer.⁴⁴

Ny teknologi och infrastruktur underlättar tillväxt

Genom integrering i GVC kan flödet av teknik och expertis från utvecklade länder till utvecklingsländer ske lättare och till en lägre kostnad.⁴⁵ Sänkta priser på importerade insatsvaror och teknik kan dessutom bidra till mer effektiva produktionssystem, vilket långsiktigt innebär ökad produktivitet och en mer hållbar användning av resurser.⁴⁶

Ökad tillgång till ny teknologi har tillsammans med minskade transport- och kommunikationskostnader underlättat för företag i utvecklings-

länder att erbjuda kompetens inom viss verksamhet, både vad gäller varor och tjänster, och därmed bidra till värdekedjor som sträcker sig över hela världen.⁴⁷ Exempelvis har flera länder i Asien vuxit starkt inom elektroniksektorn som montörer av elektroniska apparater och attraherat företag som Apple, Dell, Amazon, Nokia och Samsung.⁴⁸ Ytterligare information om betydelsen av informations- och kommunikationsteknologi redovisas i kapitel 7 om nationella förutsättningar.

Tillväxt som förutsättning för fattigdomsbekämpning⁴⁹

Handel är en av flera viktiga faktorer för att uppnå ökad produktivitet och ekonomisk tillväxt, vilket är en avgörande faktor för att långsiktigt minska fattigdom.⁵⁰ När Copenhagen Consensus Center samlade 82 ledande ekonomer för att se hur hållbarhetsmålen i Agenda 2030 bäst nås konstaterades att ökad frihandel skulle kunna leda till att över 160 miljoner lyfts ur extrem fattigdom.⁵¹

Mål 1 av FN:s 17 globala hållbarhetsmål

Sambandet mellan handel och fattigdom är mer komplext än sambandet mellan handel och tillväxt. Handel kan få direkta effekter på fattiga genom exempelvis förändrade priser, behov av arbetskraft, lönenivåer och statliga intäkter.⁵² För att identifiera de indirekta effekterna är det däremot nödvändigt att se till övriga mekanismer som påverkar fattiga människor. Sådana faktorer är bland annat vilka sektorer fattiga hushåll är sysselsatta inom och hur deras produktion och konsumtion påverkas av de direkta förändringarna på priser, sysselsättning och marknader.⁵³ En annan viktig faktor för hur handelsliberaliseringar påverkar fattiga grupper är var och inom vilka sektorer tillväxt sker som ett resultat av de strukturförändringar som är en konsekvens av

handeln.⁵⁴ Beroende på vilka sektorer och geografiska områden som påverkas kan liberalisering både skapa och eliminera arbetstillfällen för sysselsättning för låginkomsttagare. Tillväxt bidrar inte automatiskt till att minska fattigdom om inte jobbopportuniteter uppstår för fattiga. Ekonomisk tillväxt kan alltså bidra till att minska fattigdom om den sker i sektorer och områden där de fattiga arbetar eller lever.⁵⁵ Exempelvis kan fattiga bönder gynnas om handeln leder till att nya marknader öppnas upp för deras produkter och kan leda till att de kan ta högre priser för sina produkter.⁵⁶ Flera av de möjliga positiva effekter som öppenhet för handel kan få för fattigdomsminskning är beroende av stödjande kompletterande åtgärder och institutioner⁵⁷, vilket redovisas ytterligare i kap 7 om nationella förutsättningar.

Inkomstfördelning

Ökad export och import påverkar också inkomster. Beroende på hur ett lands ekonomiska struktur ser ut kan en ökad ekonomisk tillväxt leda till att ekonomin som helhet får högre inkomster, men att vissa grupper blir förlorare medan andra vinnare. Detta kan i sin tur leda till ökade inkomstskillnader.⁵⁸ Handelsliberaliseringar ökar antalet produktiva företag på marknaden som efterfrågar mer utbildad arbetskraft med högre löner. Viss forskning indikerar att en sluten ekonomi som öppnar upp för handel ökar löneojämlikheten med 10 procent.⁵⁹ Ökad löneojämlikhet bidrar till ökade inkomstskillnader. Empiri verkar dock indikera att ökade inkomstskillnader inte leder till ökad fattigdom. Snarare har mindre utbildad arbetskraft också tjänat på handelsliberaliseringar, men proportionellt mindre än utbildad arbetskraft.

Ökad konkurrens påverkar prisnivåer och konsumtionsmönster

Handelsliberaliseringar ökar konkurrensen på marknaden, vilket påverkar konsumtionsmönster och marknadsstrukturer. Ökad konkurrens möjliggör för ett lands konsumenter och producenter att köpa varor och tjänster till lägre priser än om de själva skulle producera dem. Exempelvis kan priser på tillgängliga varor och tjänster minska, vilket påverkar tillgänglig inkomst för konsumenterna.

Handelsreformer kan ändra relativa priser såväl på marknaden för produkter och tjänster som på marknaden för arbete och kapital. För

konsumenten kan liberaliseringen av handeln vara till nytta om priserna på importerade varor minskar, vilket kan resultera i en ökad köpkraft. Liberaliseringar kan också påverka produktionskostnaderna genom exempelvis lägre pris på insatsvaror, vilket gynnar producenter. Det är dock inte säkert att prisförändringarna leder till fattigdomsminskning då det finns en tendens att fattiga grupper på grund av brist på konkurrens i distributions- och transportled inte får del av billigare priser på konsumtions- eller insatsvaror.⁶⁰

Påverkan på statliga intäktskällor

Effekten på statens intäkter av handelsliberaliseringar är delvis beroende av om tullarna helt elimineras eller enbart sänks. I de fall handelsliberaliseringar innebär att kvantitativa importrestriktioner tas bort och ersätts med tullar uppstår vanligen nya intäkter för staten.⁶¹ Då handelsliberaliseringar reducerar eller eliminerar tullar kan statens direkta intäkter från gränsöverskridande handel däremot minska.⁶² Tullintäkter kan utgöra en stor del av statens resurser, inte minst i utvecklingsländer. Minskade tullintäkter kan påverka statens möjligheter att finansiera sociala reformer.⁶³ I teorin bör detta kunna kompenseras av den ökade ekonomiska tillväxt som handeln medför. Om ökad internationell handel resulterar i fler jobb och högre inkomstnivåer skapas en möjlighet för staten att genom inkomstskatt omfördela resurser, vilket kan kompensera för förlorade tullintäkter.⁶⁴ Det kräver dock att länder har välfungerande skatte- och omfördelningssystem, men då krävs att staten har tillräcklig kapacitet för att kunna ta in skatter på ett annat sätt än genom tullar.⁶⁵

Regelkonkurrens – risk för 'race to the bottom'?

Omfattande social och miljömässig reglering kan ses som faktorer som ökar produktionskostnader för företag och därmed som en nackdel för länder som konkurrerar om utländska investeringar.⁶⁶ Handel i globala värdekedjor möjliggör en global produktionsstruktur som möjliggör för länder att lokalisera sin produktion till länder med lägst produktionskostnader. Detta kan i sin tur leda till en risk att länder börjar konkurrera med varandra genom lägre skyddsnivåer och mer tillåtande reglering och därmed avhåller sig från att förbättra, eller till och med sänker, sin reglering till skydd för social utveckling, vilket kan leda till ett så kallat *race to the bottom*.⁶⁷

Figur 3: Risk för "race to the bottom"

Majoriteten av empiri på området handlar om arbetsvillkor och miljöregler. I dessa studier framkommer få bevis för tesen om ett *race to the bottom*.⁶⁸ Det går att hitta enskilda exempel på företag som valt att flytta sin produktion på grund av billigare arbetskraft, men tendensen verkar vara att handels- och investeringsflöden endast påverkas marginellt av olikheter i skyddsnivåer och nationell reglering avseende arbetsvillkor. Vissa studier pekar dock på att även om länder inte i särskilt stor utsträckning konkurrerar med lägre skyddsnivåer för arbetsvillkor i sig, så förekommer konkurrerens i hur väl regleringen implementeras.⁶⁹

Inom tjänstesektorn kan stark nationell reglering vara en förutsättning för att kunna exportera tjänster såsom yrkestjänster, finansiella tjänster, miljötjänster och kommunikationstjänster. Utan reglering på området saknas tillräcklig konkurrenskraft på marknaden.⁷⁰ I den mån kunskap sprids om detta, och förutsättningar finns i övrigt för att utveckla tjänstehandeln (till exempel utbildningsnivån) kan det bidra till att motverka ett *race to the bottom*. Detta kan till och med tänkas leda till ett *race to the top*.

Öppenhet och incitament för fredliga relationer

Utöver ovan ekonomiska effekter ökar frihandel utbyten över gränser och öppnar upp för att skapa nya internationella relationer. Detta har potential för att skapa ett friare utbyte av tankar, idéer och innovationer och utgör därmed ett viktigt incitament till fredliga relationer mellan länder. Länder som handlar med varandra blir mer beroende av varandra vilket skapar incitament för att undvika konflikter som är en grundläggande förutsättning för att främja social hållbarhet.⁷¹

4

Handel och mänskliga rättigheter

Detta kapitel presenterar allmänna kopplingar mellan handel och mänskliga rättigheter (MR), framförallt med fokus på sociala och ekonomiska aspekter av MR. Kapitlet fungerar som ett paraply till de efterföljande kapitlen om arbetsvillkor och jämställdhet, men även som ett fristående fokusområde. Arbetsvillkor och jämställdhet utgör båda olika aspekter av MR, men där kopplingarna till handel och handelsliberaliseringar dessutom går utöver rättighetsperspektivet.

De effekter som följer på ökad handel och handelsliberaliseringar som presenterats ovan kan påverka länders möjligheter att skydda MR. Exempelvis kan handelns bidrag till att öka tillväxt och bekämpa fattigdom vara ett steg i riktning mot ökade tillgängliga resurser för att främja MR. Många ekonomer hävdar att handels långsiktiga effekter förbättrar mänsklig välfärd, framförallt genom att öka ekonomiska resurser och inkomstnivåer och därmed förbättra kvinnor och mäns livskvalitet.⁷² Studier indikerar att det är mer sannolikt att rikare länder proportionellt sett spenderar mer resurser på skydd av MR eftersom basala behov redan uppfyllts och mer resurser kan användas till att främja MR.⁷³ Kränkningar av MR är dessutom mer sannolika i länder som isolerar sig. Länder som öppnar sig mot omvärlden och börjar delta i internationell handel skapar istället ett utökat utbyte av idéer och information om hur situationen ser ut i andra länder.⁷⁴ Det finns alltså en koppling mellan högre öppenhet för handel och bättre förhållanden för vissa MR, även om det kausala sambandet behöver mer empiri för att säkerställas.⁷⁵

Det finns dock en risk att handelsliberaliseringar begränsar enskilda länders möjligheter att vidta åtgärder till skydd för MR. Om liberaliseringarna leder till lägre statliga intäkter och staten saknar kapacitet för att ta in skatter på ett annat sätt, kan tullsänkningarna försämra statliga möjligheter att tillhandahålla basala tjänster till sina medborgare eller finansiera sociala reformer i syfte att uppfylla sina MR-åtaganden. Handelsregler kan också begränsa staters handlingsutrymme att vidta handelsrelaterade åtgärder gentemot ett land på grund av dess beteende relaterat till mänskliga rättigheter.

4.1 Skydd för mänskliga rättigheter

Faktaruta

Mänskliga rättigheter

Mänskliga rättigheter är del av folkrätten.⁷⁶ De mest centrala internationellt erkända mänskliga rättigheterna återfinns i FN-stadgan och FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, Internationella konventionen om medborgarliga och politiska rättigheter, Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter samt de åtta mest centrala ILO-konventionerna, de så kallade kärnkonventionerna.⁷⁷ Under internationell rätt ska stater göra allt för att respektera, skydda och uppfylla dessa rättigheter.⁷⁸

4.1.1 Statens skyldighet att skydda mänskliga rättigheter

Det är upp till respektive land att se till att MR skyddas och förverkligas i landet. Vid eventuella kränkningar av MR är det primärt statens ansvar att tillse att individen kompenseras. MR både begränsar hur staten inom sin jurisdiktion får behandla individer och vissa grupper av individer som anses särskilt skyddsvärda, såsom exempelvis ursprungsbefolkningar, och ålägger staten vissa positiva skyldigheter gentemot individerna.⁷⁹ Konventionerna delar in MR i två kategorier, å ena sidan civila och politiska rättigheter (till exempel yttrandefrihet och rösträtt) och å andra sidan ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (såsom rätt till sjukvård och utbildning) som vanligen är av positiv natur. Trots kategoriseringen anses samtliga MR vara universella, odelbara och ömsesidigt stödjande och ska behandlas lika.⁸⁰ Det finns dock en skillnad i krav på hur rättigheterna ska implementeras. De politiska och civila rättigheterna börjar gälla direkt när konventionerna träder ikraft, medan de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna får realiseras progressivt av respektive stat i förhållande till sina ekonomiska resurser.⁸¹ Även om det är enskilda staters ansvar att skydda MR så har samtliga FN:s medlemsstater en skyldighet att samarbeta för att främja MR.⁸² Staters ansvar sträcker sig även till att skydda individer från att företag bryter mot MR.

4.1.2 Företags skyldighet att respektera mänskliga rättigheter

Eftersom MR-konventioner endast binder stater är företag, organisationer eller enskilda individer

formellt sett inte bundna av MR-konventioner. Inte desto mindre är företag skyldiga att inom ramen för den enskilda statens lagstiftning respektera MR. Detta kan anses innebära att företags verksamhet inte ska orsaka, bidra eller vara kopplade till kränkningar av MR, samt att företagen bör agera för att förhindra kränkningar.⁸³ Dessutom bör företag åtgärda eventuella negativa effekter på MR till följd av dess verksamhet.⁸⁴

Det finns ett antal internationella instrument som ger vägledning för hur företag ska respektera mänskliga rättigheter. FN:s råd för mänskliga rättigheter antog år 2011 vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter som bidrar till att utkristallisera omfattningen av företags ansvar för MR (*Guiding Principles on Business and Human Rights*).⁸⁵ Riktlinjerna är inte legalt bindande men förtydligar statens åtaganden på området och vad detta i sin tur kan betyda för företag. Samtliga FN:s medlemsstater har uppmanats att ta fram nationella handlingsplaner för hur dessa riktlinjer ska implementeras i respektive landspecifik kontext och 2015 hade sex länder, inklusive Sverige, tagit fram sådana handlingsplaner.⁸⁶ Utgångspunkten i de internationella riktlinjer som finns för företagande och mänskliga rättigheter är att MR ska respekteras i samtliga led i värdekedjan. Att identifiera potentiella MR-kränkningar i hela värdekedjan kan vara komplicerat för ett globalt företag. I situationer där det anses orimligt att göra efterforskningar i varje enhet i värdekedjan anger exempelvis FN:s vägledande principer – informellt kända som Ruggie-principerna – att företaget ska identifiera vilka områden där risken för MR-kränkningar är som störst.⁸⁷

Faktaruta

FN:s vägledande principer för företagande och MR

Företags ansvar för mänskliga rättigheter har länge varit en omdiskuterad fråga. År 2005 utsåg FN:s generalsekreterare en särskild representant för frågor om företagande och mänskliga rättigheter, professor John Ruggie. Förslaget om ett ramverk, "Protect, Respect, Remedy" som ett koncept för att hantera frågan presenterades år 2008.

Ruggie fick ytterligare mandat från FN att ta fram konkreta rekommendationer för hur ramverket kunde implementeras. Efter omfattande konsultationer med bland annat stater, företag och civilsamhället presenterade Ruggie vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter "UN Guiding Principles on Business and Human Rights" (UNGP), vilka antogs av FN:s råd för mänskliga rättigheter i juni 2011.

Såväl ramverket som principerna i UNGP består av tre grundpelare:

1. Statens skyldigheter att skydda de mänskliga rättigheterna,
2. företags ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna, och
3. möjlighet att få sin sak prövad om rättigheterna inte respekteras.

Principerna i UNGP skapar inga nya folkrättsliga åtaganden, utan tillhandahåller icke-bindande riktlinjer som förtydligar vad befintliga åtaganden betyder för stater och företag.

Pelare 2 om företags ansvar att respektera mänskliga rättigheter fokuserar på att företags verksamhet inte ska bidra till kränkningar av mänskliga rättigheter och att företagen ska agera för att förhindra sådana kränkningar. Enligt UNGP gäller detta ansvar i hela värdekedjan och i relation till alla företagens aktiviteter och samarbetspartners. Det främsta instrument som rekommenderas för att uppfylla detta ansvar är att upprätta en så kallad *due diligence* i syfte att identifiera faktiska och potentiella effekter dess verksamhet har på mänskliga rättigheter, eller som kan vara direkt kopplade till deras verksamhet, produkter eller tjänster genom sina affärsrelationer. UNGP utvecklar bland annat hur en sådan *due diligence* process bör gå till och hur resultaten bör hanteras.

Förutsättningarna för att identifiera MR-risker i leverantörskedjan kan se mycket olika ut i olika branscher. EU-kommissionen har tagit fram praktiska riktlinjer för tre sektorer: bemanningsbranschen, informations och kommunikationssektorn, samt olja och gasindustrin.⁸⁸ Utöver dessa riktlinjer finns även ett antal frivilliga företagsinitiativ inom ramen för så kallade CSR-policyer, vilka kan ge ytterligare vägledning. Dessa utvecklas i stycke 8.3.

4.2 Handelsregler och mänskliga rättigheter

Det finns en risk att stater i strävan att uppfylla sina MR-åtaganden hamnar i konflikt med handelsregler. Potentiella målkonflikter kan tänkas uppstå när nationella åtgärder till skydd för exempelvis rätten till hälsa eller rätt till liv strider mot handelsrelaterade åtaganden.

4.2.1 WTO:s regelverk och mänskliga rättigheter

Dohaagendan konstaterar att internationell handel får effekter på människor samt att det finns ett behov av såväl institutionell som mänsklig utveckling för att dra nytta av handelns effekter.⁸⁹

Anti-diskrimineringsprinciper och staters handlingsutrymme

WTO reglerar inte MR-frågor direkt. Det finns heller inga direkta begränsningar i WTO:s regelverk kring hur medlemsstater får reglera MR. Vissa forskare anser att WTO:s regelverk ändå utgör en begränsning i medlemsstaters möjligheter att främja MR.⁹⁰ Inom WTO råder två grundläggande principer om icke-diskriminering – principen om mest-gynnad-nationsbehandling (MGN) och principen om nationell behandling. Enligt MGN måste handelsförmåner till ett land "omedelbart och ovillkorligt" utsträckas till övriga länder i WTO och enligt principen om nationell behandling ska samma skatter och regler gälla för en utländsk vara som för inhemsk varor, när den väl passerat en nationsgräns.⁹¹ Dessa principer innebär alltså att WTO-medlemmar inte får diskriminera vare sig mellan sina handelspartners, eller mellan nationell lika vara eller tjänst med ursprung i ett annat medlemsland. WTO-reglerna begränsar alltså *de facto* ett lands möjligheter att bestraffa en annan WTO-medlem genom att införa handels-sanktioner som svar på brott mot mänskliga

rättigheter,⁹² eller med handelsförmåner belöna en stat som eftersträvar att främja MR.⁹³ De flesta studier pekar dock på att denna typ av sanktioner är ineffektiva.⁹⁴

Tvistlösningssystemet

Utgångspunkten i internationell rätt är att samtliga internationella avtal har samma legala status.⁹⁵ Detta innebär att MR-konventioner och internationella handelsavtal har samma legala status. Med hänsyn till att WTO-systemet har en stark och obligatorisk tvistlösningsmekanism vari alla tvister om handelsreglerna ska hanteras,⁹⁶ har det hävdats att WTO-reglerna i praktiken innehar en starkare ställning än MR trots den formellt likvärdiga legala statusen.⁹⁷

En möjlighet som tvistlösningsmekanismen i WTO har att främja MR vid en potentiell konflikt mellan åtagande i WTO-avtalen och åtaganden i internationella MR-avtal är att balansera intressen mot varandra och försöka tolka bort konflikten. Som framgått ovan är hållbar utveckling och främjande av MR uttryckliga syften och mål med WTO-avtalen⁹⁸ och handelsreglerna ska tolkas med dessa målsättningar i åtanke.

Undantag till skydd för mänskliga rättigheter

WTO-systemet medger ett antal undantag när legitima skyddsintressen vid en potentiell målkonflikt kan väga över handelsåtagandena i WTO-avtalen. Inom MR-området är bland annat art XX(b) och art XX(a) i GATT av intresse.

Undantag till skydd för människors, djur eller växters liv eller hälsa

Art XX(b) GATT kan medge avsteg från handelsreglerna till förmån för nationella åtgärder som är nödvändiga för att skydda människors, djur eller växters liv eller hälsa. Ett av de första tillfällena då syftet att skydda mänskliga liv åberopades för att berättiga en handelsbegränsande åtgärd var när Brasilien införde ett förbud mot, samt ekonomiska sanktioner vid, import av regummerade/begagnade däck.⁹⁹

I detta fall ansåg EU att Brasiliens åtgärder stred mot WTO:s regelverk och hade negativ inverkan på EU:s export av regummerade däck till Brasilien och lyfte frågan till WTO:s tvistlösningssystem.¹⁰⁰ Brasilien medgav att åtgärden stred mot WTO:s regelverk, men hävdade att ett handelsförbud var nödvändigt för att skydda livet och hälsan hos sin befolkning. Regummerade däck blir snabbare till avfall än nya däck och ackumuleringen av detta avfall menade Brasilien utgjorde en hälsorisk, bland annat på grund av de giftiga utsläpp som orsakas av brända däck.¹⁰¹ Brasilien menade också att det inte fanns något rimligt och tillgängligt alternativ för att kunna skydda den mänskliga rätten till hälsa, varför åtgärden borde falla inom undantagen för åtgärder nödvändiga för att skydda mänskligt liv och hälsa i art XX(b) GATT. Detta är ett av de första tillfällena då argument till skydd för MR användes som försvar för en åtgärd som ansågs strida mot WTO-reglerna. Åtgärden ansågs uppfylla kraven för att utgöra ett undantag enligt art

XX(b) och vara nödvändig för att uppnå det önskade syftet, dvs. både principen och utformningen kunde godkännas. Brasilien ansågs dock ha tillämpat åtgärden på ett sätt som utgjorde godtycklig och icke-försvärbar diskriminering, samt en förtäckt handelsrestriktion och den godkändes därför ändå inte av WTO:s tvistlösnings-system.¹⁰²

Undantag till skydd för allmän moral

Även art XX(a) i GATT kan erbjuda en möjlighet att främja MR inom WTO-systemet. Denna bestämmelse medger undantag från WTO-rätten till skydd för allmän moral. Vad som anses vara en åtgärd i syfte att skydda allmän moral, art XX(a) kan variera från medlem till medlem med hänsyn till sociala, kulturella och etiska värderingar. Medlemmar bör ha ett visst utrymme att själva avgöra vad som utgör skydd för allmän moral.¹⁰³ Även om klausulen inte uttryckligen inkluderar MR kan den i teorin utgöra en möjlighet för att inkludera MR som ett undantag från WTO-reglerna.¹⁰⁴ Undantaget kan exempelvis tänkas användas för att legitimera handelsrestriktioner gentemot länder som fortfarande tillämpar slaveri, förbjuder fri press, tillämpar barnarbete eller begår grova brott mot MR.¹⁰⁵

Ett exempel på en tvist där art XX(a) GATT tillämpats är den så kallade sältvisten.¹⁰⁶ Tvisten rörde en EU-förordning om handel med sälprodukter som föreskrev ett allmänt förbud mot försäljning av dessa produkter inom EU. Förordningen innehöll ett undantag från det allmänna förbudet för sälprodukter som härrör från traditionell jakt som inuitsamhällen och andra ursprungsbefolkningar bedriver och som bidrar till deras självhushållning. Förordningens överensstämmelse med WTO-regler ifrågasattes och rapporterna från WTO:s tvistlösningsorgan konstaterade att förbudet mot sälprodukter visserligen kan motiveras av moraliska hänsynstaganden, men undantaget för ursprungsbefolkningen ifrågasattes. Det ansågs principiellt kunna sägas återspegla en legitim åtskillnad, men överprövningsorganet ansåg att vissa aspekter ändå utgjorde ”godtycklig och omotiverad diskriminering”.

Undantag för nationell säkerhet

Ytterligare ett undantag som kan ha koppling till MR främjande är art XXI i GATT angående undantag för nationell säkerhet. Denna bestämmelse möjliggör för WTO-medlemmar att vidta

åtgärder i säkerhetsyfte.¹⁰⁷ Det är upp till varje medlem att själv avgöra vad som utgör ett nationellt säkerhetsintresse och åtgärderna behöver inte godkännas av andra WTO. Medlemmar skulle alltså kunna använda detta undantag om de anser att ett annat lands kränkning av MR sätter deras nationella säkerhet på spel. Tvister på detta område har inletts men inte avgjorts, vilket gör att det finns ingen rättspraxis när det gäller att avgöra var gränserna går för utnyttjande av denna möjlighet. Medlemmar får dock inte vidta handelssanktioner för att skydda en annan medlems säkerhet om inte FN:s säkerhetsråd har auktoriserat handelssanktioner. Fram till 2011 hade både USA och EU tillämpat handelssanktioner för att främja MR i länder som Burma, Vitryssland, Iran, Nordkorea m.fl.¹⁰⁸

Waivers – tillfälliga undantag

I exceptionella fall kan tillfälliga avsteg från WTO-regelverket beviljas genom en så kallad *waiver*.¹⁰⁹ Flera tillfällen då en *waiver* beviljats kan anses ha koppling till främjande av MR. Första gången WTO godkände ett tillfälligt undantag baserat på argument till skydd för MR var för att hantera problemet med handel med konfliktdiamanter.¹¹⁰ Enligt undantaget får länder endast handla med diamanter certifierade under *Kimberly Process Certification Scheme*, vilket syftar till att säkerställa för konsumenterna och producenterna att de inte handlar med diamanter som indirekt finansierar krig i Sierra Leone eller Kongo.¹¹¹ Ytterligare exempel inkluderar bland annat EU:s preferenssystem GSP, vilket beskrivs närmare i stycke 8.2.3, samt undantaget från TRIPS-avtalet om tvångslicenser för läkemedel som ska exporteras till utvecklingsländer med allvarliga hälsoproblem som beskrivs nedan.

Exempelområden – immaterialrätt och jordbruk

Två exempel på områden där handel och WTO:s handelsregelverk påverkar situationen för MR och där potentiella målkonflikter kan tänkas uppstå är handelsregler rörande jordbruk och immateriella rättigheter.

Handel och immateriella rättigheter

Utifrån ett MR-perspektiv är immaterialrättsskydd en komplicerad fråga. Å ena sidan är immaterialrätter i viss mån mänskliga rättigheter och deras funktion är att främja kulturella och tekniska framsteg, utan vilka de ekonomiska och sociala mänskliga rättigheterna kan bli svåra att

realisera.¹¹² Å andra sidan medför immaterialrätter en typ av monopolställning för rättighets-havaren, vilket i vissa fall kan öka priserna och minska tillgången på uppfinningen eller verket.

TRIPS-avtalet i WTO-systemet kräver att WTO medlemmarna skapar ett effektivt nationellt skydd för patent, varumärken och andra typer av immateriella rättigheter. Såväl vilka rättigheter som ska skyddas, som hur de ska skyddas regleras i TRIPS. Det som varit mest omdiskuterat är relationen mellan TRIPS och tillgång till läkemedel.¹¹³ Under vissa omständigheter kan införande av patent på läkemedel bidra till höga priser, vilket kan försvåra för utvecklingsländer att tillhandahålla medicin till sina medborgare och därmed göra det svårare för dem att uppfylla den mänskliga rättigheten om rätt till grundläggande sjukvård.¹¹⁴ På detta område kan alltså olika aspekter av MR komma i konflikt med varandra.

WTO:s medlemsländer har försökt undvika denna konflikt genom Dohadeklarationen om TRIPS och folkhälsa från 2001. I denna framhålls att TRIPS kan och ska genomföras och tolkas så att folkhälsa och tillgång till läkemedel främjas. För detta ändamål har medlemsländer rätt att fullt ut nyttja den flexibilitet som finns i TRIPS. Även Agenda 2030 stöder uttryckligen möjligheterna att utnyttja detta för att främja rätten till hälsa och säkerställa tillgång till läkemedel.¹¹⁵

Dohadeklarationen 2001 erkände dessutom att patentkraven i TRIPS utformats på ett sådant sätt att länder med otillräcklig egen tillverkningskapacitet kunde få svårt att använda sig av så kallade tvångslicenser för att öka tillgången till

läkemedel. 2003 antogs därför ett beslut om att WTO-medlemmar får utfärda tvångslicenser för läkemedel som ska exporteras till utvecklingsländer med allvarliga hälsoproblem som saknar egen tillverkningskapacitet för läkemedel. Detta får ske under vissa villkor.¹¹⁶

Detta nya WTO-instrument har hittills aldrig använts. Det finns anledning att anta att det sannolikt inte kan förbättra tillgången på läkemedel generellt i utvecklingsländer, även om det skulle kunna fungera för vissa länder eller produkter.¹¹⁷ Bestämmelser i frihandelsavtal som inför strängare regler än TRIPS rörande tvångslicenser eller kliniska testdata kan dessutom försvåra eller omöjliggöra användningen av det nya instrumentet.¹¹⁸

Handel och jordbruk

Jordbruk utgör fortsatt det primära försörjnings-sättet i många länder och sysselsätter en stor mängd människor. Genomsnittet för världen som helhet är cirka 20 procent av arbetskraften sysselsatta i jordbruk. Nästan hälften av världens befolkning lever på landsbygden och påverkas direkt eller indirekt av utvecklingen inom jordbruket.¹¹⁹ Tillgång till mat – eller rätten till mat – utgör en del av den mänskliga rättigheten till en tillfredsställande levnadsstandard.¹²⁰ WTO:s jordbruksavtal (Jordbruksavtalet) innehåller ingen direkt hänvisning till rätten till mat.¹²¹ Där- emot uppmärksammar Jordbruksavtalet rätten till livsmedelstrygghet (*food security*).¹²¹

Syftet med Jordbruksavtalet, som gäller sedan 1995, är att skapa ett rättvist och marknadsorienterat handelssystem för jordbruksprodukter.

Medlet för att åstadkomma detta är betydande successiva minskningar av tullar och handelsstörande stöd. Handelsreglerna har betydelse för hur handeln med jordbruksprodukter fungerar och möjligheterna för medlemmarna att dra nytta av handel. Regelverket innebär också begränsningar av medlemmarnas handlingsutrymme för att skydda och stödja sitt jordbruk. Särskilda villkor gäller dock för utvecklingsländer, vilket till exempel innebär att de utan begränsningar kan använda investeringsstöd till jordbruket eller insatsvarusubventioner till fattiga jordbrukare.

Genom Jordbruksavtalet togs ett första steg inom WTO för att reformera handeln med jordbruksprodukter. Doharundan utgör en fortsättning på reformarbetet. WTO:s medlemsländer har således ställt sig bakom att riktningen för nya regler och åtaganden ska vara en ökad öppenhet i handeln med jordbruksprodukter, vilket upprepas i hållbarhetsmålen i Agenda 2030.¹²³ Det framgår av Jordbruksavtalet att nyttan av nya åtaganden som införs för att begränsa handelsstörningar, ska vägas mot andra intressen än handel, bland annat medlemmarnas behov av att främja en ökad livsmedelstrygghet. WTO-medlemmarnas har dock mycket olika syn på vad detta innebär för utformningen av handelsreglerna för jordbruksprodukter, vilket inte minst är tydligt i frågor som gäller prisstöd i samband med offentlig lagerhållning (*public stockholding*) och särskild skyddsmekanism för utvecklingsländer (*SSM*).

FN:s särskilda rapportör om rätten till mat har under åren uttalat sig kritiskt om det nuvarande regelverket i WTO. Kärnan i denna kritik är att handelsreglerna sätter upp alltför snäva ramar för den politik medlemmarna kan föra för att tillgodose rätten till mat.¹²⁴ Rapportörens negativa beskrivning av WTO:s regler för jordbruks handeln, liksom ifrågasättandet av handelns roll för livsmedelstrygghet, har bemötts och ifrågasatts av såväl många WTO:s medlemmar som WTO:s ledning.¹²⁵

Jordbruksavtalet behöver uppdateras och bli mer balanserat och rättvist när det gäller de utvecklade ländernas respektive utvecklingsländernas utrymme att använda handelsstörande stöd. Samtidigt är det önskvärt att bromsa den utveckling som sker i många tillväxtekonomier mot ökad användning av handelsstörande stöd, eftersom detta kan skada andra utvecklings-

länder genom orättvisa konkurrensvillkor. Det är en utmaning att hitta lösningar som kan bidra till minskad användning av de mest handelsstörande stöden i såväl utvecklade- som utvecklingsländer och samtidigt tillgodose vissa utvecklingsländers önskemål om ökat handlingsutrymme att välja politik för stärkt livsmedelstrygghet.¹²⁶ Denna potentiella målkonflikt aktualiserar frågan om differentiering mellan olika grupper av utvecklingsländer eller åtminstone en tillräckligt flexibel ansats för utvecklingsländernas åtaganden.

Många WTO-medlemmar lyfter fram nya åtaganden för internt stöd som den viktigaste jordbruksfrågan att inkludera framåt i förhandlingar inom WTO. Detta eftersom frågan om eliminering av exportsubventioner delvis löstes genom ministerbeslutet under ministermötet i Nairobi 2015 (MC10). Givet de stora förändringar som har skett i handeln med jordbruksprodukter och i många medlemmars stödpolitik sedan Doharundan satte igång, tycks flera medlemmar nu fundera över om det finns skäl att tänka i nya banor och kanske överge Jordbruksavtalets nuvarande struktur med olika boxar för jordbruksstöden.

4.2.2 EU:s handelsregler och mänskliga rättigheter

Alla åtgärder som EU vidtar utanför unionen ska utgå från principer om mänskliga rättigheter och de grundläggande friheternas universalitet och odelbarhet samt respekt för principerna i FN:s stadga och i folkrätten.¹²⁷ Detta gäller även handelspolitiken och innebär att EU:s handelspolitik inte ska ha en negativ inverkan på MR utan ska sikta mot att främja MR.¹²⁸ För att uppnå detta använder sig EU av ett angreppssätt där positiva incitament, som handelspreferenser, kombineras med samarbeten, dialog och transparens, samt krav och villkor för länder att kvalificera sig och behålla givna handelspreferenser.¹²⁹

Sedan 1995 är det standard att inkludera en MR-klausul i EU:s avtal med tredje länder, inklusive frihandelsavtal.¹³⁰ Innehållet i MR-klausulen varierar något, men ”standardinnehåll” kan sägas vara en del som identifierar basala MR och demokratiska principer, samt en del som specificerar vid vilka tillfällen lämpliga åtgärder får vidtas för det fall att avtalspart brutit mot en väsentlig del av avtalet.¹³¹ MR-klausulerna kan fungera som rättslig grund för positivt agerande, såsom dialog inom MR-frågor, men i fall av allvarliga och

ihållande MR-kränkningar kan den även utgöra grund för restriktiva åtgärder, såsom handelsrestriktioner. Denna möjlighet har dock inte utnyttjats och klausulen har därför kritiserats för att vara mer av en ”politisk klausul” än en faktisk ”MR-klausul” och framtida reformer diskuteras.¹³²

Sedan 2008 innehåller EU:s handelsavtal dessutom ett kapitel om hållbar utveckling som standard.¹³³ Detta kapitel kräver att partnerländerna uppfyller de grundläggande arbetsrättsliga konventionerna, som i sig utgör mänskliga rättigheter.

En mer utförlig diskussion om EU:s handelsrelaterade instrument för att uppnå social hållbar utveckling, inklusive främjande av skydd för mänskliga rättigheter (hållbarhetskapitel i frihandelsavtal, preferenssystem och konsekvensanalyser), följer i kapitel 8.

4.2.3 Frihandelsavtal och mänskliga rättigheter

Kopplingen mellan handelsavtal och MR är inte ny. Redan under tidigt 1800-tal tecknade England avtal med Sverige, USA, Portugal och Danmark för att förbjuda slavhandel.¹³⁴ På 1980- och 1990-talet började EU och USA att inkludera lösa och icke-bindande MR-klausuler i sina frihandelsavtal. Kanada, Mexiko och USA var först med att inkludera explicita MR-klausuler i ett frihandelsavtal.¹³⁵ Idag innehåller ett stort antal frihandelsavtal MR-klausuler. År 2011 uppskattade WTO att cirka

75 procent av världens länder var bundna till ett frihandelsavtal som innehåller MR-reglering.¹³⁶

Hänvisningar till MR tar ett antal olika uttryck i avtal med varierad juridisk betydelse. Det kan exempelvis röra sig om legalt bindande krav på icke-avvikelse eller målsättningar i den icke-bindande avtalsintroduktionen.¹³⁷ Påföljderna varierar mellan dialog till potentiellt indragna rättigheter och en separat tvistlösningsmekanism.¹³⁸ Dessa skillnader innebär också att de har olika stark juridisk betydelse. Vissa är legalt bindande medan andra endast är ett uttryck av parternas ambitioner på område. Det går dessutom att utläsa skillnad i ambitionsnivå hos olika aktörer vad gäller omfattningen av MR i handelsavtal. Exempelvis har USA och Kanada mer fokus på specifika MR som placeras i avtalstexten och som ofta är legalt bindande.¹³⁹ Rättigheter som inkluderas är exempelvis rätten till privatliv, politisk delaktighet, tillgång till medicin, samt kollektiva rättigheter för ursprungsbefolkningar.¹⁴⁰

Frihandelsavtalet mellan Kanada och Colombia som trädde i kraft 2011 inkluderar till och med ett separat sidosavtal som ålägger båda parter att upprätta årliga rapporter om vilken inverkan frihandelsavtalet haft på MR i respektive land.¹⁴¹ De årliga rapporterna konstaterar att handeln ökat snabbt i de sektorer som liberaliserades, men att det inte är möjligt att visa att faktorer som påverkar skydd och respekt för MR direkt påverkas av implementeringen av frihandelsavtalet.¹⁴² Rapporterna kan alltså inte visa en direkt länk mellan frihandelsavtalet och situationen för MR i Colombia.

Trots trenden att inkludera allt mer MR i frihandelsavtal finns inte så mycket information om vilka faktiska effekter detta får.¹⁴³ Det kan finnas potential för att MR-bestämmelser i frihandelsavtal bidrar till en mer effektiv tillämpning av MR, samt bistå individer att utkräva sina rättigheter enligt MR-konventionerna. Detta kräver mer förståelse och kunskap hos reglerare, vilket exempelvis kan fås genom att upprätta konsekvensanalyser med fokus på avtalets potentiella effekter på MR.¹⁴⁴

5

Handel och arbetsvillkor

Ett av hållbarhetsmålen i Agenda 2030 är anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt.¹⁴⁵ Detta kapitel fokuserar på internationell handel och handelsliberaliseringars potentiella effekter på mänskliga rättigheter på arbetsmarknaden – arbetsvillkor. För att kunna se vilka effekter handeln får på arbetsvillkor bör utgångspunkten tas i handelns effekter på arbetsmarknaden och sysselsättning i stort.¹⁴⁶

Mål 8 av
FN:s 17 globala
hållbarhetsmål

Ett lands produktionsstruktur förändras när det öppnar upp för handel. Produktionsfaktorer flyttas från aktiviteter som inte är konkurrenskraftiga till aktiviteter som förblir konkurrenskraftiga eller mer effektiva. Arbetskraft är en sådan produktionsfaktor. Detta innebär att handelsliberalisering även påverkar arbetsmarknaden. Vissa jobb försvinner och andra tillkommer.¹⁴⁷ Sysselsättningsgrad, lönenivåer och andra arbetsvillkor påverkas, vilket i sin tur får sociala hållbarhetseffekter.¹⁴⁸ Dessutom påverkas kvinnors och mäns situation på arbetsmarknaden

olika, vilket diskuteras mer ingående i nästföljande kapitel. Antalet jobb som är kopplade till internationell handel är större än det någonsin tidigare varit. Detta kan i stor utsträckning tillförskrivas att handeln idag sker i globala värdekedjor (GVC) och möjligheten att dela upp produktionen över världen.¹⁴⁹

5.1 Handel och effekter på arbetsmarknaden

Arbetsmarknaden spelar en naturlig roll för att skörda frukterna av utvecklingen i GVC. Globala värdekedjor och framförallt utvecklingen av att geografiskt flytta produktionen, verkar ha specifika effekter på arbetsmarknaden. Kopplingarna mellan handel, sysselsättning och arbetsmarknad är dock långt från självklara.

I stor utsträckning har den kortsiktiga påverkan av förändringar inom handel och handelsliberaliseringar lett till en förändrad sysselsättningsstruktur. Förändringarna har framförallt skett inom enskilda sektorer, snarare än mellan sektorer, och effekten har varit mer betydande på löner än på sysselsättning. Den empiriska litteraturen är tvetydig avseende handelsliberaliseringars effekter på sysselsättning och löner.¹⁵⁰ Ur ett teoretiskt neoklassiskt nationalekonomiskt perspektiv bestäms den långsiktiga nivån på sysselsättningen snarare av andra makroekonomiska variabler och institutioners funktioner än av handel och handelspolitik. Därför har handelspolitiska reformer inte långsiktig påverkan på sysselsättningsnivån, teoretiskt sett.

Makroekonomiska chocker, såväl som handelschocker av olika slag kan påverka sysselsättningen på kort sikt, men på lång sikt leder marknadsanpassningen i teorin till i en oförändrad sysselsättningsnivå. Handel i sig möjliggör däremot en teknologispredning. Absorbering av teknologi såväl direkt, genom import av kapitalvaror, som indirekt leder till att innovationsintensiteten ökar.

I takt med att produktionsprocesser fragmentiserats har en ökande andel av sysselsättningen mött ett hårdare konkurrenstryck. Trots detta har globaliseringen hitintills haft en relativt liten effekt på total sysselsättning.¹⁵¹ Generellt innebär etablerandet av GVC att flexibiliteten för företagen ökat, vilket satt press på efterfrågan på sysselsättningen. En ökad konkurrens som ett resultat av ökad handel kan ha stegrat effekten, men de empiriska resultaten på området är inte tydliga. Länder med liknande handelsmönster och liberalisering inom direktinvesteringar visar upp stora variationer i sysselsättning och arbetslöshet. Detta talar för att inhemska arbetsmarknadsförutsättningar och funktioner spelar en större roll än ökad konkurrens för hur arbetsmarknaden reagerar. Däremot har globaliseringen lett till att sammansättningen av arbetskraften förändrats. I exempelvis OECD-länderna har sammansättningen generellt sett rört sig ifrån mindre kvalificerade arbetstillfällen i tillverkningsindustrin till tjänsterelaterade arbetstillfällen.¹⁵² Detta är också något som tydligt bekräftas i GVC-statistiken som visar att de flesta länderna idag inom OECD har en andel av exporten som skapats genom tjänster på över 50 procent.¹⁵³

Integrationen genom GVC har också lett till att specialiseringen gått djupare. Det traditionella synsättet att specialisering sker inom olika industrier eller branscher är inte längre en passande beskrivning. Specialiseringen är idag mer relaterat till olika typer av uppgifter i värdekedjan. Termen för att beskriva denna specialisering är ”*trade in tasks*”.¹⁵⁴ OECD studerade 2014 mönster i graden av specialisering. Resultaten visade att avancerade ekonomier främst specialiserar sig inom kvalificerade affärstjänster, så som forskning och utveckling och design, medan utvecklingsekonomier framförallt specialiserat sig inom tillverkning.¹⁵⁵ Specialiseringen har skett inom de uppgifter där ekonomin har komparativa fördelar och utvecklingen drivs främst av förändringar inom sektorerna snarare än mellan sektorerna.

Exakt vilka effekter handelsliberalisering får på arbetsmarknaden beror alltså primärt på respektive nationella arbetsmarknadsförutsättningar. Skillnader i handelsflöde, kapacitet att anpassa nationella industrier och tillverkningssektorer till internationell konkurrens och skillnader i arbetsmarknadsstruktur är exempel på faktorer som påverkar handelns effekter på arbetsmarknaden.¹⁵⁶ På grund av dessa skillnader går det inte att generalisera hur handelsliberalisering påverkar förhållanden på arbetsmarknaden. På kort sikt och på aggregerad nivå kan endast konstateras att handelns effekter på arbetsmarknaden kan bli positiva eller negativa beroende på nationella arbetsmarknadsförutsättningar. På lång sikt förväntas dock effektivitetsvinsterna som följer av handelsliberalisering gynna sysselsättning och genomsnittliga lönenivåer.¹⁵⁷

Även om den generella slutsatsen är att handel på lång sikt leder till förbättringar på aggregerad nivå är effekten inte entydig. Sysselsättningen inom de sektorer som konkurrensutsätts påverkas naturligen i större utsträckning. Jobb som skapas i och med öppenhet för internationell handel tenderar att kräva mer färdigheter och kunskaper än de som försvinner.¹⁵⁸ Detta påverkar dessutom kvinnor och män i olika utsträckning, vilket bland annat beror på segregerade arbetsmarknader samt olika förutsättningar att uppnå dessa färdigheter och kunskaper.¹⁵⁹

5.2 Effekter på arbetsvillkor

Den empiriska bevisning som finns angående kopplingen mellan handel och arbetsvillkor är blandad. Vissa studier har visat att trots ett omfattande internationellt skydd för arbetsvillkor är de svåra att upprätthålla i globala värdekedjor.¹⁶⁰ Exempelvis verkar vissa typer av brott mot skydd för arbetsvillkor, såsom exempelvis diskriminering och brott mot föreningsfriheten, vara svårare att hantera när handel sker i geografiskt fragmenterade värdekedjor samt med potentiellt långa leverantörskedjor.¹⁶¹

Den geografiska fragmenteringen av produktion har ofta haft till resultat att produktionen förflyttats till utvecklingsländer med lägre löner och lägre skydds nivåer för arbetstagare.¹⁶² På grund av detta finns farhågor att handelsliberaliseringar leder till ett *race to the bottom* på arbetsvillkorsområdet och försämrar arbetsvillkoren för de jobb som är kopplade till internationell handel.¹⁶³ Som framgått i kapitel 3 finns få empiriska studier som stöder denna tes.¹⁶⁴

Nedan diskuteras framförallt hur handel och handelsliberaliseringar påverkar lönenivåer, arbetsrättsliga skydds nivåer, samt sysselsättning i formell respektive informell sektor.

5.2.1 Lönenivåer och arbetsrättsligt skydd

Ekonomisk teori drar generellt sett slutsatsen att handelsliberaliseringar höjer medelinkomstnivåerna.¹⁶⁵ Empiriska studier på området har dock varierade resultat. De flesta pekar på att lönerna ökar i exportorienterade företag och att detta i sin tur leder till större löneskillnader baserat på färdigheter.¹⁶⁶ Att produktion kan outsourcas har lett till att varor som kräver intensiv användning av okvalificerad arbetskraft i allt

större grad produceras av utbildad arbetskraft i utvecklingsländer.¹⁶⁷ Arbetsmarknaden för kvalificerade jobb ökar i utvecklade länder och minskar för okvalificerade, vilket kan leda till ökade inkomstklyftor mellan utbildade och välutbildade människor. För utvecklingsländer indikerar statistik på aggregerad nivå att handelsliberaliseringar inte är kopplade till skillnader i lön eller anställning.¹⁶⁸ Dessa slutsatser stämmer dock inte på landnivå där resultaten kan variera kraftigt.¹⁶⁹ Vissa empiriska studier pekar även på att handelsliberaliseringar kan ha en negativ effekt på vissa arbetsrättsliga skydds nivåer, såsom fackliga rättigheter i form av rätten att organisera sig själva och anställas förhandlingsrätt.¹⁷⁰

5.2.2 Informell sektor

Den informella sektorn kan beskrivas som samtliga ekonomiska aktiviteter som inte alls eller inte i tillräcklig utsträckning täcks av legala eller praktiska formella arrangemang.¹⁷¹ Över 80 procent av arbetarna i låginkomstländer, 40 procent i medelinkomstländer och 15 procent i höginkomstländer är sysselsatta i den informella ekonomin.¹⁷² Att vara sysselsatt i den informella ekonomin genererar ofta en låg inkomst jämfört med jobb i formella sektorn och erbjuder inte ett arbetsrättsligt eller övrigt socialt skydd. Eftersom en övervägande andel av verksamma i informell sektor är kvinnor drabbas dessa oproportionerligt hårt. För utvecklingsländer utgör den informella sektorn relativt sett en stor andel av sysselsättningen och måste tas i beaktande på ett annat sätt än för utvecklade länder.¹⁷³ Företagande inom den informella sektorn har svårare att ta tillvara på de möjligheter som följer med internationell handel bland annat på grund av brist på tillgång till krediter, utbildad arbetskraft, och möjlighet till storskalig effektivitet.¹⁷⁴

Kopplingen mellan handel och informell sektor går sannolikt åt båda håll, dvs. ökad handel kommer påverka storleken på den informella ekonomin och den existerande informella ekonomin i ett land kommer påverka hur landet reagerar på handelsreformer.¹⁷⁵ Exakt hur den informella sektorn påverkas är dock oklart. En teori är att den ökade konkurrensen skapar incitament att minska kostnader bland annat genom att outsourca uppdrag till den informella sektorn.¹⁷⁶ I så fall skulle handelsliberaliseringar bidra till en större informell ekonomi. Empirisk bevisning ger dock inga tydliga resultat.

5.3 Multilateralt skydd för arbetsvillkor inom ILO

Det mest grundläggande skyddet för anständiga arbetsvillkor finns de mänskliga rättigheterna mot slaveri och trälldom, vilka är skyddade i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna, samt i Europakonventionen.¹⁷⁷ Skydd för arbetsvillkor är inte en fråga som är inkluderad i den multilaterala handelspolitiska agendan inom WTO, varför kopplingarna till arbetsvillkor är få inom WTO-systemet. Istället pekas ILO ut som rätt internationellt organ och ansvarigt för att främja sysselsättning och goda arbetsvillkor på ett globalt plan.¹⁷⁸ ILO:s arbete består bland annat av att utveckla, upprätthålla och främja internationella standarder inom arbetsrätt.

Ett huvudsakligt syfte med att skapa internationella standarder på arbetsrättsområdet är att skapa ett *level playing field* och säkerställa att länder inte frestas att ha låga skyddsnivåer för arbetskraft för att skapa en konkurrensfördel i internationell handel.¹⁷⁹ Enligt detta synsätt kan internationella standarder på arbetsvillkorsområdet motverka risken med ett *race to the bottom*. ILO:s standarder kommer i form av såväl juridiskt bindande konventioner som medlemsländerna kan ratificera på nationell nivå, som icke-bindande vägledande rekommendationer.¹⁸⁰ Standarderna är även en del av internationell rätt.¹⁸¹ De legalt bindande konventionerna inom arbetsrätt som ILO tar fram fastslår en global miniminivå för sociala standarder på arbetsrättsområdet.¹⁸²

Faktaruta

ILO:s fyra fundamentala arbetsrättsliga principer och rättigheter

- 1) föreningsfrihet, organisationsrätt och erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar;
- 2) avskaffande av alla former av tvångsarbete;
- 3) avskaffande av barnarbete (särskilt de värsta formerna av barnarbete);
- 4) avskaffande av diskriminering i arbetslivet.

Åtta av ILO:s legalt bindande konventioner som berör dessa fyra principer utgör ILO:s kärnkonventioner.¹⁸³ ILO:s *Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work* från 1998 erkänner att de fyra grundläggande principerna utgör så basala rättigheter att de ingår i medlemskapet i ILO. Detta innebär att medlemsstaterna har en skyldighet att arbeta mot att uppfylla dessa rättigheter oavsett om de ratificerat de åtta kärnkonventionerna eller inte.¹⁸⁴ Deklarationen från år 1998 understryker även att standarder om arbetsvillkor inte ska användas i protektionistiska syften.

Mycket av ILO:s arbete idag sker under paraplyet av dess strategiska plan för sysselsättning och anständiga arbetsvillkor, *Decent Work Agenda*. Syftet med *Decent Work Agenda* är att främja social dialog, socialt skydd, tillskapande av arbetstillfällen, samt respekt för internationella standarder för arbetsvillkor.¹⁸⁵ År 2008 antogs *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization* för att stärka arbetet med *Decent Work Agenda* och hantera globaliseringens utmaningar. Enligt deklARATIONEN är internationella standarder rätt metod för att uppnå Agendans målsättningar. Även Agenda 2030 identifierar full sysselsättning och *decent work* som viktiga målsättningar.¹⁸⁶

Det bör noteras att ILO:s mellanstatliga reglering i stor utsträckning kompletteras av initiativ så väl initierade som drivna av näringslivet, vilket beskrivs närmare i stycke 8.3.

5.4 Reglering av arbetsvillkor i frihandelsavtal

ILO:s konventioner är inte alltid tillräckliga för att upprätthålla arbetsrättsligt skydd. För att stärka positiva synergier mellan handelsavtal och goda arbetsvillkor har ytterligare initiativ tagits, bland annat genom att koppla arbetsrättsliga standarder till frihandelshandelsavtal i syfte att stärka standardernas implementering.

Förekomsten av åtaganden i frihandelsavtal som berör arbetsrättsliga frågor har ökat väsentligt de senaste årtiondena. År 2013 fanns sådana åtaganden i 58 frihandelsavtal, vilket är att jämföra med 21 avtal år 2005 och 4 avtal år 1995.¹⁸⁷ Cirka 120 av 190 länder som är part till någon form av frihandelsavtal är part till ett frihandelsavtal med någon form av arbetsrättsligt åtagande.¹⁸⁸ Denna typ av bestämmelser är vanligast i frihandelsavtal som EU eller USA är part till.¹⁸⁹

Bestämmelserna kan exempelvis bestå av att parterna åtar sig att sträva mot att förbättra nationella skyddsnivåer; inte sänka existerande skyddsnivåer; och/eller implementera befintliga nationella skyddsnivåer.¹⁹⁰ En majoritet av de handelsavtal som innehåller arbetsrättsliga åtaganden innehåller explicita referenser till internationella arbetsrättsliga standarder så som ILO:s grundläggande principer och konventioner. Hur arbetsvillkor påverkas av dessa bestämmelser beror bland annat på hur åtagandena är utformade.

5.4.1 Åtaganden som villkorar frihandelsavtalen

Cirka 40 procent av frihandelsavtalen som inkluderar bestämmelser om arbetsvillkor är villkorade, dvs. kopplade till ekonomiska sanktioner eller incitament. Avtalet kan vara villkorat av ett åtagande som ska uppfyllas före eller efter avtalet ratificeras dvs. träder i kraft och parterna blir bundna. Om åtagandet ska vara uppfyllt före ratifikation är hela avtalets uppfyllelse villkorat av att en avtalspart uppfyller sina åtaganden på arbetsrättsområdet. Det kan exempelvis handla om att viss nationell lagstiftning ska finnas på plats för att avtalet ska ratificeras.¹⁹¹

Studier har visat att villkor som är kopplade till ratificeringen ofta leder till väsentliga förändringar i nationell arbetsrättslig lagstiftning. Exempelvis i anslutning till att USA ingick frihandelsavtal med Bahrain, Colombia, Marocko, Oman, Panama och Peru, har samtliga länder förbättrat arbetsvillkor innan avtalen ratificerades. I till exempel Oman fick arbetare 2006 rätt att under vissa förutsättningar organisera sig fackligt som ett villkor för ett frihandelsavtal med USA.¹⁹² Det bör noteras att USA ofta har en mycket stark förhandlingsposition och goda möjligheter att påverka utfallet av handelsförhandlingar och utkräva omfattande åtaganden från sin motpart, inte minst om motparten är ett utvecklingsland. Dessutom har USA en villighet att koppla åtaganden till handelssanktioner. Viss försiktighet bör därför iakttas avseende möjligheterna att dra generella slutsatser från dessa studier angående effekten av villkorade åtaganden om arbetsvillkor.

Villkorade åtaganden som inte är kopplade till avtalets ratificering fyller framförallt funktionen att säkerställa att befintlig lagstiftning efterföljs. Exempelvis innehåller samtliga handelsavtal som USA ingått efter NAFTA åtaganden att inte sänka

nationella skyddsnivåer i syfte att främja handel eller investeringar. Villkorade åtagande efter ratifikationsprocessen är kopplade till procedur-regler kring hur ett klagomål om icke-uppfyllande av åtagandet kan framföras, samt hur en tvist löses. Icke-uppfyllt åtagande kan leda till ekonomiska sanktioner eller att handelsförmåner dras in. Erfarenheter om vilka konsekvenser denna typ av villkorade bestämmelser kan få är begränsade då befintliga klagomålsmekanismer avseende arbetsrättsliga åtaganden hittills endast använts fyra gånger, alla av USA. Inget av dessa tillfällen har lett till ett beslut av en tvistlösningsmekanism eller en sanktion.¹⁹³

5.4.2 Bestämmelser om främjande av goda arbetsvillkor

Bestämmelser om arbetsvillkor i frihandelsavtal som inte är villkorade genom koppling till ratificering eller ekonomiska konsekvenser är så kallade främjande bestämmelser. De består framförallt av samarbetsaktiviteter, dialog och övervakningsmekanismer. Avtalen specificerar inom vilka områden parterna får samarbeta och hur samarbetet ska gå till.

Det är svårt att uppskatta effekten av bestämmelser angående hur parterna ska främja arbetsvillkor. Den begränsade tillgängliga empirin pekar på att effekterna beror både på den politiska kontexten och om det finns ett omfattande ramverk för de olika aktiviteterna. Den mest avgörande faktorn verkar vara den politiska viljan till förändring i landet. Det är också tydligt att ett aktivt civilsamhälle spelar en stor roll för att skapa, kanalisera och underhålla en sådan politisk vilja. Ramverket i avtalet kan bidra till att underlätta civilsamhällets påtryckningar. Ett exempel på hur ett åtagande om att samarbeta lett till faktiska förändringar på arbetsrättsliga området är Mercosur. Avtalsparterna har här samarbetat om gemensamma arbetsplatsinspektioner, vilket också lett till förbättringar i nationella rutiner.¹⁹⁴

Främjandebestämmelser kan kombineras med regler kring procedurer och tillskapande av institutioner i syfte att säkerställa implementeringen av åtagandena. Ofta tillskapas frihandelsavtal ett institutionellt ramverk i form av nationella kontaktpunkter, en kommitté med representanter från samtliga avtalsparter samt någon form av tvistlösningsmekanism som hanterar eventuella stridigheter parterna emellan. Exempelvis kan nämnas kommittén för handel och hållbar

utveckling som tillskapades genom frihandelsavtalet mellan EU och Sydkorea. Denna träffas årligen för att diskutera samarbetsfrågor i avtalet och har bland annat initierat ett projekt för att se över möjligheterna att implementera ILO:s konvention (111) angående diskriminering i fråga om anställning och yrkesutövning.¹⁹⁵

5.5 Privata initiativ i syfte att främja goda arbetsvillkor

Även privata aktörer har tagit initiativ i syfte att främja ett starkare skydd för arbetsvillkor i globala värdekedjor. Detta kan delvis hänföras till att nationella regeringar i framförallt utvecklingsländer haft svårigheter att hantera utmaningar på arbetsvillkorsområdet.¹⁹⁶ Inom enskilda företag kan detta exempelvis ske genom ett aktivt arbete med hållbart företagande/CSR. Företagen följer internationella riktlinjer på området, upprättar uppförandekoder, *codes of conduct*, och ställer krav på sina leverantörer i värdekedjan. De flesta uppförandekoder innehåller rättigheter för arbetstagare och anger uttryckligen att beställaren ska eftersträva att upprätthålla skydd för arbetsvillkor i värdekedjan.¹⁹⁷ Empiriska studier angående effektiviteten av uppförandekoder är motsägelsefulla, men på en aggregerad nivå verkar uppförandekoder leda till en marginell förbättring av arbetsvillkor.¹⁹⁸ De flesta studier tyder på att fabriksgranskningar eller andra mekanismer som säkerställer implementering på produktionsplatser krävs för att privat reglering ska leda till förbättrade arbetsvillkor.¹⁹⁹

Vilken effekt privata hållbarhetsinitiativ får beror dock på nationell lagstiftning. Forskning på området indikerar att bäst effekt fås genom att kombinera nationella reformer på området med frivilliga privata initiativ.²⁰⁰ Det finns även ett antal exempel på när privata aktörer samarbetar för att förbättra villkoren i leverantörsländer.²⁰¹ En variant av sådant samarbete är när företag inom en viss bransch med särskilda utmaningar går samman för att åstadkomma förbättringar. Ett typexempel på en bransch med svåra arbetsvillkor är textil- och klädesindustrin. *Se exempel till höger.*

Det finns en växande trend att stöda näringslivets ansträngningar att förbättra arbetsförhållandena i leverantörskedjan med offentliga initiativ, bland annat genom reglering och lagstift-

ning. Detta påverkar näringslivets möjligheter att åstadkomma förändringar och skapar utrymme för samarbete mellan offentlig och privat sektor. Denna trend beskrivs närmare i stycke 8.3.3 som berör hållbart företagande och handelspolitiken mer specifikt.

Exempel

Över 1 100 textilarbetare dödades i Rana Plaza, Bangladesh

I april 2013 kollapsade textilfabriken Rana Plaza i Dhaka, Bangladesh. Kollapsen orsakade 1 127 dödsfall och skadade över 2500 människor. Tragedin blev ett uppvaknande för textilindustrin.

Inom en månad efter Rana Plaza byggnadens kollaps tecknade en grupp ledande europeiska detaljhandelskedjor, inklusive H&M, Zara, C&A, Tesco och Primark, ett bindande avtal i syfte att bistå med finansiering och implementering av förbättring av säkerheten i Bangladesh fabriker, *the Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh*.²⁰² Både detta och det parallella avtalet *The Alliance for Bangladesh Worker Safety* mellan amerikanska företag har som målsättning att bidra till finansieringen av brandsäkerhet och förbättringar av byggnadsstrukturen i de fabriker i Bangladesh som företagen i alliansen använder. Enligt 2014 års rapport för *the Accord* har stora framsteg gjorts. I september 2014 hade inspektioner avseende bland annat brandsäkerhet genomförts i över 1100 fabriker med separata handlingsplaner framtagna för varje fabrik.²⁰³

I juli 2013 anammades ovan privata initiativ av offentliga sektorn i ett kollektivt försök att förbättra fabrikssäkerheten och arbetares rättigheter i Bangladesh. EU, ILO och Bangladesh regering tecknade överenskommelsen *“Staying engaged: A Sustainability Compact for continuous improvements in labour rights and factory safety in the readymade garment and knitwear industry in Bangladesh”* (Sustainability Compact) till vilket även USA och Kanada senare anslöt sig. Under årliga uppföljningsmöten identifierar deltagarna i Sustainability Compact prioriterade områden för kommande arbeten i syfte att förbättra arbetsförhållandena för anställda i textilindustrin i Bangladesh. Syftet är även att öppna upp för en dialog med relevanta intressenter såsom inkluderande fackföreningar, civilsamhälle, inköpare och arbetsgivare.

6

Handel och jämställdhet

Detta kapitel ger en översikt av relationen mellan handel och jämställdhet som både är en del av de mänskliga rättigheterna och i allra högsta grad påverkas av villkoren på arbetsmarknaden. Jämställdhet är en rättighet i sig men också en metod för att uppnå ökad handel och hållbar ekonomisk utveckling.

Kopplingen mellan handel och jämställdhet är komplex och till stor utsträckning beroende av nationella förhållanden. Effekterna kan gå åt båda håll, dvs. handel och handelsliberaliseringar kan påverka jämställdhet, men jämställdhetssituationen i ett land kan även påverka dess möjligheter att handla. Handel och handelsliberaliseringens effekter kan påverka jämställdhetssituationen nationellt genom förändringar i faktorer såsom kvinnors och mäns sysselsättning, ekonomiska egenmakt och tillgång till resurser, samt konsumtionsmönster. Handel och handelsliberaliseringar har bidragit till att skapa fler jobb och starkare koppling till marknader för såväl män som kvinnor. Trots könsneutralt utformade handelsregler påverkas män och kvinnor olika av internationell handel och handelsliberaliseringar. Denna skillnad i effekter för kvinnor och män beror på olikheter i ekonomiska och sociala roller, olika tillgång till och kontroll över resurser, samt andra sociala, kulturella, politiska och ekonomiska faktorer.²⁰⁴

Åt andra hållet kan jämställdhetssituationen i ett land påverka dess möjligheter att ta del av internationell handel. Studier visar att det är mer kostsamt för länder som är helt integrerade i internationell handel att inte vara jämställda än att vara det.²⁰⁵ I en ekonomiskt integrerad värld kan till och med de minsta förbättringarna i effektivitet i

användning av resurser ge länder med högre jämställdhet en konkurrensfördel.²⁰⁶ Dessutom kan ökad global samsyn om betydelsen av kvinnors ekonomiska, sociala och politiska makt leda till att könsdiskriminering skadar ett lands anseende internationellt sett.²⁰⁷ Det kan alltså vara positivt för ett land som vill vara mer delaktig i internationell handel att arbeta aktivt med jämställdhet.

Detta avsnitt kommer att fokusera på den effekt handel och handelsliberaliseringar har på jämställdhet. Eftersom handelsliberaliseringar är nära sammankopplade med globalisering av värdekedjor och integrering av arbetsmarknader, är frågan om jämställdhet på arbetsmarknaden central för en analys av kopplingen mellan handel och jämställdhet. Frågor som löneskillnader och könssegregerade sektorer är av stark betydelse.

Den komplexa relationen mellan handel och jämställdhet med indirekta effekter åt båda håll innebär att handel och handelsliberaliseringar kan bidra till ökad jämställdhet men inte utan kompletterande reformer.²⁰⁸ Dessa reformer kan behövas på såväl nationell, regional och internationell nivå.

6.1 Jämställdhet som både rättighet och potentiell ekonomisk vinst

6.1.1 Rätten att inte bli diskriminerad på grund av sitt kön

Jämställdhet syftar till att alla människor, oavsett kön, ska ha lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter.²⁰⁹ Begreppet definieras något olika ber-

oende på sammanhang, men innefattar en strävan mot likhet mellan män och kvinnor, pojkar och flickor i samtliga livets dimensioner.²¹⁰ Rätten att inte bli diskriminerad på grund av sitt kön är en erkänd mänsklig rättighet och skyddad i ett antal internationella konventioner på så väl global som regional nivå, samt i nationell lagstiftning.²¹¹ Bland annat ålägger dessa avtal medlemsstaterna att eliminera all diskriminering mot kvinnor i ekonomiska delarna av livet.²¹² Detta inkluderar arbetsmarknaden, vilket är särskilt intressant utifrån en analys av kopplingen mellan handel och jämställdhet. Jämställdhet är sedan 1990-talet även en prioriterad fråga på agendan för hållbar utveckling och utgör nu självklart innehåll i alla internationella avtal och politiska deklarationer om utveckling och hållbarhet.²¹³ Exempelvis utgör jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt ett av de sju huvudmålen i Agenda 2030, men är även integrerat i en majoritet av de övriga målen.²¹⁴

Även om stora framsteg gjorts kvarstår diskriminering på grund av kön som en av de mest genomsyrande ojämlikheterna i världen. Kvinnor har inte lika rättigheter, möjligheter och beslutanderätt som män, är fattigare, tjänar mindre, har sämre utsikter att klättra på karriärstegen och kommer med större sannolikhet avsluta sitt liv i fattigdom. Ojämn fördelning mellan kvinnor och män av obetalt hem- och hushållsarbete utgör ett stort hinder för kvinnor och flickors möjligheter att utbilda sig och delta på arbetsmarknaden, och i övrigt i samhället, på samma villkor som pojkar och män. Könsegregering förekommer ofta både horisontellt och vertikalt på arbetsmarknaden, dvs. kvinnor och män är över- eller underrepresenterade i vissa sektorer, samt att kvinnor mer sällan innehar chefspositioner eller karriärmöjligheter.²¹⁵ Det finns alltså all anledning att se över handelspolitiken och handelsliberaliseringars bidrag till att diskriminering på grund av kön elimineras.

Mål 5 av FN:s 17 globala hållbarhetsmål

6.1.2 Ekonomisk potential med jämställda arbetsmarknader

Jämställdhet är dock inte enbart en rättighetsfråga utan även en ekonomisk fråga på såväl individ- som samhällsnivå. Forskning visar att könsdiskriminering på arbetsmarknaden i majoriteten av fallen leder till lägre tillväxt. Detta eftersom inte alla tillgängliga resurser nyttjas till fullo och anställningstillfällen och ersättning inte endast baseras på produktivitet utan på kön.²¹⁶ Dessutom har arbetsmarknaden en lägre flexibilitet och går miste om värdefull kompetens. I de flesta fall så kommer ett land som får fler kvinnor i syssel-

sättning, betalar jämställda löner och skapar ekonomisk egenmakt för kvinnor, att utnyttja större del av sin ekonomiska potential, öka tillväxten och höja BNP. Enligt en undersökning av *McKinsey Global Institute* så skulle ett scenario där alla länder matchar graden av förbättring på jämställdhetsområdet med det land i dess region som förbättras snabbast kunna addera så mycket som 11 procent till GDP 2025.²¹⁷ Den ekonomiska potentialen med att arbeta för en jämställd arbetsmarknad där samtliga tar del av handelsliberaliseringarnas möjligheter är alltså mycket stor.²¹⁸

En ökad grad av sysselsättning bland kvinnor är avgörande för att bidra både till kvinnors ekonomiska egenmakt och för att bidra till ett lands ekonomiska utveckling.²¹⁹ Globalt är cirka 75 procent av män i arbetsför ålder i arbete, vilket är att jämföra med att cirka 50 procent kvinnor i arbetsför ålder är i arbete.²²⁰ Kvinnor arbetar dessutom i betydligt större utsträckning deltid. Denna statistik kan förklaras bland annat med att arbetsmarknaden är segregerad, att kvinnor i större utsträckning har temporära anställningar, olikheter i möjligheten att ta tillvara på utbildning, samt att kvinnor i större utsträckning lämnar och återvänder till arbetsmarknaden av familjerelaterade anledningar.²²¹ Empiri visar att handelsliberaliseringar har potential att öka sysselsättningsgraden hos kvinnor, men att endast öka kvinnors deltagande i arbetsstyrkan är inte tillräckligt för att säkerställa att skillnader i ekonomisk jämställdhet utjämnas. För att optimera potentialen i att fler kvinnor sysselsätts behöver kvinnor fullt integreras i arbetsstyrkan, inte lönediskrimineras och inte ofrivilligt vara förpassade till deltidsarbete och till de sämst betalda och mest utsatta jobben.²²² Ökad sysselsättning och därmed ökad inkomst leder dock inte per automatik till ekonomisk egenmakt, vilket även kräver möjlighet att ha kontroll och rätt att besluta över hur resurserna ska disponeras.

I Agenda 2030 görs ingen uttrycklig koppling mellan jämställdhet, kvinnors ekonomiska egenmakt och handel, men det konstateras att det finns en koppling mellan å ena sidan kvinnors tillgång till produktionsresurser och icke-diskriminerande lagstiftning, och å andra sidan med målen att eliminera fattigdom, stärka kvinnors egenmakt, samt främja fredliga och inkluderande samhällen.²²³ Addis Abeba Action Agenda (AAAA) etablerar dock en uttrycklig koppling mellan jämställdhet och främjande av kvinnors egen-

makt, samt möjligheten att uppnå en hållbar, inkluderande och rättvis ekonomisk tillväxt.²²⁴ Medlemsstaterna åtar sig att möjliggöra kvinnors jämlika och aktiva delaktighet i nationell, regional och internationell handel.²²⁵ Att AAAA inkluderar jämställdhetsfrågor på ett så brett plan kan ses som en grundläggande förutsättning för att kunna hålla samtliga intressenter ansvariga för att integrera ett jämställdhetsperspektiv i samtliga policier angående utvecklingsfinansiering.²²⁶

6.2 Handelsliberaliseringars jämställdhetseffekter

Även om handelsregler anses vara könsneutralt utformade kan de ha starka jämställdhetseffekter. Effekterna av handelsliberaliseringar, såsom frihandelsavtal, kan vara olika för kvinnor och män beroende på deras socioekonomiska utgångspunkter, men effekterna påverkas även av ifall förhandlingarna, utformningen, implementeringen och övervakningen av liberaliseringsåtgärderna tar hänsyn till jämställdhetseffekter.²²⁷

Kvinnor tenderar att påverkas mer negativt än män av den ökade konkurrens som handelsliberaliseringar medför och har en större utmaning att ta tillvara på möjligheterna med delaktighet i internationell handel.²²⁸ Detta gäller särskilt kvinnor i utvecklingsländer som i lägre utsträckning än män har förutsättningarna att möta utmaningarna och ta tillvara på möjligheterna med marknadsintegration.²²⁹ Denna skillnad i effekter för kvinnor och män kan bero på olikheter i ekonomiska och sociala roller, olika tillgång till och kontroll över resurser, ojämn fördelning mellan kvinnor och män av obetalt hem- och hushållsarbete, samt andra sociala, kulturella, politiska och ekonomiska faktorer.²³⁰ Även färdigheter hos tillgänglig arbetskraft, industrins sammansättning och andra specifika landsförhållanden har betydelse för vilka effekter en ökad öppenhet för handel har på jämställdhet.²³¹

Den potentiella påverkan som handelsliberaliseringar har och som är av relevans för en jämställdhetsanalys kan delas in i fem huvudsakliga kategorier:²³²

- 1) Effekter på produktions- och arbetsmarknad
- 2) Effekter på tillgångar
- 3) Effekter på konsumtion
- 4) Effekter på statlig inkomst
- 5) Effekter på reglering

För ett exempel på en jämställdhetsanalys av en handelsliberalisering i form av ett specifikt frihandelsavtal hänvisas till Kommerskollegiums fallstudie av jämställdhetseffekterna av frihandelsavtalet mellan Sydkorea och EU.²³³

6.2.1 Produktions- och arbetsmarknadseffekter

De strukturella förändringar som handelsliberaliseringar har på produktion, sysselsättning och arbetsvillkor påverkar jämställdhetssituationen olika beroende på vilka sektorer som påverkas mest och hur arbetsstyrkan ser ut i dessa sektorer.

Strukturförändringar och sysselsättning

Såväl män som kvinnor är överrepresenterade i vissa sektorer och underrepresenterade i andra, vilket skapar en tydlig könssegregation av arbetsmarknaden. På grund av denna uppdelning får förändringar i produktionsstrukturen olika konsekvenser för män och kvinnor.²³⁴ Studier tyder på att ekonomisk utveckling snarare förändrar könssegregationen än eliminerar den. Över tid har kvinnors primära sysselsättning flyttat från jordbruk och industri till tjänstesektorn.²³⁵ På global nivå är cirka en tredjedel av kvinnorna anställda i jordbruk, ungefär hälften i tjänstesektorn och cirka en sjättedel inom industrin.²³⁶ I utvecklingsländer utgör dock jordbruk den fortsatt viktigaste källan till sysselsättning för kvinnor och cirka 75 procent av anställda kvinnor arbetar i jordbrukssektorn.²³⁷ Tjänstesektorns framväxt innebär också att många arbetsuppgifter som traditionellt sett anses vara kvinnans ansvar inom ramen för att ta hand om hem-

met, såsom barnomsorg och matleverans, inkluderas i formella ekonomin.²³⁸ Även om denna utveckling kan skapa fler formella arbetstillfällen för kvinnor, finns det en risk att det bidrar till att befästa könssegregationen på arbetsmarknaden.²³⁹

Studier visar dessutom att snabba strukturförändringar på arbetsmarknaden ofta påverkar kvinnor mer. Företag tenderar att både avskeda fler kvinnor vid dåliga tider och anställa fler kvinnor när det vänder igen.²⁴⁰ Vid ekonomiska kriser är stimulanspaket framförallt riktade till mansdominerade exportsektorer, såsom bilindustrin.²⁴¹ Kvinnor har därför en mer otrygg position på arbetsmarknaden.

Empiri visar att handelsliberaliseringar har potential att öka sysselsättningsgraden hos kvinnor. Ökad export inom tillverkningsindustrin har nästan alltid efterföljts av en väsentlig ökning av sysselsättningsgraden hos kvinnor.²⁴² Exempelvis skapade frihandelsavtalen som Mexiko tecknat med Nordamerika och EU totalt sett tre gånger så många jobb för kvinnor som för män.²⁴³ I utvecklingsländer är kvinnor ofta anställda i branscher som producerar handelsvaror, framförallt tillverkningsindustrin.²⁴⁴ Handelsliberaliseringar kan därför bidra till ökad sysselsättning bland kvinnor även i utvecklingsländer. Exempelvis har liberaliseringar av tjänstehandel potential att skapa ytterligare arbetstillfällen och inkomsttillfällen för kvinnor. Särskilt har den tekniska utvecklingen och framsteg inom IKT-sektorn öppnat stora möjligheter för handel med tjänster som tidigare inte gick att handla med, vilket kan utgöra ett verktyg för ekonomisk tillväxt och

stärka kvinnors sociala och ekonomiska egenmakt.²⁴⁵ Empiriska studier indikerar att utökningen av exporterbara tjänster har utökat sysselsättningsmöjligheter för kvinnor, särskilt inom IT-sektorn i länder som Indien, Jamaica, Mexiko och Filippinerna.²⁴⁶

Formell eller informell sektor?

Kvinnor är överrepresenterade i sysselsättning inom den informella sektorn, vilka utgör betydligt mer osäkra anställningar utan formella sociala skyddsnät.²⁴⁷ I Asien och Afrika arbetar 75 procent av kvinnorna i den informella sektorn utan tillgång till exempelvis pension, sjuklön eller föräldraledighet.²⁴⁸ Även varor och tjänster som produceras av kvinnor i eller nära hemmet, så kallat *home-based work*,²⁴⁹ anses inkluderas i den informella sektorn. Detta anses ofta vara en förlängning av kvinnors hushållsarbete och tenderar därför att undervärderas som en aktivitet som bidrar till ekonomin.²⁵⁰

Även om studier tyder på att handel i GVC lett till ökad sysselsättning för kvinnor är det oklart om ökningen skett i formell eller informell sektor. Det finns en risk att kvinnors sysselsättning i den informella ekonomin vuxit på formella sektorns bekostnad.²⁵¹ Andra studier tyder dock på att etablering av multinationella företag kan vara ett sätt att öka sysselsättningen inom formell sektor.²⁵² Detta innebär att handelsliberaliseringar som underlättar för företag att etablera sig utomlands, kan bidra till ökad sysselsättning inom mer socialt skyddade jobb.²⁵³

Den reproduktiva arbetsbördan, dvs. alla typer av obetalda aktiviteter inom hushållet, såsom underhåll och barnomsorg, påverkar kvinnors möjligheter att komma i formell sysselsättning.²⁵⁴ Denna typ av arbete utförs i betydligt högre utsträckning av kvinnor och det fortsätter att vara så även när kvinnor kommer i annan sysselsättning.²⁵⁵ Detta är en av de primära orsakerna till att kvinnor i lägre utsträckning deltar i den formella arbetsmarknaden.²⁵⁶ Att i större utsträckning arbeta i hushållet och inte få in en inkomst placerar kvinnor både utanför det sociala skyddsnätet och i en beroendeställning gentemot en eventuell man i hushållet med en anställning som genererar inkomst.²⁵⁷ Enligt vissa studier kan handelsliberaliseringar minska den reproduktiva bördan under förutsättning att den typen av sysslor omvandlas till tjänster som säljs på formella marknaden.²⁵⁸ Detta kan då frigöra tid för kvinnor att istället komma ut i formell sysselsättning.

Källa: UN Women

Löneskillnader

En viktig aspekt av jämställdhet på arbetsmarknaden är skillnader i lön mellan män och kvinnor. Globalt sett tjänar kvinnor i genomsnitt 24 procent mindre än män.²⁵⁹ Genomsnittliga löner är betydligt lägre i kvinnodominerade yrken och sektorer än i mansdominerade yrken.²⁶⁰

Den ökade konkurrens som följer av handelsliberaliseringar leder till en press på arbetsgivare att sänka kostnader, vilket i teorin kan resultera i att det blir för dyrt att lönediskriminera kvinnor med jämförbara färdigheter som män, eftersom ersättning då baseras på något annat än enbart färdigheter.²⁶¹ Det bör därför vara ekonomiskt irrationellt att behålla löneskillnader baserat på kön.²⁶² Empirin visar dock att generella löneskillnader tenderar att kvarstå vid handelsliberaliseringar även om löneskillnaderna minskat i vissa sektorer.²⁶³ Exempelvis indikerar empiri att jobbskapade inom IT-sektorn har bidragit till att sänka löneskillnader mellan män och kvinnor.²⁶⁴ Detta har dock ibland varit p.g.a. att kvinnors lön ökat, men även p.g.a. att mäns lön sjunkit, vilket inte kan ses som en positiv utveckling.²⁶⁵

Empiriska resultat visar att för vissa stater i en industrialiseringsfas har löneskillnader i kvinnodominerade sektorer under en period varit en konkurrensfördel där ekonomisk tillväxt drivits fram av exporten i tillverkningsindustrin bemanad av lågavlönade kvinnor.²⁶⁶ Exempelvis pekar studier från Sydkorea på att lönediskriminering i framförallt den exporterande tillverkningsindustrin bidrog till ekonomisk tillväxt.²⁶⁷ Det är

dock svårt att systematisera denna kortsiktigt positiva effekt på ekonomisk tillväxt utan att riskera att skapa ett så kallat *race to the bottom* där utvecklingsländer konkurrerar med låga löner i kvinnodominerande yrken. Eftersom löneskillnader på landnivå kan såväl föregå och kvarstå vid handelsliberaliseringar är det väsentligt att komplettera handelsliberaliseringar med att införa, implementera och upprätthålla antidiskrimineringslagstiftning.²⁶⁸

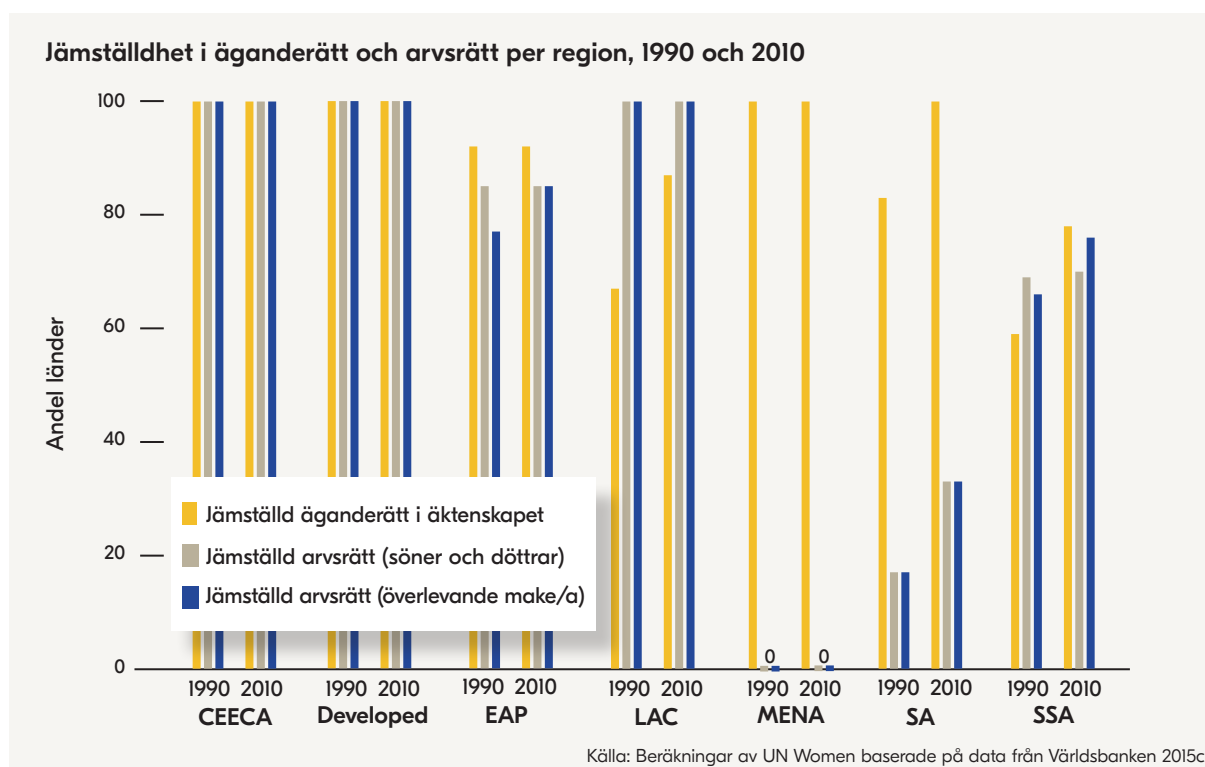
6.2.2 Effekter på tillgångar och resurser – möjlighet till ekonomisk egenmakt och entreprenörskap

Handelsliberaliseringar som bidragit till att skapa fler jobb för kvinnor och starkare kopplingar till marknader, förbättrar deras möjligheter till ekonomisk egenmakt.²⁶⁹ Exempelvis visar studier att kvinnor som arbetar i exportsektorer får ökad kontroll över sin inkomst.²⁷⁰ Detta gäller särskilt för kvinnor som arbetar i tillverkningsindustrin och på avstånd från sina manliga släktingar.²⁷¹

På grund av olika tillgång till produktionsfaktorer är dock förutsättningarna för att uppnå ökad ekonomisk egenmakt och entreprenörskap sämre för kvinnor. Kvinnliga entreprenörer tenderar dock att hantera mindre företag, koncentrera sig i mindre lönsamma sektorer och vara mindre produktiva.²⁷² Faktorer som begränsar

möjligheten till kvinnligt entreprenörskap är exempelvis legal kapacitet, tillgång till finansiering och IKT, samt äganderättsmöjligheter.²⁷³ År 2014 hade kvinnor lika arvsrätt som män endast i 55 av 160 länder och lag eller sedvana i 102 av dessa 160 länder nekar fortfarande kvinnor samma rätt att äga mark som män.²⁷⁴ Detta begränsar möjligheten att tillförskaffa sig kredit och kapital som ofta kräver land som säkerhet.²⁷⁵ Att kvinnor har sämre tillgång till resurser i form av kapital, kredit, marknadsföringsnätverk och andra faktorer som är avgörande för att kunna konkurrera på en internationell marknad, kan försvåra för kvinnor att konkurrera, bli entreprenörer och involveras i globala värdekedjor. UNCTAD uppskattar att åtgärder som skapar incitament och stöd för kvinnligt entreprenörskap genom att sänka trösklarna och förbättra tillgång till mark, kapital, m.m. kan höja BNP med en till två procentenheter i flera länder.²⁷⁶

De senaste årens spridning av IKT har möjliggjort för både kvinnor och män att få tillgång till marknader i större utsträckning genom att sänka informationsbarriärer och minska transaktionskostnaderna för att få ut sina varor eller tjänster på marknaden. Eftersom kvinnor i högre grad är begränsade i både rörlighet och tillgänglig tid kommer de i större utsträckning kunna dra nytta av denna utveckling.²⁷⁷

6.2.3 Konsumtionseffekter

Inte bara effekterna av export och på sysselsättning är av intresse från ett jämställdhetsperspektiv. Även importen och förändrade konsumtionsmönster kan påverka jämställdheten. Generellt sett förväntas priser falla på både varor och tjänster till följd av ökad konkurrens. Beroende på vilken typ av varor och tjänster som påverkas av handelsliberaliseringar och vilken effekt detta får på konsumtionsmönster, kan det påverka jämställdhetssituationen. Då kvinnor tenderar att vara ansvariga för inköp till hushållet, vore det ur ett jämställdhetsperspektiv fördelaktigt att exempelvis produkter till hushållet blir billigare då en större andel av hushållsbudgeten kan gå till utbildnings- och hälsorelaterade utgifter istället.²⁷⁸ Särskilt billigare matvaror skulle gynna kvinnliga konsumenter då de lägger en avsevärd andel av sin inkomst på matvaror till hushållet.²⁷⁹ Dessutom skulle kvinnor få behålla en större andel av sin inkomst och stärka sin ekonomiska egenmakt.

6.2.4 Effekter på statliga tillgångar

Som framgått ovan kommer handelsliberaliseringar som består av tullsänkningar leda till en förändring i sammansättningen av statliga intäkter, vilket kan få indirekta sociala effekter som påverkar kvinnor mer än män.²⁸⁰ Lägre tullintäkter påverkar tillgängliga offentliga medel för satsningar på hälsa, utbildning, social infrastruktur och tjänster, vilka är avgörande för att stärka kvinnlig egenmakt och möjliggöra ökad delaktighet i GVC. Denna effekt varierar stort mellan länder eftersom tullintäkterna utgör olika stor andel av den statliga inkomsten, men tenderar att vara större i fattiga länder.

På lång sikt förväntas handelsliberaliseringarna leda till ökade statliga intäkter och kompensera för bortfallet av tullintäkter, men det förutsätter ett väl fungerande skattesystem. Detta är ofta svårare i utvecklingsländer där nationella institutioner kan vara för svaga för att effektivt lyckas introducera inkomstskatter, bland annat på grund av brister i folkräkning och omfattande informell sektor.²⁸¹

6.2.5 Regulativa effekter

En stor del av handelsliberaliseringar i moderna frihandelsavtal är regulativa frågor såsom miljöskydd, standarder, konsumentskydd, kvalitetsinfrastruktur, skydd för immaterial-

rättigheter, offentlig upphandling m.m. På lång sikt bör regulativa reformer på dessa områden skapa bättre konkurrensförutsättningar och förbättra exportmöjligheter, förbättra mat- och produktsäkerhet samt leda till lägre priser på varor och tjänster.²⁸²

Ett exempel på en regulativ fråga som kan påverka jämställdhet är behovet av att bygga upp och upprätthålla en nationell kvalitetsinfrastruktur som ska höja produkters säkerhet och kvalitet för så väl inhemsk konsumtion som för export. Uppbyggnaden av en sådan kvalitetsinfrastruktur ökar förutsättningar för en effektiv implementering av exempelvis SPS- och TBT-avtalen, se stycke 8.1.2. På kort sikt finns det en risk att uppbyggnad av detta regelverk, system och organ för prövning, kontroll och tillsyn höjer priset på matvaror. Detta får särskilt stor effekt på fattiga hushåll som proportionellt sett spenderar en större andel av sin inkomst på mat och för de kvinnor som ansvarar för inköp av matvaror. Detta lyftes exempelvis som risk i analysen av potentiella jämställdhetseffekter av EU:s associationsavtal med Ukraina, Georgien och Moldavien.²⁸³ Å andra sidan kan starkare kvalitetsinfrastruktur bidra till att skydda svagare konsumentgrupper, såsom kvinnor och barn, från produktrelaterade risker.

6.2.6 Ytterligare effekter av intresse från ett jämställdhetsperspektiv

Öppnare gränser och ökat informationsutbyte som följer av handelsliberaliseringar kan leda till ett ökat flöde av information om kvinnors situation i andra delar av världen, vilket kan till en allmän attitydförändring i länder med en mindre jämställd situation.²⁸⁴ Vissa studier tyder till och med på att liberaliserad handel med länder med starka ekonomiska och sociala rättigheter för kvinnor kan ”smitta av sig” på en handelspartner med inte lika starka rättigheter för kvinnor.²⁸⁵

6.2.7 Landspecifika förutsättningar som påverkar effekterna på jämställdhet

Många av de faktorer som påverkar vilka effekter handelsliberaliseringar kommer få är landspecifika, såsom skattesystem, välfärdssystem, och utbildningsnivåer. Detta innebär att det framförallt är nationell reglering som är avgörande för att skapa ett system som underlättar för kvinnor att arbeta och möjliggör kvinnors ekonomiska delaktighet i värdekedjor. Detta exempelvis

genom att förbjuda diskriminering på grund av kön, möjliggöra offentlig barnomsorg, skapa skattesystem som inte gör det mer fördelaktigt för kvinnor att vara gifta eller hemma med barnen och liknande policyer.²⁸⁶

Nationell reglering kan begränsa kvinnors rörlighet och därmed möjlighet att komma i sysselsättning. I exempelvis Iran, Saudiarabien och Jemen behöver gifta kvinnor manligt tillstånd för att arbeta utanför hemmet, vilket resulterat i mycket låg andel kvinnlig sysselsättning.²⁸⁷

Dessutom råder kulturella attityder kring manliga och kvinnliga stereotyper som också kan påverka kvinnors möjlighet att komma ut på arbetsmarknaden. I exempelvis Georgien anser de flesta att männen borde vara den enda försörjaren i hushållet, medan kvinnorna borde göra hushållsarbetet.²⁸⁸

Att vara medveten om att ett lands specifika förutsättningar kan påverka hur handelsliberaliseringar påverkar landets jämställdhetssituation är viktigt för att förstå handelns effekter bättre. Det kan även bidra till att utforma såväl handelsregler och kompletterande åtgärder som optimerar förutsättningarna för handeln att bidra till jämställdhet. Ytterligare information om vikten av nationella förutsättningar för social hållbarhet framgår av kapitel 7.

6.3 Jämställdhet i handelsregler

Även om handelspolitik och handelsregler utformas till synes könsneutralt påverkas kvinnor och män olika. Under FN:s fjärde kvinnokonferens i Peking 1995 enades medlemsländerna om att sträva efter att handelspolitik kopplat till handelsavtal inte ska ha en negativ effekt på kvinnors ekonomiska situation.²⁸⁹

6.3.1 Jämställdhet i WTO-systemet

Handelsregler inom WTO kan anses skapas utifrån antagandet att handelsreglering och handelsliberalisering är könsneutral. Jämställdhet utgör en väldigt liten del av WTO:s arbete. Som framgått ovan innebär dock inte ett formellt icke-diskriminerande regelverk att kvinnor och män påverkas lika av dessa regler. Det finns ingen samstämmighet bland WTO:s medlemmar om att jämställdhet specifikt ska ingå i WTO:s agenda.²⁹⁰ För vissa områden som reglerats inom WTO utgör dock jämställdhetsaspekter en betydande

faktor, såsom exempelvis tjänstehandel, jordbrukssektorn samt handelsrelaterat bistånd.

Tjänstesektorn och GATS

Med hänsyn till tjänstesektorns växande omfattning och betydelse för den globala ekonomin, samt att kvinnor är överrepresenterade i tjänstesektorn är handelsregelverket för tjänster särskilt relevant ur ett jämställdhetsperspektiv.

General Agreement on Trade in Services (GATS) är ett av de tre huvudsakliga avtalen inom WTO-systemet och syftar till att öppna upp världshandeln med tjänster och ge den ett grundläggande regelverk. GATS består dels av ett ramavtal i vilket parterna bland annat förbundit sig tillämpa icke-diskrimineringsprincipen om MGN, se 4.2.1, och dels av nationella bindningslistor där länder lämnar garantier för en viss nivå av öppenhet gentemot tjänsteleverantör från andra länder. Länder väljer själva vilka tjänstesektorer de vill göra åtaganden inom, samt hur långtgående åtagandena ska vara. GATS delar in tjänstehandel i fyra olika leveranssätt, där leveranssätt fyra är särskilt intressant i sammanhanget. Leveranssätt fyra innefattar tillfällig personrörlighet för tjänsteleverantörer. Tillfällig rörlighet för att kunna tillhandahålla tjänster skulle kunna ha stor potential för ökad kvinnlig delaktighet i tjänstehandeln.²⁹¹ Leveranssätt fyra har hittills framförallt varit reserverat för mycket kvalificerade yrkesgrupper eller seniora affärskategorier, vari kvinnor är underrepresenterade.²⁹² Brist på erkännande av professionella och akademiska kvalifikationer kan också utgöra ett hinder för att tillhandahålla tjänster utomlands genom leveranssätt fyra.²⁹³ GATS tillåter dock medlemsstater att avvika från principen om MGN och etablera bilaterala eller plurilaterala överenskommelser på just detta område, vilket kan gynna exportörer från länder som omfattas. Ytterligare åtgärder som kan tänkas underlätta leveranssätt fyra är exempelvis förenklandet av procedurer för viseringar och arbetstillstånd, förenklade förfaranden och krav på nödvändiga licenser, samt att ta bort krav på viss minimilön.²⁹⁴ Dessa åtgärder kan leda till ökad export av tjänster från utvecklingsländer, men riskerar att ske på bekostnad av lägre löner.

Jordbruk

Som noterats ovan utgör jordbruk den fortsatt viktigaste källan till sysselsättning för kvinnor i utvecklingsländer med cirka 75 procent av

anställda kvinnor verksamma i jordbrukssektorn.²⁹⁵ Kvinnor verksamma inom jordbruk i utvecklingsländer spelar en betydande roll i arbetet med att minska fattigdom, bland annat genom att säkerställa tillgång till mat på landsbygden.²⁹⁶ Det är dock sällan kvinnor som äger marken de brukar, kvinnor och män odlar ofta olika sorters produkter där produkter odlade av män ofta befinner sig högre upp i värdekedjan.²⁹⁷ UNCTAD uppskattar även att ifall kvinnliga entreprenörer i jordbrukssektorn hade samma tillgång till produktionstillgångar som män, skulle de kunna öka avkastningen med 20–30 procent och därmed öka global jordbruksproduktion med 2,5–4 procent.²⁹⁸ Inom WTO finns ett jordbruksavtal som påverkar handeln med jordbruksprodukter och som bland annat reglerar marknadstillträde, exportsubventioner samt interna stöd till jordbruket. Att utvecklade länder under vissa förutsättningar får använda sig av exportsubventioner och ge stöd till inhemskt jordbruk är problematiskt för utvecklingsländer och kan leda till att utvecklingsländer får svårare att konkurrera internationellt, vilket bidrar till fallande priser och osäkra jobb.²⁹⁹ Med hänsyn till kvinnors betydande sysselsättning inom jordbruket vore det fördelaktigt om möjligheten att konkurrera internationellt med jordbruksvaror ökade, dvs. om ytterligare liberaliseringar på området vidtogs. Att korrigera handelsbegränsningar och snedvridningar på världsmarknaden för jordbruksprodukter, bland annat genom att avskaffa exportsubventioner inom jordbruket, har stått på agendan inom WTO sedan 2001 och utgör nu även ett delmål i Agenda 2030.³⁰⁰

Handelsrelaterat bistånd – Aid for Trade

Som beskrivs närmare nedan är Aid for Trade (AfT) ett samlingsnamn för handelsrelaterat bistånd till utvecklingsländer i syfte att bygga upp handelskapacitet. Ett område där AfT uppmärksammas ha mer potential är jämställdhetsåtgärder. Detta bland annat med hänsyn till de positiva ekonomiska effekterna av att inkludera fler kvinnor i internationell handel. Om ett motagarland identifierat ett ökat kvinnligt deltagande i internationell handel eller liknande jämställdhetsåtgärder som en prioritering i sin handelsstrategi, kan projekt i syfte att åstadkomma dessa prioriteringar bli föremål för finansiering inom ramen för AfT.³⁰¹ Mängden AfT till jämställdhetsåtgärder ökade med 300 procent mellan 2006 och 2008, men utgjorde trots detta en marginell andel av det totala handelsrelaterade biståndet.³⁰²

Jämställdhetsrelaterade biståndsprojekt kan exempelvis fokusera på att eliminera handels hinder för varor och tjänster som är väsentliga för ökad kvinnlig sysselsättning och kvinnligt entreprenörskap, särskilt sådana som kan bidra till att uppgradera kvinnor till sysslor högre upp i värdekedjan.³⁰³

6.3.2 Jämställdhet i EU:s handelspolitik

Enligt EU:s grundläggande regelverk ska all EU:s verksamhet syfta både till att undanröja bristande jämställdhet mellan kvinnor och män och att främja jämställdhet.³⁰⁴ EU-kommissionen tar med jämna mellanrum fram en strategi för hur jämställdhet ska inkluderas i all EU:s politik. Från strategin för 2010–2015 framgår att EU ska inte-

grera jämställdhet i sin handelspolitik som en del av arbetet med hållbar utveckling.³⁰⁵ I ramverket för jämställdhet och kvinnors egenmakt³⁰⁶ framgår att främjandet av sociala och ekonomiska rättigheter, samt kvinnlig egenmakt, ska vara en riktlinje för alla EU:s åtgärder med tredje land som har med ekonomisk utveckling att göra, vilket inkluderar samtliga handelsrelaterade åtgärder. Jämställdhet är alltså ett uttryckligt delmål för EU:s handelspolitik. Några av de handelsrelaterade instrument som används för att bland annat främja jämställdhet är frihandelsavtal/associationsavtal, konsekvensanalyser och preferenssystem. Detta stycke kommenterar kort jämställdhetsaspekterna av dessa instrument. Hur dessa instrument kan användas för att främja social hållbarhet i allmänhet utvecklas i kapitel 8.

Handelsavtal

Frihandels- och associationsavtal kan vara ett viktigt instrument för EU i strävan att främja jämställdhet. I alla EU:s avtal finns jämställdhetsrelaterade bestämmelser i form av skrivningar om mänskliga rättigheter, vilka också har sanktioner knutna till sig.³⁰⁷ Avtalen hänvisar till exempel direkt till internationella konventioner om jämställdhet såsom CEDAW, FN:s konvention om eliminering av samtliga former av diskriminering mot kvinnor.³⁰⁸ Även kvinnokonferensen i Peking 1995 hänvisas till.³⁰⁹ Dessutom kan inkluderas tydliga målsättningar att arbeta med stärkt dialog och samarbete för att främja jämställdhet.³¹⁰ Ett avtal som varit betydelsefullt utifrån ett jämställdhetsperspektiv är Cotonou-avtalet, ett partnerskapsavtal mellan EU och medlemmarna i gruppen av stater i Afrika, Västindien och Stillahavsområdet, vilket föreskriver jämställdhetsintegrering inom alla områden.³¹¹ Detta avtal nämner jämlikhet mellan mäns och kvinnors rättigheter i kontexten av respekt för mänskliga rättigheter, vilket teoretiskt sett skulle kunna utöka förutsättningarna att införa sanktioner i form av lämpliga åtgärder vid icke respekt av mänskliga rättigheter. Kommerskollegium har tidigare gjort bedömningen att handelssanktioner inte är den bästa metoden att främja efterlevnaden av mänskliga rättigheter i arbetslivet, utan förespråkar samarbetsprogram som lämplig form att främja kvinnors rättigheter i avtal med utvecklingsländer.³¹² För en djupare diskussion kring de lämpligaste sätten att inkludera jämställdhetsperspektiv i frihandelsavtal

hänvisas till Kommerskollegiums yttrande om genus- och jämställdhetsaspekter i regionala och bilaterala frihandels- och associationsavtal.

Konsekvensanalyser

I de *Sustainability Impact Assessments* (SIA) som genomförs i anslutning till varje ny förhandling om handelsliberaliseringar, är jämställdhet inkluderat inom bedömningen av den aktuella liberaliseringens sociala konsekvenser. Kritik har dock framförts över att jämställdhetsaspekten i de flesta fall är minimal och inte utförd systematiskt.³¹⁴ Analysen är oftast fokuserad på de ekonomiska sektorer där kvinnor är överrepresenterade, såsom i tillverkningsindustrin och jordbruk.³¹⁵ De flesta analyser inkluderar inte förslag på åtgärder för att motverka negativa effekter. Majoriteten fokuserar dessutom endast på handelsliberaliseringars effekt på kvinnor i den aktuella handelspartners land och inte effekten på kvinnor inom EU.³¹⁶ I 2015 års uppdaterade riktlinjer för utförandet av konsekvensanalyser är ett flertal konkreta jämställdhetsfrågor inkluderade. Dessutom anger det nya ramverket att en jämställdhetsanalys ska genomföras systematiskt för alla nya externa åtgärder. Det finns alltså potential för att jämställdhetseffekterna av EU:s handelspolitik blir tydligare framöver.

För att befintliga och framtida jämställdhetsrelaterade bestämmelser ska bli verkkningsfulla bör uppföljningsmekanismerna vara tydliga och mätbara.³¹⁷ Könsuppdelad statistik för specifika områden som tjänster, entreprenörskap, arbetsmarknad och jordbruk är en förutsättning för jämställdhetsrelaterade indikatorer.³¹⁸

Preferenssystem

Som utvecklas i stycke 8.2.3, erbjuder EU:s preferenssystem GSP+ de utvecklingsländer som ratificerar och implementerar vissa internationella avtal kopplat till hållbar utveckling fullständig tullfrihet för export till EU.³¹⁹ Listan på konventioner som ska implementeras för att få ta del av GSP+ förmånerna inkluderar bland annat CEDAW, FN:s konvention om eliminering av samtliga former av diskriminering mot kvinnor.³²⁰ Att koppla samman handelspreferenser med krav på att arbeta mot könsdiskriminering är alltså ytterligare ett sätt för EU att genom internationell handel främja jämställdhet.

7

Nationella förutsättningar för hållbar handel

Som framgått i denna utredning påverkar ett antal andra faktorer än handelspolitik och handelsregler vilka effekter handeln får på sociala hållbarhetsfrågor. Handelsliberalisering skapar olika effekter i olika länder beroende på landets kapacitet att dra nytta av de möjligheter som öppna marknader skapar. Ett optimalt utnyttjande av handelsliberalisering kräver en viss nationell produktionskapacitet i form av exempelvis kapital, naturresurser, nätverk och infrastruktur samt fungerande institutioner. Dessutom är ett stabilt ekonomiskt system en förutsättning till ekonomisk utveckling och i nästa led social hållbarhet, vilket beskrivs i kapitel 3.

Ett lands kapacitet att dra nytta av handelsliberalisering benämns ofta absorptionsförmåga, vilket bland annat innefattar infrastruktur, rättssystem, styrning och förvaltning, investeringsklimat och humankapital.³²¹ Exempelvis tenderar länder med svagt utbildningssystem, hög inflation, svag telekomutveckling, svag regering och avsaknad av flexibla arbetsmarknader att inte dra lika stor nytta av handelsliberaliseringar.³²² Även institutionell kvalitet, kvalitet på insatsvaror, andel

utbildade, samt högre utbildningsgrad påverkar sambandet mellan liberaliseringar och tillväxt.³²³ Dessutom är kompletterande reformer och stabila nationella institutioner avgörande för att företags delaktighet i GVC:s ska bidra till hållbar utveckling.³²⁴ Det är dock viktigt att ha i åtanke att forskningen inte helt kan visa orsakssambanden mellan dessa faktorer. Det är oklart exakt vilka åtgärder som bidrar till att förbättra vad, vilka förutsättningar som är viktigast och i vilken ordning reformer bör genomföras.

7.1 Infrastruktur

De senaste tre decennierna har litteratur och empiriska studier lyft fram betydelsen av en väl fungerande fysisk infrastruktur för att kunna delta i internationell handel och locka till sig investeringar.³²⁵ Potentiella möjligheter för utvecklingsländer att delta i och dra nytta av handelsliberaliseringar begränsas om relevant fysisk infrastruktur saknas eller inte är i tillräckligt bra skick. Dessutom begränsas ofta positiva effekter av öppen handel inom ett land såsom tillgång till investeringar m.m. till regioner, framförallt tätorter, där infrastruktur är mer utvecklad och pålitlig.³²⁶

Avsaknad av basal infrastruktur kan rent faktiskt avgränsa människor från tillgång till nya marknader, vilket hindrar produktion och ökar handelskostnader.³²⁷ Hållbarhetsmålen i Agenda 2030 inkluderar att öka ökat finansiellt, teknologiskt och tekniskt stöd och därmed främja utbyggnad av hållbar och motståndskraftig infrastruktur i utvecklingsländer.³²⁸

Definition

Absorptionsförmåga =

ett lands kapacitet att dra nytta av handelsliberalisering på områden som infrastruktur, rättssystem, styrning och förvaltning, investeringsklimat och humankapital.

Av olika sorters infrastruktur har bland annat transport, IKT och nätverkstjänster stor betydelse för handelsliberaliseringars effekter på social hållbarhet.³²⁹ För att investeringar i infrastruktur ska få maximal effekt krävs även infrastrukturtjänster och hantering av komplicerade handelsprocedurer vid gränsen.

Transport

I framförallt utvecklingsländer är brister i infrastrukturen för transport, så som kvaliteten på vägar, järnväg, hamn m.m., ett hinder för att kunna placera varor och tjänster på marknaden. Dålig infrastruktur utgör över 40 procent av transportkostnader, vilket stiger ända upp till 60 procent för landsbundna (*landlocked*) länder.³³⁰ Förbättringar av den fysiska infrastrukturen är ett viktigt steg för att kunna sänka transportkostnader och möjliggöra deltagande i handel. Studier visar att minskade transportkostnader gynnar export mer än minskning av tullsatserna.³³¹ Exempelvis resulterade en minskning av transportkostnader med 10 procent för vissa landsbundna länder i Afrika i en ökning av internationella handelsvolymerna med 25 procent.³³²

Informations- och telekommunikation³³³

Tillsammans med utvecklingen av handel i GVC har revolutionen inom IKT förändrat den globala ekonomin.³³⁴ Exempelvis har utvecklingen inom IKT förändrat transportsektorn, genom utvecklingen av digitala system för frakt och logistik. Dessutom har IKT-utvecklingen möjliggjort uppdelningen av produktion och konsumtion av tjänster.³³⁵ Gränsöverskridande handel med tjänster (GATS leveranssätt 1) är i stor utsträckning ber-

oende av väl fungerande IKT.³³⁶ Smidiga handelsprocedurer och deltagande i GVC underlättas därför av en väl utbyggd infrastruktur inom IKT.³³⁷

Kvaliteten på IKT-infrastrukturen i utvecklingsländer ligger långt efter höginkomstländer.³³⁸ Att investera i förbättringar i IKT kan därför bidra till att handeln får mer positiva effekter för fattiga länder och bidra till att öka social hållbarhet.³³⁹ Att väsentligt öka tillgången till IKT samt eftersträva allmän och ekonomiskt överkomlig tillgång till internet i MUL är även ett specifikt delmål i Agenda 2030 med målsättning att uppnås redan 2020.³⁴⁰

År 2013 uppskattades den globala tillväxten av e-handel mellan företag och konsumenter (*Business-to-consumer*, B2C) vara nästan 14 procent.³⁴¹ Framtida värdekedjor kommer påverkas starkt av var data har möjlighet att flöda fram och där den inte stoppas av olika fysiska hinder.³⁴² Ett sådant hinder kan tänkas vara en inte tillräckligt utbyggd IKT sektor. Det finns alltså stor potential i att utveckla nationell kapacitet inom IKT för att kunna ta del av den ökade globala e-handeln.

Infrastrukturtjänster

Infrastrukturtjänster inkluderar exempelvis finansiella tjänster, transport och logistik, telekommunikation, vatten och energi.³⁴³ Dessa tjänster kan bidra till att hantera potentiella brister i den fysiska infrastrukturen. Bristande tillgång på finansiella tjänster kan utgöra ett kraftigt hinder för sysselsättning. Exempelvis uppskattas att endast 20 procent av afrikaner bosatta på landsbygden har tillgång till ett bankkonto, vilket är att jämföra med 38 procent av afrikaner bosatta i

städer.³⁴⁴ Även kvaliteten på infrastruktur-tjänsterna är av betydelse för att den fysiska infrastrukturen ska uppfylla sin potential.³⁴⁵

Handelsprocedurer

Effektiviteten av lokala handelsprocedurer, såsom tullprocedurer, gränskontroller m.m., samt logistik-tjänster, är centralt för länder som vill integreras i GVC.³⁴⁶ Företag i länder med höga transaktionskostnader och ineffektiva logistik-tjänster kommer ha svårare att konkurrera med företag som åtnjuter en effektiv logistikmiljö.³⁴⁷ Handelskostnader som är förknippade med ineffektiva procedurer vid gränser kan hanteras genom reformer för förenklade handelsprocedurer.³⁴⁸ Ett exempel på en åtgärd som bidrar till att minska handelskostnaderna och därmed kan underlätta handelsliberaliseringars positiva hållbarhetseffekter är WTO-avtalet om förenklade av handelsprocedurer (*Trade Facilitation Agreement, TFA*).³⁴⁹ OECD beräknade 2015 att full implementering av TFA kan reducera globala handelskostnader med 12–17 procent, varav de största minskningarna kommer att ske i utvecklingsländer.³⁵⁰ TFA kan därför bidra till att handeln får så positiva hållbarhetseffekter som möjligt.

Erfarenheter inom till exempel klädsektorn, vilket i stor utsträckning är en av många sektorer karaktäriserad av handel i GVC, visar att förbättrade IKT-tjänster, lägre transportkostnader och mindre tid i hamn och vid gränskontroller väsentligen kan förbättra låginkomstländerns möjligheter att involvera sig i produktdifferentiering och på så vis bli mer konkurrenskraftiga.³⁵¹

7.2 Välfungerande institutioner

Institutionell infrastruktur definieras som den mängd olika sociala strukturer och regler som styr samspelet mellan både privata och offentliga aktörer samt mellan olika privata aktörer.³⁵² Det innefattar bland annat politisk struktur, rättssystem, äganderätt, möjlighet till fullgörande av kontrakt/avtal, investeringsskydd, men även faktorer som socialförsäkring och offentliga trygghetssystem.³⁵³ Välfungerande institutioner minskar osäkerhet och reducerar transaktionskostnader. En välfungerande institutionell infrastruktur kan förbättra länders kapacitet att dra möjlighet av öppna marknader.³⁵⁴ Institutionell kvalitet kan till och med fungera som en kompar-

ativ fördel och bidra till att underlätta handelsflöden.³⁵⁵

Den erkända betydelsen av institutionell infrastruktur för handel kräver att handelsliberalisering kompletteras med institutionella reformer i partnerländer. Numera stöds institutionella reformer ofta med bistånd och teknisk assistans från internationella utvecklingsinstitutioner.³⁵⁶ Även frihandelsavtal inkluderar ibland åtaganden om att bistå avtalsparten i kompletterande nationella reformer.³⁵⁷

7.2.1 Kvalitetsinfrastruktur

En särskilt handelsrelevant del av nationella institutioner och system som behöver finnas på plats för att företag ska kunna dra nytta av handelsliberaliseringar är kvalitetsinfrastruktur. Begreppet kvalitetsinfrastruktur innefattar de system och mekanismer som lägger grunden till säkerheten och kvalitén av produkter och tjänster i ett land.

Viktiga komponenter i nationell kvalitetsinfrastruktur är bland annat: det rättsliga ramverk som definierar rättigheter och skyldigheter för institutioner och ekonomiska aktörer som är inblandade i att skapa kvalitet och säkerhet; det rättsliga ramverket för tillsyn av produkters och tjänsters säkerhet; samt myndigheter som utarbetar, fastställer och tillämpar tekniska föreskrifter med bäring på produktsäkerhet.

Särskilt viktiga är även de institut som tillhandahåller mätstandarder och standarder för spårbarhet; standardiseringsorgan som tar fram och utfärdar frivilliga standarder; ackrediteringsorgan som bedömer kompetensen hos organ för bedömning av överensstämmelse; organ som utför bedömning av överensstämmelse på marknaden (till exempel certifieringsorgan, laboratorier, kontrollorgan); samt marknadskontrollmyndigheter som genom tillsyn säkerställer att de produkter och tjänster som ekonomiska aktörer erbjuder på marknaden är säkra och inte äventyrar hälsa och säkerhet samt bidrar till hållbar miljö.

Hur robust och transparent ett lands kvalitetsinfrastruktur är beror till stor del på tillgängligheten av harmoniserade standarder som kan användas på global nivå. Detta för att skapa förtroende på marknaden för fri rörlighet för varor och tjänster och på så sätt skapa förutsättningar för ökad marknadstillgång. Det finns dock en risk

att efterlevnad av standarder leder till högre produktionskostnader och ställer nya krav på verksamheten som kan sänka företags konkurrenskraft, samt att för högt ställda krav är svåra för exempelvis små jordbrukare att följa.³⁵⁸ Att skapa en effektiv och fungerande kvalitetsinfrastruktur är en utmaning som kräver långsiktigt kapacitets- och institutionsbyggande och samarbete mellan flera intressenter. Här kan exempelvis handelsrelaterat bistånd spela en central roll, se vidare i stycke 8.4.

7.2.2 God samhällsstyrning (*good governance*) och rättssäkerhet

“*Governance*” definieras brett i litteraturen som de traditioner och institutioner genom vilka makten i ett land utövas. Detta innefattar bland annat politisk stabilitet, procedurer för val, kontroll av regering, regeringens kapacitet att effektivt formulera och tillämpa policier, respekt för offentliga institutioner, rättssäkerhet (*rule of law*), transparens och kapacitet att bekämpa korruption.³⁶⁰

Företag som bedriver gränsöverskridande handel är beroende av att kunna förutse kostnaderna för att flytta varor, tjänster, kapital och personal över gränser. Detta innebär att en transparent och förutsägbar miljö (*policy environment*) är viktig när handel sker i GVC.³⁶¹ Plötsliga regelförändringar, ett tungt byråkratiskt system, eller en oförutsägbar tillämpning av reglerna kan ha en väsentlig negativ effekt på företags konkurrenskraft.³⁶²

Begreppet *rule of law* har ingen specifik definition, men innefattar ofta ett system av regler (ett rättssystem) som majoriteten accepterar som styrande för sociala, politiska och ekonomiska ageranden; att det finns övervakningsmekanismer och tvistlösningsmekanismer; samt regulativ och tvingande kapacitet hos offentlig sektor att genomdriva regelverket.³⁶³ Utifrån ett utvecklingsperspektiv lyfts ofta äganderätt och tillgång till rättvisa, vilket bland annat innefattar möjligheten att få sin sak prövad, fram som avgörande aspekter av *rule of law*.³⁶⁴ Lagstiftning formaliserar dessutom individuella och kollektiva rättigheter och utgör det ramverk inom vilket individer utöver egenmakt. Att lagstiftning implementeras är särskilt avgörande för att rättigheter och skyldigheter efterföljs.³⁶⁵ Ett rättssäkert system bidrar till att skapa den förutsägbarhet som bidrar till att främja internationell handel.

7.2.3 Korruptionsbekämpning

Korruption lyfts av vissa forskare som ett av de primära hindren för handel på världsmarknaden.³⁶⁶ Detta är inte så oväntat då omfattande och komplicerad reglering, samt ett byråkratiskt system, vilka är vanliga handels hinder, ofta går hand i hand med ett korrupt system.³⁶⁷ Kommerskollegium har i tidigare studier konstaterat att korruption har skadliga effekter på så väl handelsvolymerna som handelsregler.³⁶⁸

Korruption kan definieras som missbruk av makt för eget bruk.³⁶⁹ Individer som blivit betrodda med behörighet att ta beslut för organisationens räkning missbrukar denna behörighet för personlig vinnings skull.³⁷⁰ Korruption förekommer i både privat och offentlig sektor och tar ofta formen av mutor, bestickning, eller förskingring. Korruption kan även bestå av för nära relationer mellan företrädare för offentlig sektor och privata intressen. Detta kan resultera i favorisering när offentliga resurser fördelas, genom exempelvis kortare handläggningstid eller lättare kontroll av ansökningar om tillstånd.³⁷¹ Detta kan skapa onödiga transaktionskostnader för andra parter och påverka handelsflödet.

Effekter av korruption

Korruption är ett hinder för demokrati och en stark rättsstat. Offentliga institutioner tappar förtroende och legitimitet när de används för privat vinning. Korruption urholkar även ett lands

Faktaruta

Korruption

Korruption är ett globalt problem, men stora skillnader kan urskiljas mellan länder och regioner. Skillnaderna hänför sig främst till variationer i institutionell kvalitet och möjlighet att utkräva ansvar från den politiska makten.³⁷² *Transparency International* (TI) upprättar varje år ett *Corruption Perceptions Index* som mäter de uppfattade nivåerna av korruption i offentlig sektor globalt och rankar länderna baserat på en skala mellan 0 (mycket korrupt) och 100 (väldigt rent från korruption). 2014 års index omfattade 175 länder och territorier och inte ett enda land fick 100 och mer än två tredjedelar låg under 50.³⁷³ Generellt sett är utvecklingsländer mer påverkade av korruption än exempelvis OECD-länder.³⁷⁴

välstånd, där korrupta politiker inte investerar tillräckligt med resurser i utveckling av infrastruktur och andra sociala skyddsnät som behövs för ett lands utveckling. Mutor ökar transaktionskostnader och ekonomisk osäkerhet, leder till högre skattebörd på färre personer, reducerar statens resurser och minskar den politiska maktens legitimitet.³⁷⁵ TI identifierar åtgärder i syfte att minska korruption och illegala finansiella flöden som några av de viktigaste instrumenten för att tillse att offentliga resurser slutar läcka och därmed skapa finansiering för hållbar utveckling.³⁷⁶

Korruption och handel

Ekonomisk teori på området pekar på att korruption bör reducera internationell handel, men empiriska studier på området ger ett något blandat resultat. Vissa studier pekar på att om nationella institutioner är svaga eller regleringen är komplicerad kan korruption vara positivt för tillväxt och för att attrahera utländska investeringar.³⁷⁷ Detta innebär dock inte att korruption är att rekommendera från ett handelspolitiskt perspektiv. Med hänsyn till korruptionens övriga negativa effekter bör istället fokus ligga på att bygga upp kompetensen hos nationella institutioner. Det påverkar även handelsflödena om korruptionen är organiserad och därmed förväntad eller inte. Den osäkerhet som är förknippad med kaotisk och godtycklig korruption kan förväntas reducera handeln.

Att korruption påverkar handel är alltså tydligt. Handels effekter på korruption är dock oklar.

För att reducera korruption måste handelsreformer sannolikt åtföljas av kompletterande åtgärder.³⁷⁹ Anti-korruptionsåtgärder inkluderas allt mer i handelsrelaterade instrument. Exempelvis innehåller flertalet nya frihandelsavtal anti-korruptionsbestämmelser.³⁸⁰ Även WTO:s senaste avtal om handelsprocedurer, TFA, syftar bland annat till att förenkla handelsprocedurer och därigenom minska transaktionskostnader och korruption.³⁸¹

7.2.4 Hälsa och utbildning

Hälsa och utbildning är ytterligare avgörande faktorer som behövs för att skapa de förutsättningar som krävs för att internationell handel ska bidra till att uppnå social hållbarhet. Att förbättra hälsa och utbildningsnivåer bidrar bland annat till att förverkliga ekonomisk utveckling, öka produktiviteten på arbetsmarknaden och möjligheten att kunna ta till sig innovation³⁸², vilket i sin tur är avgörande för att kunna dra maximal nytta av handels positiva effekter.

Utbildning

Tillgång till utbildning är en mänsklig rättighet och ett eget utvecklingsmål.³⁸³ Utbildning bidrar även till att möjliggöra övriga hållbarhetsmål, samt till att människor får de färdigheter som krävs för att ta del av fördelarna med en globaliserad ekonomi.³⁸⁴

En allt snabbare teknologisk utveckling och den omstrukturering som följer av ökad öppenhet för handel kräver att arbetskraften är mer flexibel och kan anpassa sig.³⁸⁵ Att människor blir

mer utbildade och utvecklar fler färdigheter utpekade ofta som en förutsättning för att kunna öka produktiviteten och bidra till ekonomisk tillväxt. UNESCO uppskattar att ett års ökning av den medellängd av utbildning som ett lands befolkning har kan öka årlig BNP-tillväxt från 2 procent till 2,5 procent.³⁸⁶

Utbildningsinsatser är även en viktig faktor i arbetet mot en mer jämställd arbetsmarknad. Som ett exempel kan nämnas att av mexikanska kvinnor med endast grundskoleutbildning är 39 procent anställda, vilket är att jämföra med 48 procent av mexikanska kvinnor med gymnasieutbildning. Utbildningsinsatser bidrar dessutom till att människor i formell anställning kan få högre betalt. I genomsnitt är ett års utbildning kopplat till en löneökning på 10 procent.³⁸⁷

Att investera i utbildning är dessutom ett sätt att investera i hälsa. Utbildade människor är mer medvetna om sjukdomar och kan därför undvika dem, söker upp hälso- och sjukvård i större utsträckning och är mindre utsatta för riskfyllda jobb och hemmamiljöer.³⁸⁸

Hälsa

Forskning pekar på att investeringar i hälsovård leder till ett väsentligt positivt bidrag till ekonomisk tillväxt och utveckling. Studier varierar mellan 26 procent till 40 procent av tillväxten.³⁸⁹ Förbättrad hälsa leder till ökad livslängd, vilket i sin tur leder till högre nivåer av sparande och investeringar.³⁹⁰ Dessutom kan sjukdomar leda till försämrade inlärningspotential m.m.³⁹¹ Investeringar i hälsoskydd leder till ett starkare human kapital och arbetsstyrka och bidrar alltså till att ta del av handelsliberaliseringens möjligheter.

Ät andra hållet har givetvis handel och handelsliberaliseringar också effekt på hälsofrågor. Exempelvis kan ökad handel med mediciner och medicinska produkter kan vara en möjlighet att förbättra människors liv. Den tekniköverföring som handel kan leda till är också en källa till förbättrad hälsa.³⁹² Handelsliberaliseringar kan dock också leda till hälsorisker genom ökad handel med hälsovådliga produkter som exempelvis tobak. Öppna gränser kan dessutom utgöra en risk för ökad spridning av smittsamma sjukdomar.³⁹³ Inom Världshälsoorganisationen, WHO, har medlemmarna antagit en resolution om internationell handel som uppmanar WHO att stöda sina medlemmar i att förstå vilken effekt internationell handel och handelsavtal kan ha på hälsa och hur relevanta frågor på detta

område kan hanteras med nationell reglering.³⁹⁴ För att implementera denna resolution arbetar WHO med att ta fram ett analytiskt verktyg om handel och hälsa för att bistå nationella regeringar i hur strategier och reglering kopplade till handel och hälsa bör utformas.³⁹⁵

7.3 Vikten av kompletterande reformer

Som framgått i detta kapitel är handelns effekter beroende av nationella förutsättningar, varför kompletterande reformer krävs för att handel och handelsliberaliseringar ska kunna bidra till social hållbarhet. Litteratur pekar på att om handelsliberalisering sker i ett instabilt makroekonomiskt ramverk, utan aktiva förberedelser i syfte att stärka nationella handelsrelaterade institutioner eller andra kompletterande åtgärder, kan handelns positiva påverkan på tillväxt minska eller till och med bli negativ.³⁹⁶ WTO och Världsbanken identifierar förstärkningar av finanssektorn, statlig styrning, privat äganderätt, och utbildning som särskilt viktiga satsningar för att handelsliberalisering ska minska fattigdom.³⁹⁷ En sund finanssektor utpekade som ett viktigt bidrag för att övervinna begränsningar av tillgång till lån, hjälpa företag att växa och underlätta för hushåll att hantera risker och konjunktursvängningar.³⁹⁸ En analys av 30 afrikanska länder mellan 1981 och 2010 fann att en öppen handel tenderade att minska fattigdomen i länder som bland annat hade en utvecklad finansiell sektor och hög utbildningsnivå.³⁹⁹ Dessa faktorer är viktiga för att säkerställa ett lands förmåga att omvandla och omfördela resurser från mindre produktiva sektorer till mer produktiva. Att komplettera handelsreformer med åtgärder som ökar tillgångar och kunnande hos fattiga grupper kan alltså förstärka positiva sociala hållbarhetseffekter av handelsliberalisering såsom fattigdomsminskning.⁴⁰⁰

Det är dock viktigt att ha i åtanke att forskningen inte helt kan visa orsakssambanden mellan dessa faktorer. Det krävs en analys i varje enskilt fall för att identifiera vilka åtgärder som är viktigast i varje enskild situation, samt i vilken ordning de ska vidtas. Ett exempel på ett viktigt handelsrelaterat instrument i syfte att underlätta för utvecklingsländer att genomföra denna analys och förbättra förutsättningarna för en socialt hållbar handel är handelsrelaterat bistånd (*Aid for Trade*, AfT), vilket diskuteras i stycke 8.4.

8

Handelsrelaterade instrument för att främja social hållbarhet

Detta kapitel avser ge en översikt och sammanställning av befintliga handelsrelaterade instrument och processer som både används och kan tänkas användas för att främja social hållbarhet på såväl multilateral, regional och nationell nivå, samt genom privata initiativ. I kapitlet samlas såväl regler och andra typer av instrument som kan ha nämnts i andra sammanhang i kapitel ovan, som nya instrument. Även om kapitlet avser ge en helhetsbild, kan ytterligare handelsrelaterade instrument tänkas finnas. Att ett instrument inkluderas i detta kapitel innebär inte nödvändigtvis att det resulterar i en positiv effekt på social hållbarhet, vilket analyseras vidare i slutsatserna i kapitel 9.

8.1 WTO:s handelsregler och social hållbarhet

Möjligheterna att inom ramen för WTO-systemet främja social hållbarhet kan delas in i vägledande principer som styr tolkningen av regelverket, mekanismer i regelverket som kan användas för att främja social hållbarhet, samt processer och institutionella regler.

8.1.1 Vägledande principer

Hållbar utveckling i preambeln

Det framgår av *preambeln* till WTO-avtalet att hållbarhet är en central målsättning och att syftet med handelsreglerna bland annat är att uppfylla mänskliga rättigheter, förbättra globala levnadsstandarder, främja hållbar utveckling och bevara miljön.⁴⁰¹ Denna målsättning bör ses som en vägledande princip som ska ligga till grund för all

tillämpning och tolkning av åtagandena i WTO-avtalen.

Ett exempel på ett tillfälle där tvistlösningsystemet uttryckligen hänvisat till denna vägledande princip är tvisten *US-Shrimp* från 1998. Tvisten rörde ett amerikanskt importförbud på räkor och räkprodukter ifrån icke-certifierade länder, dvs. länder som inte använt ett särskilt fisknät när de fiskade räkor.⁴⁰² Frågan var om denna åtgärd som bröt mot GATT ändå kunde anses legitim med hänsyn till undantaget för bevarande av uttömliga naturtillgångar. Överprövningsorganet ansåg att konceptet ”uttömliga naturtillgångar” måste tolkas brett och evolutionärt och hänvisade uttryckligen till målsättningen om hållbar utveckling i *preambeln* som vägledande för tolkningen.

Särskilt och differentierad behandling för utvecklingsländer

Inom WTO-systemet gäller som en ytterligare allmän princip att utvecklingsländer kan erhålla särskild och differentierad behandling.⁴⁰³ Detta kan exempelvis bestå av handelspreferenser eller tekniskt bistånd från utvecklade länder, eller att utvecklingsländer ges lättnad från vissa åtaganden i WTO-avtalen, exempelvis genom längre övergångsperioder. Då mer än tre av fyra medlemmar i WTO är utvecklingsländer är detta en viktig princip som också bekräftas i Agenda 2030.⁴⁰⁴ Som framgått ovan om handelns ekonomiska effekter kan detta vara ett sätt att hantera eventuella negativa konsekvenser under den anpassningsperiod som följer på strukturomvandlingar vid handelsliberaliseringar.

8.1.2 Undantag för legitima skyddsintressen

Generella undantag i art XX i GATT

Inom ramen för WTO uppställer regelverken dessutom ett antal undantag som reglerar när och hur legitima skyddsintressen kan väga över de ekonomiska åtagandena i WTO-avtalen. Syftet med dessa undantag är att tydligt redogöra för när en nationell åtgärd i syfte att skydda ett särskilt icke-ekonomiskt intresse som tydligt bryter mot ett åtagande i WTO-avtalen ändå anses vara ett skyddsvärt nationellt intresse och därmed berättigar att medlemmen i fråga inte uppfyller detta åtagande. Den huvudsakliga bestämmelsen som reglerar när ett generellt undantag föreligger är art XX i GATT.⁴⁰⁵ Särskilda undantag finns även i flera övriga avtal. De undantag i GATT som är mest intressanta från ett socialt hållbarhetsperspektiv inkluderar bland annat undantag för åtgärder till skydd för allmän moral, hälso- eller miljöskyddsåtgärder och bevarandet av uttömliga naturtillgångar.⁴⁰⁶ Möjlighet till undantag från åtagandena i GATT är begränsad till listan i art XX och är förknippat med ett antal krav. För att undvika missbruk av undantagen får en åtgärd inte tillämpas godtyckligt, på ett icke försvarbart diskriminerande sätt, eller utgöra en förtäckt handelsrestriktion.⁴⁰⁷

Åtgärder till skydd för miljö, hälsa eller i syfte att skydda allmän moral måste vara nödvändiga. WTO-medlemmarna har själva rätt att avgöra vilken skyddsnivå de vill ha avseende skydd för t ex miljö, hälsa eller allmän moral. Andra medlemmar kan inte ifrågasätta skyddsnivån utan endast att

en viss åtgärd inte är nödvändig för att uppnå den åsyftade skyddsnivån.⁴⁰⁸ När det vid eventuell tvist ska avgöras i fall en åtgärd anses nödvändig eller inte, tas bland annat i beaktande ifall åtgärden utgjorde ett väsentligt bidrag till det åsyftade skyddsintresset, åtgärdens handelseffekter, samt ifall det finns någon mindre handelsbegränsande åtgärd som dessutom överensstämmer med WTO åtagandena.⁴⁰⁹ Exempelvis tilläts Frankrikes förbud mot asbest därför att åtgärden ansågs skydda mänskligt liv och hälsa och att ingen alternativ åtgärd fanns som var ”*reasonably available*”.⁴¹⁰

Undantaget för bevarandet av uttömliga naturtillgångar innehåller inget krav på att åtgärden ska vara nödvändig, men det ska relatera till målet att skydda uttömliga naturtillgångar, vilket innebär att det måste finnas ett nära och äkta förhållande mellan åtgärden och målsättningen, samt att åtgärdens omfattning inte får vara oproportionerlig.⁴¹¹

I tvistlösningar kan, med start i fallet *EC-Hormones* 1998, eventuellt utläsas en trend mot att tolka kraven på åtgärderna mindre strikt än tidigare. I detta fall hade EU infört ett importförbud mot köttprodukter som behandlats med vissa hormoner. Överprövningsorganet placerade i detta fall bevisbördan att det fanns en mindre handelsrestriktiv åtgärd för att uppnå det eftersträvade syftet på den klagande parten.⁴¹² Detta kan utgöra en väg till större hållbarhetshänsyn inom WTO-systemet.

Undantag i SPS- och TBT-avtalen

Även i SPS- och TBT-avtalen framgår uttryckligen att ingen medlem ska vara hindrad från att vidta

handelsåtgärder som behövs för att skydda liv, hälsa eller miljön på den nivå det landet anser lagom.⁴¹³

TBT-avtalet, WTO:s avtal om tekniska handels hinder, syftar till att förebygga och begränsa onödiga tekniska handelshinder, samt att andra WTO-medlemmars varor diskrimineras. Avtalet innehåller bestämmelser som medlemmarna ska rätta sig efter när de utarbetar, fastställer och tillämpar tekniska regler, standarder och förfaranden för bedömning av överensstämmelse.⁴¹⁴ Dessutom ger avtalet medlemmarna möjligheten att implementera åtgärder för att nå legitima policymål såsom nationell säkerhet, förhindrande av bedrägliga förfaranden, skydd för människors hälsa eller säkerhet, djurs eller växters liv eller hälsa eller miljön.⁴¹⁵

SPS-avtalet, WTO:s avtal om sanitära och fytosanitära åtgärder, innehåller regler som WTO:s medlemsländer ska följa när de tillämpar åtgärder för att skydda konsumenterna mot skadliga livsmedel, djur mot smittsamma djursjukdomar och växter mot växtskadegörare. Avtalet ger WTO:s medlemsländer rätt att införa åtgärder för att skydda sig mot smittsamma djursjukdomar, växtskadegörare samt skadliga ämnen i livsmedel. Enligt SPS-avtalet måste dock de åtgärder ett land vidtar för att skydda sin befolkning, och djur och växter på det egna territoriet, vara grundade på vetenskaplig riskvärdering, och utgöra de minst handelsstörande av alternativa åtgärder för att uppnå den önskade skyddsnivån. I enlighet med detta uppmanas WTO-länder att följa internationella standarder (riktlinjer) för olika SPS-åtgärder, framtagna av de tre organen OIE, IPPC och *Codex Alimentarius*.⁴¹⁶ SPS-avtalet reglerar inte produktionsvillkor, utöver det som direkt hänger samman med hälsorisker för konsumenten av produkten, eller med spridning av växtskadegörare eller smittsamma sjukdomar. Detta innebär exempelvis att krav som rör arbetares hälsa räknas inte som SPS-åtgärder och täcks inte av SPS-avtalet.

Waivers – tillfälliga undantag

WTO kan i exceptionella fall besluta om tillfälliga avsteg från WTO-regelverket, så kallade *waivers*.⁴¹⁷ En *waiver* ska ha ett slutdatum och granskas årligen. Vid översynen ska bedömas om de exceptionella omständigheterna fortfarande existerar. Som framgått i stycke 4.2.1 har denna möjlighet vid flertalet tillfällen haft koppling till ett syfte att främja mänskliga rättigheter. Även

om denna möjlighet endast ska användas i exceptionella fall kan det alltså utgöra ett möjligt instrument för att främja social hållbarhet eftersom andra än ekonomiska intressen diskuteras.

8.1.3 Övriga relevanta regelverk

Avtalet om förenklade av handelsprocedurer (TFA)

Minskade handelskostnader bidrar till att underlätta handelsflöden och därmed skapa positiva ekonomiska effekter som ligger till grund för handels påverkan på social hållbarhet. De största handelskostnaderna (d.v.s. i princip alla kostnader som krävs för att få en vara till dess användare förutom själva produktionskostnaderna⁴¹⁸) utgörs idag av kostnader som transportkostnader, kostnader för att uppfylla produktstandarder och krångliga handelsprocedurer, inte av tullavgifter.⁴¹⁹ Det är dessutom företag i utvecklingsländer som tenderar att bära de högsta handelskostnaderna.⁴²⁰ Ett exempel på en åtgärd som bidrar till att minska handelskostnaderna och därmed kan underlätta handelsliberaliseringens positiva hållbarhetseffekter är WTO-avtalet om förenklade av handelsprocedurer, TFA.⁴²¹ Som framgått ovan kan full implementering av TFA minska globala handelskostnader med 12–17 procent, varav de största minskningarna kommer att ske i utvecklingsländer.⁴²² WTO:s TFA-avtal kan därför bidra till att handeln får så positiva hållbarhetseffekter som möjligt.

8.1.4 Tvistlösning

Inom ramen för WTO finns ett obligatoriskt och bindande system för att lösa tvister om åtagandenas uppfyllande, vilket också kan vara en potentiell arena för att främja social hållbarhet. Om en tvist mellan parterna avseende ett åtagande inom ett WTO-avtal⁴²³ inte kan lösas genom konsultationer parterna emellan, tillsätts en panel med tre oberoende experter. Panelen kommer med en rekommendation för hur tvisten ska lösas baserad på dess tolkning av WTO:s regelverk.

Panelens rekommendationer kan överklagas till ett permanent överprövningsorgan. Tolkningen av åtagandena ska göras i enlighet med de generella målsättningarna som framgår av *preambeln* till WTO-avtalet, däri hållbar utveckling ingår.

Som nämnts ovan är exempelvis *US-Shrimp* tvisten intressant i sammanhanget som rörde möjligheten till undantag till skydd för bevarande av icke-förnybar naturresurser. Överprövnings-

organet ansåg att konceptet ”uttömliga naturtillgångar” måste tolkas brett och evolutionärt och hänvisade till målsättningen om hållbar utveckling som vägledande för tolkningen. Både levande och icke-levande naturresurser kunde ingå i begreppet. Detta ställningstagande är intressant eftersom det indikerar att innebörden av ett begrepp i WTO-avtalen kan utvecklas över tid utifrån hur det tolkas. Åtgärden ansågs dock ändå inte acceptabel bland annat för att den var orimligt diskriminerande.

Panelerna har i tvister även möjligheten att ta del av annan internationell rätt som parterna är bundna av, internationell expertis på det aktuella området eller annan relevant information för att få riktlinjer kring hur åtaganden ska tolkas.⁴²⁴ Det kan ge panelerna möjlighet att tolka åtaganden mer i linje med främjandet av hållbar utveckling. En viktig begränsning i möjligheten att främja hållbarhet genom att tolka WTO-avtalen är att rättigheterna och skyldigheterna i avtalen inte får utökas eller minskas genom tvistlösnings-systemet.⁴²⁵ Dessutom kan tvistlösnings-systemet bara lyfta frågor som är just tvistiga, dvs. WTO kan inte på eget initiativ tillsätta en panel för att tolka ett åtagande med i linje med främjandet av hållbar utveckling.⁴²⁶

8.1.5 Övriga procedurer

Anslutningssystemet

En möjlighet att främja sociala hållbarhetsfrågor genom WTO:s processuella mekanismer skulle kunna vara att i anslutningssystemet, dvs. i processen där nya medlemmar antas till WTO, kräva

nationella reformer som bidrar till att främja social hållbarhet. Alla stater eller tullunioner kan bli medlemmar i WTO, men samtliga befintliga WTO-medlemmar måste vara överens om villkoren för medlemskapet, vilket sker genom en förhandlingsprocess mellan WTO och den presumtiva medlemmen.⁴²⁷ I denna förhandlingsprocess diskuteras vilka villkor som gäller för medlemskapet, såsom åtaganden om nationella reformer för att uppfylla reglerna i WTO-avtalen.⁴²⁸ I denna förhandlingsprocess skulle WTO exempelvis kunna ställa krav på transparens och ett fungerande rättssystem hos den presumtiva WTO-medlemmen.⁴²⁹ Enligt WTO själva har förhandlingarna i anslutningsprocessen de senaste 20 åren använts för att främja och befästa kärnvärden inom WTO däribland just *good governance* och rättssäkerhet inkluderades.⁴³⁰ Då över 160 länder är WTO medlemmar är denna möjlighet naturligen begränsad.⁴³¹ Det pågår dock förhandlingsprocesser om anslutning med cirka 20 länder och ytterligare fokus på krav på medlemsländerna kan tänkas skicka en viktig signal om kommande prioriteringar och WTO:s bidrag i att uppfylla Agenda 2030.⁴³²

Regelbunden utvärdering – *Trade Policy Review Mechanism*

WTO-medlemmars handelspolitik granskas regelbundet av WTO genom den så kallade *Trade Policy Review Mechanism*, *TPRM*, i syfte att utvärdera vilken inverkan respektive medlems handelspolitik får på det multilaterala handelssystemet. Utvärderingen ska göras mot bakgrund av de bredare ekonomiska och utvecklings-

behoven hos granskningsobjektet samt policy och målsättningar hos den utvärderade medlemmen ifråga.⁴³³ Detta innebär att TPRM skulle kunna användas för att utvärdera hur respektive medlems handelspolitik bidrar till att främja de globala hållbarhetsmålen. Utvärderingen kan inte tvinga fram efterlevnad av åtaganden, men kan tänkas fungera som ett slags ”naming and shaming”-verktyg av medlemsstater som inte sköter sig.⁴³⁴

8.2 EU:s handelsregler och social hållbarhet

Traditionella handelsinstrument som använts av EU, och som redovisas nedan, består av bilaterala och regionala ansträngningar, inklusive hållbarhetskapitel i frihandelsavtal; konsekvensanalyser av planerade och ingångna frihandelsavtal; det allmänna preferenssystemet (*Generalised System of Preferences, GSP*) och handelsbistånd, så kallat AFT.

Utöver de traditionella instrumenten har nyligen ett antal nya instrument startats upp som angriper specifika sektorer eller problem, där bland annat hållbart företagande lyfts som en viktig komponent.⁴³⁵ Större uppmärksamhet ägnas även åt hur handelspolitik integreras med andra frågor av stort intresse för utvecklingsländerna och framför allt för MUL. Det gäller inte bara handelspolitik och handelsstödjande bistånd eller andra handelsrelaterade instrument, utan en ännu bredare integrering av målsättningarna med EU:s agerande.

8.2.1 Hållbarhetskapitel i frihandelsavtal

EU:s modernare frihandelsavtal innehåller systematiskt ett separat kapitel med horisontella bestämmelser om handel och hållbar utveckling och EU-kommissionens målsättning är att främja ambitiösa och innovativa hållbarhetskapitel i samtliga frihandels- och investeringsavtal.⁴³⁶ Syftet med hållbarhetskapitlet är att engagera partnerländerna i en samarbetsprocess som inkluderar det civila samhället och stärker överensstämelsen mellan nationella och internationella arbetsrättsliga och miljöstandarder. Avtalsparterna kan på detta sätt utnyttja frihandelsavtals potential som styrmedel att stärka åtaganden på hållbarhetsområdet och samtidigt främja dialog och samarbete. Att inkludera miljömässiga och sociala frågor i frihandelsavtal

kan även skicka en signal att hållbarhetsfrågor ska anses vara likvärdiga med ekonomiska frågor och handelsaspekter och därmed ge dem mer tyngd.⁴³⁷

EU:s moderna hållbarhetskapitel innehåller följande delar: (1) bekräftande av parternas åtaganden att respektera och tillämpa multinationella avtal inom skydd för arbetsvillkor och miljö; (2) parternas rätt att reglera nationella skyddsnivåer; (3) åtagande att inte använda hållbarhetsåtaganden i protektionistiska syften, eller använda sig att låga skyddsnivåer som en konkurrensfördel; (4) specifika åtaganden eller samarbetsområden inom hållbarhet som är relevanta mellan avtalsparterna; (5) åtagande att främja handel och investeringar som bidrar till en hållbar utveckling, såsom handel med miljövaror och tjänster, samt främjande av frivilliga mekanismer och system på hållbarhetsområdet och hållbart företagande (*CSR*); (6) tillämpningsmekanismer för att säkerställa implementeringen av åtagandena i hållbarhetskapitlet, vilket bland annat innefattar institutioner, samarbetsformer, inkluderande av civilsamhället, samt tvistlösningsmekanism som inte är kopplat till handelssanktionerna som gäller för övriga avtalet.

En av utmaningarna med hållbarhetskapitel är att utvärdera dess faktiska påverkan på den arbetsrättsliga och miljömässiga situationen hos handelspartnerna. I anslutning till att moderna frihandelsavtal med hållbarhetskapitel börjar träda i kraft och implementeras, bör säkerställas att hållbarhetskapitlet används effektivt och samtidigt utgör ett väl anpassat stöd till EU:s utvecklingssamarbete.⁴³⁸ Detta prioriteras även i EU-kommissionens handelsstrategi.⁴³⁹

8.2.2 Konsekvensanalyser

Ett annat handelsrelaterat instrument för att främja hållbar utveckling som EU-kommissionen använder sig av är konsekvensanalyser. Inför beslut om att inleda förhandlingar om frihandelsavtal så utför EU-kommissionen internt, men i öppna samråd med olika intressenter, konsekvensanalyser, så kallade *Impact Assessments* (IA).⁴⁴⁰ IAs är del av EU:s *Better regulation*-initiativ som syftar till att ny lagstiftning på mest kostnads-effektiva sätt ska uppnå sitt tänkta mål.⁴⁴¹ Dessa bedömer de potentiella ekonomiska, sociala och miljömässiga effekterna av lagstiftningsförslag.

Sedan 1999 har EU-kommissionens generaldirektorat för handel (DG Trade) initierat så kallade *Sustainable Impact Assessments* (SIA)

Faktaruta

Sustainable Impact Assessments (SIA)

En *Sustainability Impact Assessment (SIA)* är ett verktyg som kan användas för att undersöka vilka hållbarhetseffekter ett politiskt förslag, program eller strategi kan ha.

En SIA har två huvudsakliga funktioner.

1. Metodologiskt instrument för att utveckla politik som beaktar samtliga tre dimensioner av hållbar utveckling.
2. Process för att uppskatta sannolika effekter av politiska åtgärder innan de ägt rum (*ex ante*).

Enligt OECD:s riktlinjer är viktiga aspekter av en SIA bland annat att alla dimensioner av hållbar utveckling är fullt integrerade; att effekter på både kort och lång sikt tas i beaktande; ta hänsyn till potentiella konflikter mellan nationella och globala målsättningar; att processen är transparent och relevanta intressenter inkluderas; att den är proportionerlig i förhållande till den planerade åtgärden; samt att processen inte är linjär utan föder in information till olika faser av implementering av åtgärden.

Inom handelspolitiken använder sig exempelvis EU av SIA:s som ett stöd i förhandlingar av frihandelsavtal. En SIA består av en analys av de potentiella hållbarhetseffekter det påtänkta frihandelsavtalet kan ha i EU, i partnerland, samt i andra relevanta länder. Den baseras på omfattande konsultationsprocess med relevanta intressenter i syfte att samla information och bidra till en transparent process.

Under 2016 har EU-kommissionen publicerat en uppdaterad guide för hur en SIA bör utformas "*Handbook for trade sustainability impact assessment, 2nd edition*". Guiden beskriver målsättningar, egenskaper och principer för hur en SIA bör genomföras i ljuset av Agenda 2030 och EU-kommissionens nya handelsstrategi "*Trade for all*". Ett viktigt tillägg i den uppdaterade guiden är att den innehåller riktlinjer för hur effekter på mänskliga rättigheter ska analyseras. Guiden bör också läsas tillsammans med EU-kommissionens riktlinjer för analys av vilka effekter handelsrelaterade initiativ kan ha på mänskliga rättigheter: "*Guidelines on the analysis of human rights impact assessment of trade related policy initiatives*" vilken publicerades 2015.

parallellt med förhandlingar om handelsavtal i syfte att analysera förhandlingsagendan ur ett hållbarhetsperspektiv. Dessa utförs av oberoende konsulter för att identifiera de potentiella ekonomiska, sociala och miljömässiga effekterna i både EU och hos handelspartnern. Precis som en IA består en SIA både av en analys av relevanta faktorer, samt ett öppet samråd med intressenter. Från och med 2015 ska bedömningarna även inkludera en analys av potentiella effekter på mänskliga rättigheter.⁴⁴² I juli 2015 publicerade EU-kommissionen riktlinjer för analys av MR effekter inom ramarna för sedvanlig konsekvensanalys av handelsrelaterade instrument.⁴⁴³ Riktlinjerna bör användas primärt i den konsekvensanalysprocess som genomförs innan EU-kommissionen lägger fram ett förslag för policyinitiativet, såsom påbörjande av handelsförhandlingar, och även inom ramarna för genomförandet av en SIA. En SIA utmynnar dessutom i förslag om kompletterande åtgärder för att minimera potentiella negativa effekter av planerad handelsliberalisering.⁴⁴⁴

Viss kritik har framförts mot att en SIA prioriterar bedömningen av ekonomiska effekter över miljömässiga och framförallt sociala effekter.⁴⁴⁵ Dessutom har kritik framförts att konsekvensanalyserna inte görs med tillräcklig framförhållning för att kunna ha effekt på till exempel nationell lagstiftning hos planerad avtalspartner.⁴⁴⁶ För det krävs ett mycket mer långsiktigt arbete, där påverkansarbete sker under lång tid för att kunna få effekt.

EU-kommissionen anser att även om SIA:s inte är heltäckande, speciellt avseende komplexa potentiella sociala och miljömässiga effekter, så bidrar de ändå med mycket mer information än beslutsfattare annars skulle ha tillgång till. Även riktlinjerna för SIA:s revideras löpande av EU-kommissionen för att förbättra metodologin.

8.2.3 Preferenssystemet för utvecklingsländer (GSP)

Inom ramen för det allmänna preferenssystemet *General Scheme of Preferences (GSP)*, ger EU ensidigt utvecklingsländer särskilda handelsförmåner jämfört med övriga länder som exporterar till EU, och bidrar därmed till att öppna nya marknader och till ökad ekonomisk tillväxt för utvecklingsländer. System av detta slag utgör ett undantag från WTO:s regler om icke-diskriminering, som tilläts genom den så kallade *Enabling Clause*.⁴⁴⁷ GSP-systemet har tre

kategorier: den allmänna ordningen, GSP+ och EBA. Den allmänna ordningen erbjuder utvecklingsländer lägre eller inga tullar för export av två tredjedelar av samtliga produktkategorier. Under den särskilda ordningen för de minst utvecklade länderna, *Everything But Arms* (EBA), får MUL exportera samtliga varor utom vapen och ammunition helt tullfritt till EU.⁴⁴⁹

Hittills har GSP-systemet medfört stora förändringar för utvecklingsländernas export.⁴⁵⁰ I genomsnitt har preferenssystemet sedan år 1995 lett till en ökning med 5 procent av exporten av de varor som inkluderas och för MUL är denna ökning i genomsnitt 10 procent.⁴⁵¹

Den särskilda stimulansordningen för hållbar utveckling och god samhällsstyrning, GSP+, erbjuder fullständig tullfrihet på samma produktkategorier som i den allmänna ordningen till utvecklingsländer som ratificerar och implementerar 27 internationella avtal kopplade till hållbar utveckling.⁴⁵² Avtalen rör frågor om mänskliga rättigheter, arbetsvillkor, miljöskydd och god samhällsstyrning och inkluderar bland annat FN:s konventioner för mänskliga rättigheter och ILO:s kärnkonventioner.⁴⁵³ Förmånerna i GSP+ kan efter ansökan beviljas utvecklingsländer som enligt särskilda kriterier bedöms som sårbara på grund av bristande diversifiering och otillräcklig integration i handelssystemet. Genom att erbjuda lägre tullar för export till EU, skapar GSP+ alltså ett incitament för utvecklingsländer att vidta fler åtgärder som främjar hållbarhet med stor fokus på sociala hållbarhetsfrågor.

Vartannat år kommer kommissionen att presentera en rapport om ratificeringen och genomförandet av konventionerna, uppfyllelse av rapporteringskrav enligt konventionerna och faktiskt tillämpning i de länder som åtnjuter förmånerna i GSP+. Den första rapporten avseende perioden 2014–2015 presenterades i januari 2016 och inkluderade fjorton länder.⁴⁵⁴ Enligt denna rapport ska samtliga inkluderade länder visat framsteg mot implementering av åtagandena i konventionerna kopplade till hållbar utveckling.⁴⁵⁵ Särskilt har rapporteringen till internationella övervakningsorgan förbättrats för flertalet länder. På landnivå kan exempelvis noteras att Bolivia antagit ett antal nationella lagar för att förbättra situationen för mänskliga rättigheter, att Ecuador anger jämställdhet som en kärnfråga i sin nya konstitution och att Paraguay vidtagit åtgärder för att förbättra konsultationer med ursprungsbefolkningen.⁴⁵⁶

I fall av allvarliga och systematiska kränkningar av mänskliga rättigheter har utvecklingsländer som åtnjuter fördelarna inom GSP+ kunnat förlora dessa preferenser till dess att situationen förbättrats tillräckligt väl. Exempelvis förlorade Vitryssland 2006 sina preferenser under GSP på grund av allvarliga och systematiska brott mot arbetstagares rättigheter och Sri Lanka blev år 2010 nedgraderade från GSP+ preferenser till endast GSP på grund av att de inte effektivt implementerat vissa MR-konventioner.⁴⁵⁷

8.3 Hållbart företagande (CSR)

När handeln globaliseras utökas också ytan för vad företag påverkar genom sin verksamhet. I en värld av globala värdekedjor och komplexa företagsstrukturer får multinationella företag allt större inflytande på handeln och privata aktörer bidrar till att skapa de villkor som gäller för global handel. Detta bland annat genom att skapa privata standarder och mekanismer för att hantera sin verksamhets påverkan på miljömässiga och sociala förhållanden. Detta innebär att den moderna handelsverkligheten inte endast regleras av stater och handelsorganisationer som WTO, utan även i viss mån av privata aktörer.

Genom att ställa krav på sina leverantörer och upprätthålla uppförandekoder kan företag som aktivt arbetar med hållbarhet också bidra till en mer, både miljömässig och socialt, hållbar utveckling. I detta kapitel beskrivs hållbart företagande som ett handelspolitiskt instrument som kan användas för att främja hållbarhet.

8.3.1 Definition

Corporate Social Responsibility (CSR), eller hållbart företagande som det också kallas, är ett brett begrepp för hur företag integrerar sociala och miljömässiga hänsynstaganden i sin verksamhet.⁴⁵⁸ Vad som utgör CSR-relaterade aktiviteter är under ständig förändring utifrån nya omständigheter, kommunikationssätt och förväntningar hos relevanta intressenter.

Bland stora marknadsaktörer utgör arbete med hållbart företagande mer regel än undantag. Drivkrafter för CSR-arbete har också utvecklats från riskhantering till att se på hållbarhetsarbete som en del av kärnverksamheten.⁴⁵⁹ Övriga motiv inkluderar aktieägares önskemål att ta ett mer aktivt samhällsansvar, uppbyggande av ett attraktivt varumärke och bli en mer attraktiv arbetsgivare.⁴⁶⁰

Definition

Corporate Social Responsibility, CSR

eller hållbart företagande som det också kallas, är ett brett begrepp för hur företag integrerar sociala och miljömässiga hänsynstaganden i sin verksamhet. Vad som utgör CSR-relaterade aktiviteter är under ständig förändring utifrån nya omständigheter, kommunikationssätt och förväntningar hos relevanta intressenter.

CSR och hållbart företagande används i denna utredning som utbytbara begrepp.

Att arbeta aktivt med CSR-strategier kan utgöra ekonomiska kostnader i form av investeringsåtgärder, kommunikationsinsatser och nedprioritering av andra investeringsalternativ.⁴⁶¹ Det kan också utgöra en ekonomisk vinst genom att företaget bygger ett mer attraktivt varumärke som kunder är beredda att betala mer för. Kapitalkostnaden kan dessutom minska om den finansiella sektorn anser att företaget utsätter sig för färre risker.⁴⁶² Genom att arbeta aktivt med att integrera hållbarhetsarbete i företagets innovationsprocess och affärsmodell, kan nya marknader öppnas upp och utgöra konkreta affärsmöjligheter. Dessutom har investerare och finansärer bidragit till att driva på utvecklingen med CSR-arbete. Förmågan att uppvisa beredskap och ansvar för negativ påverkan kan idag i vissa fall utgöra en förutsättning för investeringar, inte minst från institutionella investerare.

8.3.2 Från frivillighet till reglering?

Ursprungligen ansågs CSR endast vara frivilliga åtaganden från enskilda företags sida utöver de lagstadgade kraven på dess verksamhet i syfte att motverka potentiella negativa miljömässiga och sociala konsekvenser av deras verksamhet. Mot bakgrund av ovan beskrivna drivkrafter initierades samarbete mellan företag. Som en följd av detta har ett antal frivilliga internationella riktlinjer vuxit fram om hur företag kan hantera sin sociala och miljömässiga påverkan.

Trots många riktlinjers frivilliga natur görs åtaganden ofta i samarbete med stater och trenden verkar gå mot allt större statlig inblandning på området. I allt större utsträckning regleras företags hantering av sin samhällspåverkan, exempelvis genom bindande krav på icke-

finansiell rapportering. Denna kombination av åtgärder beskrivs i politiska sammanhang ibland som en ”*smart mix*” av frivilliga åtgärder och reglering.⁴⁶³ Det bör noteras att utvecklingen mot utökad reglering på området i stor utsträckning pådrivits av privata aktörer genom framtagandet av riktlinjer och principer för hållbart företagande, vilka legat till grund för lagstiftning på såväl nationell som mellanstatlig nivå.

Statens roll

Stater kan bistå företag i sitt hållbarhetsarbete med information och hjälp om hur de kan analysera vilken påverkan dess verksamhet och handel har i hela leverantörskedjan. Detta exempelvis genom att ta fram och implementera nationella handlingsplaner och riktlinjer för hur arbetet bör gå till, bygga upp en kunskap och ett medvetande hos företag för frågorna genom informationsinsatser. Staten kan även skapa ekonomiska incitament för hållbarhetsarbete och hållbar investeringar, exempelvis genom att hållbarhetsarbete tas i beaktande vid bedömningar av ansökningar om exportkrediter.

I egenskap av ägare kan stater föregå med gott exempel i styrningen av statligt ägda bolag genom att där driva ett aktivt och strategiskt hållbarhetsarbete i sin affärsstrategi. Även i egenskap av inköpare kan staten gå före och i offentlig upphandling ställa hårda krav på hållbarhet hos sina leverantörer.

En vidare möjlighet är att sluta samförståndsavtal, *Memorandum of Understanding*, med länder angående ett strukturerat samarbete kring hållbart företagande. Exempelvis har Sverige för närvarande två sådana avtal, med Kina och Chile, och undersöker förutsättningarna att ingå liknande avtal med fler länder.⁴⁶⁴

En möjlighet för staten att ytterligare uppmuntra och främja hållbart företagande är att skapa bindande reglering på områden som för närvarande ligger inom ramen för frivilliga företagsinitiativ. På detta sätt kan skapas ett tydligt ramverk för hur den privata sektorn bör analysera och hantera sin verksamhets påverkan på miljömässiga och sociala förhållanden. Ett område med befintlig reglering är hållbarhetsrapportering, vilket beskrivs nedan.

Det befintliga regelverket med frivilliga riktlinjer och standarder på området är omfattande. Riktlinjerna vilar på principer om att främja bland annat ansvarsskyldighet, transparens, etiskt beteende, mänskliga rättigheter samt

skapa incitament att gå utöver lagkrav och möta internationella förväntningar.⁴⁶⁵ Nedan redogörs kort för de viktigaste av dessa regelverk.⁴⁶⁶

FN Global Compact

År 2000 lanserades FN-initiativet *Global Compact*⁴⁶⁷ i syfte att göra företag medvetna om den etiska dimensionen i företagande och uppmuntra dem till ett ökat social ansvarstagande. *Global Compact* fastslår tio principer inom områden som FN definierat ligger inom ramen för företagens sociala ansvar. Framförallt handlar det om mänskliga rättigheter, arbetsrätt, anti-korruption och miljöansvar. Initiativet inkluderar över 12 000 deltagare från 170 länder vilket gör det till det största frivilliga företagsinitiativet på hållbarhetsområdet.⁴⁶⁸

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter

Utöver arbetet med *Global Compact* driver FN ett aktivt arbete med frågor om mänskliga rättigheter i näringslivet. I juni 2011 antog FN:s råd för mänskliga rättigheter vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter (*UN Guiding Principles on Business and Human Rights*).⁴⁶⁹ Principerna utformar en global standard för att främja respekt för mänskliga rättigheter i företaget. Nationella regeringar uppmuntras att ta fram nationella handlingsplaner som omsätter FN:s principer i praktisk handling på nationell nivå. I augusti 2015 presenterade Sverige som sjätte EU-land en sådan handlingsplan.⁴⁷⁰ *Läs mer om de vägledande principerna i faktarutan på s. 20.*

OECD:s riktlinjer för multinationella företag

År 2000 antog OECD:s ministermöte riktlinjer för multinationella företag, baserade på OECD-deklarationen från 1976 om internationella investeringar och multinationella företag.⁴⁷¹ OECD:s riktlinjer anger principer för god praxis för att säkerställa att multinationella företag bedrivs i överstämmelse med lagar, regler och avtal i de länder de är verksamma.

ILO:s trepartdeklaration om rättigheter i arbetslivet

Det mest omfattande ramverket för företag gällande arbetsvillkor anses vara ILO:s trepartdeklaration om rättigheter i arbetslivet.⁴⁷² Denna deklaration är ett frivilligt instrument avsett att främja god praxis hos företag och att uppmuntra företag att positivt bidra till ekonomisk och

social utveckling. Deklarationen riktar sig både till företag och till regeringar, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer och fastställer principer angående anställning, utbildning, arbetsförhållanden, levnadsförhållanden och förhållandet mellan arbetsmarknadens parter.

Privata initiativ: GRI och ISO 26000

Global Reporting Initiative (GRI) är en uppsättning riktlinjer som guidar företag och organisationer i sin redovisning av aktiviteter inom hållbarhetsområdet.⁴⁷³ GRI skapar branschspecifika riktlinjer i samarbete med företagen och intresseorganisationer som syftar till att hjälpa företag uppfylla och marknadsföra deras hållbarhetspolicy. Dessutom skapar de standardiserade riktlinjerna möjligheter för intressenter att jämföra olika företag och organisationers engagemang. På liknande sätt har Internationella standardorganisationen (ISO) utvecklat en vägledande standard för företags sociala ansvar, ISO 26000. Denna standard har fokus på processer för implementering av åtgärder i syfte att främja hållbar utveckling och förser riktlinjer och rådgivning kring hur företag och organisationer kan agera i på ett socialt ansvarstagande sätt.⁴⁷⁴

8.3.3 Hållbart företagande i handelspolitiken

Kopplingen mellan hållbart företagande och handelsrelaterade åtgärder har blivit starkare. Hållbart företagande lyfts som ett viktigt instrument i implementeringen och finansieringen av de globala hållbarhetsmålen och de globala klimatförhandlingarna. Även i EU-kommissionens nya handelsstrategi och senaste G7-deklarationen poängteras vikten av näringslivets roll i att skapa ansvarsfulla leverantörskedjor. EU-kommissionen har involverat sig aktivt i frågor om företagens sociala ansvar som ett led i att stärka den europeiska marknaden och ekonomin, sedan början av 2000-talet. År 2001 publicerade kommissionen grönboken "*Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*"⁴⁷⁵, som grundläggande ramverk för EU:s CSR-policy. En EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar,⁴⁷⁷ som bekräftar åtagande att främja de internationellt erkända principerna och riktlinjer, revideras och uppdateras i skrivande stund.

Hållbarhetsrapportering

Företag som hållbarhetsrapporterar redovisar och kommunicerar icke-finansiell information, dvs.

information om hur företags verksamhet påverkar samhället utifrån ett bland annat miljömässigt och socialt perspektiv. Bland större multinationella företag har denna typ av icke-finansiell rapportering länge utgjort en del av deras frivilliga CSR-arbete, men i och med ett EU-direktiv från 2014 finns det reglering på området.⁴⁷⁸

Syftet med direktivet är att öka transparensen och tillgängligheten till upplysningar om företagens samhällspåverkan, samt att öka förutsäkringen och skapa mer icke-diskriminerande förutsättningar (*level playing field*) för företag inom EU. Att regelbundet tillhandahålla standardiserad information kan underlätta mätning, övervakning och hantering av företagens samhällspåverkan, vilket också underlättar jämförelse av denna information mellan EU:s medlemsländer.

Empiriska studier av krav på hållbarhetsrapportering pekar på olika möjliga fördelar för både företag och för den allmänna marknads- och handelsutvecklingen. Exempelvis kan harmoniserade rapporteringsregler förbättra konkurrensen både på inre marknaden och globalt samt leda till kostnadsbesparingar, nya affärsområden och ett djupare förtroende hos konsumenterna och investerare.⁴⁷⁹

UNCTAD lyfter rapportering av icke-finansiell information som ett verktyg för att göra företag ansvariga för sin sociala och miljömässiga påverkan och bidra till hållbarhetsmålen.⁴⁸⁰ För att den ska vara trovärdig och användbar bör dock rapporteringen enligt UNCTAD harmoniseras i enlighet med internationella riktlinjer och därmed skapa jämförbarhet.⁴⁸¹

CSR i frihandelsavtal

Även i frihandelsavtal syns en tydlig trend mot att inkludera hänvisningar till internationella riktlinjer om CSR och hållbart företagande. Exempelvis ingår i de hållbarhetskapitel som numera är standard i EU:s frihandelsavtal hänvisningar till internationella riktlinjer på området och identifiering av CSR-aktiviteter som potentiella samarbetsfrågor.⁴⁸² Inkludering av CSR-frågor i frihandelsavtal kan underlätta för handelspartnerna att tillämpa befintliga internationella principer och riktlinjer kring hållbart företagande.⁴⁸³

Oaktat de potentiella vinster som finns i att använda sig av hållbart företagande som instrument för att nå politiska målsättningar är det viktigt att ha i åtanke de begränsningar som finns i en sådan strategi.

Till skillnad från reglering och lagstiftning är frivilliga företagsinitiativ inte alltid optimala för att skapa samhällsnytta eftersom CSR-beslut påverkas av en mängd faktorer som inte nödvändigtvis har samhällsnyttan som målsättning.⁴⁸⁴ Stater kan heller inte delegera sitt ansvar t.ex. att implementera skydd för mänskliga rättigheter.

Som denna utredning tydligt visar är dessutom handels effekter i ett land beroende av en rad nationella förutsättningar, såsom ett fungerande rättssystem, god samhällsstyrning och institutionell kapacitet. Privata företags möjligheter att påverka dessa förutsättningar är väldigt begränsade och det kan dessutom diskuteras om det överhuvudtaget är lämpligt utifrån ett legitimitetsperspektiv att företag ska försöka påverka den typen av förhållanden.

Ett vanligt sätt för företag att inom ramen för sitt CSR-arbete försöka hantera risker i sin leverantörskedja är att upprätta så kallade uppförandekoder, *codes of conduct*, för hur samtliga samarbetspartners i deras leverantörskedja ska bete sig. Empiriska studier pekar på ett denna typ av uppförandekoder på aggregerad nivå förbättrar arbetares rättigheter, om än på marginell nivå.⁴⁸⁵ Uppförandekoder verkar endast ha effekt inom ett begränsat antal områden. Exempelvis är det mycket svårt att komma åt diskrimineringsproblem samt problem med att åtnjuta fackliga rättigheter, medan förbättringar har kunnat identifieras inom områden som arbetstider, löner och hälsa och säkerhet.⁴⁸⁶ Uppförandekoder kan, precis som användandet av privata standarder, också utgöra ett potentiellt handelshinder då det är problematiskt för underleverantörer att ställa om till nya regler.

8.4 Aid for Trade – handelsrelaterat bistånd

Aid for Trade (AfT) är ett samlingsnamn på handelsrelaterat bistånd till utvecklingsländer, framförallt MUL. AfT-åtgärder syftar till att bygga upp kapacitet och infrastruktur som behövs för att kunna dra nytta av handelsliberaliseringar och bli konkurrenskraftiga, samt stödja nationella reformer inom policy och regelverk. AfT försöker bemöta problem såsom bristande produktionskapacitet, låg grad av produktionsdiversifiering och svårigheter att nå upp till tekniska krav/standarder på exportmarknader.⁴⁸⁷ AfT är därför ett centralt instrument för att bidra till

att handeln har så positiva effekter på sociala hållbarhetsfrågor som möjligt. Särskilt med tanke på att globalisering och snabb teknologisk utveckling riskerar att skapa ett större glapp mellan industrialiserade och MUL om de senare inte stöds i denna utveckling.

AfT initierades av WTO i samband med ministerkonferensen i Hong Kong 2005.⁴⁸⁸ WTO definierar AfT brett och inkluderar all typ av handelsrelaterat bistånd, såsom exempelvis teknisk assistans i att utveckla handelsstrategier, byggnation av fysisk infrastruktur i form av exempelvis vägar och utbyggnad av telenätet, samt bistå med att anpassa sig till minskade tullintäkter m.m.⁴⁸⁹ AfT kan alltså handla om bistånd till åtgärder som ska underlätta handeln både vid gränsen, mellan gränser och rent nationella förutsättningar.

Sedan initiativet inleddes har 246,5 miljarder USD satsats på AfT. En huvuddel, över 75 procent, har gått till fyra specifika sektorer: transport, energi och jordbruk samt bank och finans.⁴⁹⁰ EU är en stor aktör på AfT-arenan, 2012 stod EU för cirka 32 procent av totalt AfT.⁴⁹⁰ Tillsammans med OECD har WTO etablerat ett ramverk för att övervaka AfT och vartannat år genomförs en Global Review över AfT:s framsteg vartill OECD och WTO tar fram en gemensam rapport över nuläget – ”*Aid for Trade at a Glance*”. 2015 års Global Review fokuserade på höga handelskostnader. Handelskostnaderna är högst i låginkomstländer och lägst i höginkomstländer, dvs. utvecklingsländer bär en oproportionerlig andel av de globala handelskostnaderna.⁴⁹² Då ineffektiv hantering av varor vid gränsen är en av utvecklingsländernas högsta handelskostnader, är

Figur 4: Satsningen på Aid for Trade (AfT) sedan initiativet från WTO inleddes

förenkling av handelsprocedurer ett prioriterat område för AfT.⁴⁹³ För att skapa förutsättningar för effektivt handelsrelaterat bistånd för MUL är det viktigt att koordinera AfT mellan bidragsgivare, att anpassa enligt enskilda länders behov och förutsättningar och ställa krav på mätbara resultat.

8.5 Offentlig upphandling som styrmedel

Ytterligare ett handelspolitiskt instrument stater har att främja hållbarhet är den handel de själva ger upphov till i egenskap av inköpare. Offentlig upphandling kan användas som styrmedel för att främja vissa samhällsmål, exempelvis sysselsättning och social integration. Att använda offentlig upphandling på detta sätt innebär att de offentliga inköparna använder sin köpkraft för att påverka marknaden att presentera bättre socialt hållbara lösningar. Den offentliga upphandlingen omfattar stora delar av den offentliga sektorn och omsätter cirka 14 procent av EU:s BNP.⁴⁹⁴ År 2014 antogs nya EU-direktiv på upphandlingsområdet, bland annat med syfte att använda offentlig upphandling som styrmedel för att främja sociala mål.⁴⁹⁵ I de nya direktiven finns ett ökat fokus på möjligheten, och i vissa fall skyldigheten, för den upphandlande myndigheten att säkerställa att de kontrakt som den tilldelar fullgörs i enlighet med miljömässiga, sociala och arbetsrättsliga hänsyn.⁴⁹⁶

Motsvarande fokus på att använda upphandling som styrmedel för att främja exempelvis sociala hänsyn finns inte i WTO:s plurilaterala upphandlingsavtal, *Agreement on Government Procurement* (GPA).⁴⁹⁷ GPA i sin nuvarande form är från 2014 då avtalet reviderades, och innehåller sedan revideringen vissa regler om miljöhänsyn i offentlig upphandling. Bestämmelser om sociala hänsyn är inte inkluderade. GPA-reglerna är, jämfört med exempelvis EU:s upphandlingsregler, allmänna och reglerna lämnar utrymme för medlemmarna att fylla i. Att sociala hänsyn inte adresseras i GPA behöver därför inte innebära att sådana krav inte är tillåtna. Sociala krav bör i sig vara förenliga med GPA under förutsättning att de utformas och tillämpas på ett sätt som är förenligt med samtliga bestämmelser i GPA, däribland principerna om icke-diskriminering. Det bör dock nämnas att frågan aldrig har varit föremål för någon tvist i WTO:s tvistlösningsorgan och har därmed inte prövats. I samband med förhandlin-

Mål 12 av
FN:s 17 globala
hållbarhetsmål

garna av det nu gällande avtalet beslutades att GPA-kommittén skulle ta fram ett antal arbetsprogram som ska fungera som vägledning för det framtida arbetet i kommittén.⁴⁹⁸ Ett av arbetsprogrammen rör hållbar offentlig upphandling, i vilket sociala hänsynstaganden kan inkluderas. Detta ligger i linje med mål 12.7 i Agenda 2030. Det pågående arbetsprogrammet kan komma att resultera i att sociala hänsyn regleras i GPA i kommande revidering av avtalet.⁴⁹⁹

Att använda upphandling som styrmedel för att främja sociala hänsyn kräver att flera intressen måste beaktas. Att få valuta för skattemedel är centralt, liksom att tillhandahålla en väl fungerande samhällsservice för medborgarna. Därutöver ska upphandlingen användas för att främja exempelvis sociala hänsyn. Det är viktigt att eftersträva en balans mellan dessa intressen och att betona hur sociala hänsyn går hand i hand med en öppen handel. Öppna upphandlingsmarknader gynnar den fria konkurrensen, vilket kan resultera i ett större utbud av varor och tjänster och därigenom bidra till bättre kvalitet och pressade priser. Ställs sociala krav får även företag i andra länder incitament att höja sin sociala standard för att kunna uppfylla kraven, vilket bidrar till ökad konkurrens för socialt ansvarsfulla produkter. Att upphandlingsmarknader är öppna är också viktigt för att företag ska kunna dra nytta av affärsmöjligheter i andra länder. Detta gynnar inte bara det enskilda företaget utan kan också bidra till en positiv ekonomisk utveckling i företagets hemland. Öppna upphandlingsmarknader innebär fler exportmöjligheter för länderna, vilket bidrar till ökad tillväxt och mer resurser att investera i välfärd. Denna typ av effekter är av störst betydelse för mindre utvecklade länder, och ligger i linje med svensk politik för global utveckling (PGU).

9

Slutsatser

Kopplingen mellan handel och sociala hållbarhetsfrågor är inte något som går att välja bort. Det har blivit en verklighet att förhålla sig till. Att avgöra hur handelspolitik och handelsregler på bästa sätt kan främja social hållbarhet kräver en analys av varje enskilt fall med hänsyn till de specifika förutsättningar som råder. Det är nödvändigt med en integrerad syn av hur handel inverkar på samtliga tre dimensioner av hållbar utveckling. Baserat på den översikt och analys som gjorts i denna utredning följer i detta kapitel slutsatser om kopplingarna mellan handel och social hållbarhet samt hur de tillgängliga handelsrelaterade instrumenten bäst kan användas för att främja social hållbarhet och bidra till att de globala hållbarhetsmålen uppfylls.

9.1 Generella slutsatser om kopplingarna mellan handel och social hållbarhet

Handel för hållbarhet utgör ett paradigmskifte

I och med Agenda 2030 och de nya globala hållbarhetsmålen är hållbarhet ett universellt och övergripande mål för hela FN:s verksamhet och alla dess medlemmar. Agenda 2030 ger tydligt uttryck för att handel är ett viktigt instrument för att nå hållbar utveckling. Handelspolitik tillsammans med flera andra policyområden kommer att kräva viss anpassning för att uppnå målen. Handelspolitik och handelsrelaterade instrument på global, regional och nationell nivå blir strategiska verktyg i detta arbete. Framtida hållbarhetsarbete på handelsområdet kommer

därför inte bara att handla om att hantera den ekonomiska tillväxtens sociala och miljömässiga effekter, utan ha hållbarhet som utgångspunkt.

Globala mål, nationella implementeringsansvar och regionala handelsregler skapar behov av samordning

Agenda 2030 utgörs av globala hållbarhetsmål, men ansvaret för att implementera dessa mål är primärt nationellt. Utifrån ett handelsperspektiv kvarstår utmaningen att avgöra hur handel bäst kan bidra till att denna politiska överenskommelse förverkligas globalt och att nationella implementeringsåtgärder inte skapar onödiga handelshinder. Denna risk uppstår utan tillräcklig samordning mellan handelspolitiken och åtgärder vidtagna i syfte att nå hållbarhetsmålen. För att komplicera bilden ytterligare så är ansvaret för handelspolitiken i exempelvis EU:s fall regionalt. Utan tillräcklig samordning kan detta leda till ytterligare målkonflikter och riskerar att skapa nya handelshinder.

Målkonflikter kräver att intressen balanseras

Denna utredning har visat på ett antal exempelområden där målkonflikter kan uppstå mellan handelspolitiska intressen och sociala hållbarhetsmål, men även att det kan uppstå målkonflikter mellan olika dimensioner av hållbar utveckling, såsom miljöreformer som sker på bekostnad av social välfärd. I dessa fall krävs att intressen balanseras mot varandra, vilket i slutändan utgör en politisk avvägning. Det regelverk som styr internationell handel bidrar till att skapa ett stabilt och förutsägbart handelssystem och till att

tydliggöra hur andra samhällsliga värderingar och legitima skyddsintressen ska hanteras inom handelssystemet, men kan behöva kompletterande åtgärder för att inte riskera att ekonomiska intressen åtnjuter ett starkare skydd.

Handelns ekonomiska effekter påverkar dess sociala effekter

Analys av handel och handelsliberaliseringars påverkan på sociala hållbarhetsfrågor bör utgå från dess ekonomiska effekter. Handel och handelsliberaliseringars ekonomiska påverkan på ett land kan bland annat resultera i förändringar i ett lands produktionsstruktur, konsumtionsmönster, sysselsättningsmönster och offentliga inkomst-källor. Förändringar i samtliga dessa faktorer kommer få effekter på sociala hållbarhetsfrågor.

De sociala hållbarhetseffekterna varierar mellan fokusområdena

Som framgår av denna utredning finns tydliga kopplingar mellan handel och social hållbarhet både på generell nivå och specifikt för de tre fokusområdena denna utredning behandlar: mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och jämställdhet. Utredningen konstaterar att handel och handelsliberaliseringar har olika effekter på de tre fokusområdena, vilka framgår av nedan slutsatser inom respektive område.

Tendens till ökat erkännande av privata sektorns roll i hållbarhetsrelaterade delar av handelspolitiken

Genom utvecklingen av handel i globala värdekedjor sedan 1990-talet, har multinationella företag fått allt större inflytande på handeln och privata aktörer bidrar till att skapa de villkor som gäller för global handel. Detta bland annat genom att skapa privata standarder och mekanismer för att hantera sin verksamhets påverkan på miljömässiga och sociala förhållanden genom aktivt arbete med hållbart företagande, vilka i sin tur legat till grund för ökad reglering på området. Privata aktörer och hållbart företagande har i Agenda 2030 tillerkänts en väsentlig roll i finansiering och implementering av en hållbar handelsomställning. Dessutom erkänner frihandelsavtal i ökande utsträckning vikten av att aktivt främja näringslivets CSR-satsningar, vilket ibland även kompletteras med hänvisningar till internationellt erkända riktlinjer på området. Detta exemplifierar hur handelsrelaterade instrument kan främja social hållbarhet genom att stödja hållbart företagande.

Handelsrelaterade instrument för att främja social hållbarhet finns på alla policynivåer

Som utredningen tydliggör finns handelsrelaterade instrument med antingen syfte eller potential att främja social hållbarhet på såväl global, regional som nationell nivå. Detta innefattar offentliga och privata initiativ, samt gemensamma insatser. Slutsatser angående enskilda instrument redovisas i stycke 9.2.

Handelsrelaterade instrument för social hållbarhet är inte per automatik verkningsfulla

Det bör understrykas att samtliga handelsrelaterade instrument som kan användas för att främja social hållbarhet inte automatiskt uppfyller detta syfte, eller kanske till och med skapar ett annat problem. Således är en balansering av intressen alltid viktig att understryka och det bör i varje enskilt fall prövas ifall det aktuella handelsrelaterade instrumentet är lämpligt, inte minst från legitimitetsperspektiv, att använda för att främja det specifika hållbarhetsmålet.

Behov av kompletterande åtgärder för att hantera skillnader i nationella förutsättningar

Skillnader i nationella förutsättningar innebär att handel och handelsliberaliseringar får olika effekter på social hållbarhet i olika länder. Ytterligare reformer krävs för att komplettera handelsliberaliseringarna och förbättrar nationella förutsättningar att dra nytta av den nya handelspotentialen. Sådana kompletterande åtgärder bör bland annat åsyfta högre kvalitet av institutionell och fysisk infrastruktur, bättre affärsklimat, säkrare rättssystem och korruptionsbekämpning, men även starkare socialt skydd och tillgång till utbildning och hälsa. Kompletterande åtgärder behöver inte bestå av enbart nationella reformer, utan kan även utgöras av att länder under en övergångsperiod erkänns undantag från handelsåtaganden. Detta för att kunna hantera eventuella negativa konsekvenser på social hållbarhet under den anpassningsperiod som följer på handelsliberaliseringar. Oavsett på vilken nivå kompletterande åtgärder vidtas bör de baseras på en gedigen analys av nationella omständigheter i varje enskild fall. Särskild analys behövs av när och i vilken ordning reformer bör ske.

Figur 5: Generella slutsatser om kopplingarna mellan handel och social hållbarhet

Behov av ökad policykoherens

Som konstateras i Agenda 2030 skapar samstämmighet mellan handelspolitiken och hållbarhetsagendan potential för en vinn-vinn situation. Att effektivt arbeta med sociala hållbarhetsfrågor kräver samordning och samspel mellan flera politikområden. Handels-, investerings- och biståndspolitik bör vara ömsesidigt stödjande, men även utvecklingen inom andra politikområden såsom klimat, jordbruk, fiske, migration, energi och innovation bör samordnas. Sådan koordination bör ske horisontellt, dvs. mellan olika politikområden, men även vertikalt, dvs. mellan handels- och hållbarhetsrelaterade initia-

tiv på global, regional och nationell nivå. Detta bör göras i större utsträckning än vad som sker idag.

Samverkan mellan offentlig och privat sektor samt civilsamhället bör främjas

Erfarenheter från samverkansprojekt med handelskoppling i syfte att främja social hållbarhet har varit positiva, exempelvis kan nämnas Bangladesh Sustainability Compact. Både Agenda 2030 och EU-kommissionens handelsstrategi lyfter att denna typ av samarbete kan vara en väg framåt för att skapa en socialt hållbar handel. Det poängteras att näringslivets roll inte bara handlar om att bidra till finansieringen av målen, utan även att ta gemensamt ansvar genom ett bredare

partnerskap i planering och genomförande av reformer som stöder handelns hållbarhetspåverkan. Planering och genomförande av handelsrelaterade insatser bör därför utvecklas i kontinuerlig dialog med privat sektor och civilsamhället.

Det finns ytterligare analysbehov av handelsliberaliseringars faktiska effekter på social hållbarhet

Bristen på analys av de faktiska effekterna av handelsrelaterade instrument som syftar till att främja hållbarhet utgör ett hinder i den fortsatta utvecklingen av hållbarhetsarbetet inom handelspolitiken. Det är därför nödvändigt att utveckla analysen av vilka hållbarhetseffekter internationell handel och handelsliberaliseringar får. Detta både vad gäller generella effekter, samt avseende specifika handelspolitiska instrument och konkreta hållbarhetsområden. Bristen är särskilt tydlig vad gäller metodologi för analys och mätning av frihandelsavtals sociala konsekvenser. I sammanhanget bör noteras svårigheterna med att urskilja kausalitet mellan handelspolitiska åtgärder och hållbarhetseffekter.

9.2 Slutsatser inom enskilda policyområden

9.2.1 Handel och mänskliga rättigheter (MR)

Handelsliberaliseringar kan påverka nationell beredskap till skydd för MR

Empiriska studier visar att länder med högre öppenhet för handel tenderar att främja MR i större utsträckning än isolerade länder. Stater har en skyldighet att skydda MR vilket kräver offentliga resurser. Handelsliberaliseringar kan påverka offentliga tillgängliga resurser och därmed utrymmet att främja mänskliga rättigheter. Exempelvis utgör den ekonomiska utveckling som handel bidrar till en förutsättning för att skapa ekonomiska resurser till skydd för mänskliga rättigheter, men samtidigt finns en risk att förlorade tullintäkter minskar tillgängliga resurser.

Befintliga handelsregler innehåller flertalet möjligheter att hantera målkonflikter mellan handelsintressen och skydd för mänskliga rättigheter

Precis som för övriga sociala hållbarhetsfrågor, finns en risk att nationella åtgärder till skydd för MR hamnar i konflikt med handelsregler, så som

handelsbegränsande åtgärder vidtagna i syfte att skydda rätten till hälsa. Det som särskiljer MR från de övriga fokusområdena i denna utredning är att befintliga handelsregler, särskilt inom WTO-systemet, erbjuder ett antal möjligheter där intresset att skydda MR kan utgöra ett legitimt skyddsintresse som väger över skyldigheten att uppfylla handelsåtagandena. Detta framförallt genom undantagsmekanismer.

Det finns ett behov av att fördjupa MR-analysen i konsekvensanalyser

I syfte att undvika att främjande av MR hamnar i konflikt med åtaganden i frihandelsavtal, hänvisar frihandelsavtalen ofta till internationella regelverk till skydd för MR. Effekterna av dessa åtgärder är dock oklara och kräver vidare analys. Det är därför välkommet att EU-kommissionens nya version av SIA ska innefatta mer analys av planerade handelsinstruments effekter på MR.

Hållbart företagande kan bidra till att respektera MR i hela leverantörskedjan

Företag som bedriver gränsöverskridande handel och dessutom följer internationella riktlinjer om hållbart företagande åtar sig att respektera mänskliga rättigheter i samtliga led i leverantörskedjan. Ett sätt att uppfylla denna komplicerade skyldighet kan vara att ha ett aktivt CSR-arbete som bland annat innefattar att följa internationella riktlinjer på området och ställa krav på sina samarbetspartners i leverantörskedjan. Utifrån ett handelsperspektiv är det att föredra om företag i så stor utsträckning som möjligt följer samma riktlinjer för att skapa större förutsägbarhet och undvika att leverantörer måste anpassa verksamheten för att uppfylla kraven från många olika standarder.

9.2.2 Handel och arbetsvillkor

Handelns effekter på arbetsvillkor är beroende av handelns effekter på arbetsmarknaden i stort

Förändringar inom handel och handelsliberaliseringar leder bland annat till en förändring av sysselsättningsstrukturen. Naturligen påverkas sysselsättningen mest inom de sektorer som konkurrensutsätts hårdast. Exakt vilka effekter handelsliberalisering får på arbetsmarknaden beror på nationella arbetsmarknadsförutsättningar. På lång sikt förväntas effektivitetsvinsterna som följer av handelsliberalisering gynna sysselsättning och genomsnittliga lönenivåer. Jobb

som skapas i och med öppenhet för internationell handel tenderar att kräva mer färdigheter och kunskaper än de som försvinner.

Det finns ett behov av vidare analys avseende handelsliberaliserings effekter på arbetsvillkor

Då empiriska studier ger varierande resultat är det oklart exakt vilka effekter handelsliberaliseringar får på arbetsvillkor. Även om enskilda exempel finns verkar risken att handelsliberaliseringar skulle leda till ett *race to the bottom* avseende skyddsnivåer på arbetsrättsliga området vara svårt att tydligt bevisa empiriskt. Vissa studier pekar på att handelsliberaliseringar kan ha en negativ effekt på möjligheten att åtnjuta vissa arbetsplatsrelaterade rättigheter, såsom rätten att vara fackligt ansluten. Mer analys på området krävs för att förstå vilka faktiska effekter handelsliberaliseringar får på arbetsvillkor, samt hur handelsregler bör utformas för att bidra till att dessa effekter är så positiva som möjligt.

Frihandelsavtal kan bidra till att främja internationella standarder om arbetsvillkor

ILO:s internationella standarder om arbetsvillkor bidrar till att skapa en utjämnad spelplan på området och att motverka ett *race to the bottom* vad gäller skydd för arbetare. Vissa studier pekar på att frihandelsavtal som inkluderar referenser till arbetsrättsliga bestämmelser kan ha positiv effekt på de faktiska skyddsnivåerna för arbetare. Av de studier som gjorts verkar villkorade avtal verkar vara det mest effektiva tillvägagångssättet för att uppnå väsentlig förändring i nationell lagstiftning, men även samarbetsklausuler verkar kunna leda till förbättringar i arbetsskydd på nationell nivå. Det finns alltså potential i att använda hänvisningar i frihandelsavtal för att förbättra efterlevnad av internationella standarder om arbetsvillkor. Viss försiktighet bör iakttas med att dra slutsatser av effekterna av villkorande avtal när olika styrkeförhållanden råder mellan avtalsparterna.

9.2.3 Handel och jämställdhet

Det finns stor ekonomisk utvecklingspotential i att främja en jämställd arbetsmarknad

Det finns en stor ekonomiska potential i att främja en mer jämställd arbetsmarknad med fler kvinnor delaktiga i internationell handel. Det är dessutom mer kostsamt för länder som är inte-

grerade i internationell handel att inte vara jämställda. Jämställdhet bör därför vara ett prioriterat hållbarhetsområde att hitta synergieffekter med handelspolitiken.

Handel och handelsliberaliseringar kan under vissa förutsättningar bidra till jämställdhet

Empiri visar att handelsliberaliseringar kan öka kvinnlig sysselsättning, vilket är en viktig faktor men inte tillräckligt för att säkerställa ekonomisk jämställdhet. För att optimera potentialen i att fler kvinnor sysselsätts behöver kvinnor bland annat fullt integreras i arbetsstyrkan, inte lönediskrimineras och inte ofrivilligt vara förpassade till deltidsarbete och till de sämst betalda och mest utsatta jobben.

Handelsliberaliseringar har olika effekter på män och kvinnor

Även till synes könsneutralt utformade handelsregler påverkar män och kvinnor olika. Detta bland annat på grund av olika nationella socioekonomiska utgångspunkter, vilket innebär att vidare analys krävs av landspecifika förutsättningar. Effekterna kan även påverkas av att förhandlingarna, utformningen, implementeringen och övervakningen av liberaliseringsåtgärderna tar hänsyn till jämställdhetseffekter.

En jämställd arbetsmarknad kräver satsningar på könsneutrala konkurrensförutsättningar

På grund av sämre tillgång till resurser, såsom mark, kapital och nätverk, har kvinnor större svårigheter att konkurrera på en internationell marknad, bli entreprenörer och involveras i globala värdekedjor. Primärt krävs nationella åtgärder för att hantera denna skillnad i förutsättningar, så som anti-diskrimineringslagstiftning, underlättande av bördan med hushållsarbete, samt utbildningsinsatser. Även handelsrelaterade instrument bör dock eftersträva att neutralisera denna skillnad så långt möjligt. En möjlighet kan vara att villkora handelsrelaterade instrument med krav på att i nationell lagstiftning implementera internationella bestämmelser på området, såsom exempelvis FN:s konvention om eliminering av samtliga former av diskriminering mot kvinnor, CEDAW. Inspiration kan till exempel tas från frihandelsavtal som villkorats med nationell implementering av internationella standarder om arbetsvillkor. Effekterna av att villkora handelsavtal är dock

osäkra och ytterligare analys krävs kring effektiviteten och konsekvenserna av villkorade avtal.

Konsekvensanalyser bör inkludera ett djupare jämställdhetsperspektiv

Inför samtliga handelspolitiska åtgärder som vidtas bör konsekvensanalyser göras som inkluderar ett jämställdhetsperspektiv. I analysen av handelsliberaliseringars effekter på jämställdhet bör framförallt belysas effekterna på produktions- och arbetsmarknad; effekter på tillgångar; effekter på konsumtion; effekter på statliga intäkter; samt effekter på nationell reglering. Dessa bör även kompletteras med ex post-analyser av avtalets faktiska jämställdhetseffekter, samt ifall åtgärder att hantera dem har lyckats eller om de bör utformas annorlunda nästa gång.

Se över möjliga ytterligare handelsliberaliseringar av tjänstesektorn

Då den framväxande tjänstesektorn har potential att gynna ökad sysselsättning bland kvinnor, kan handelsliberaliseringar inom tjänstesektorn, såsom utökade liberaliseringar avseende tillfällig personrörlighet, potentiellt sett bidra till ökad jämställdhet på arbetsmarknaden. Även tjänsteliberaliseringar som underlättar kvinnligt deltagande på arbetsmarknaden, såsom liberalisering av utbildningstjänster och tjänster som kan minska hushållsördan, kan bidra till jämställdhet.

9.3 Möjligheter och begränsningar med att främja social hållbarhet genom handelsrelaterade instrument

9.3.1 Multilateralt (WTO)

Agenda 2030 kan komplettera WTO-systemets hantering av social hållbarhet

Agenda 2030 anger tydligt att samarbete på multilateral nivå, dvs. inom WTO, är den primära vägen att gå för att handeln ska vara ett så effektivt instrument som möjligt för att bidra till hållbarhetsmålen. Sociala hållbarhetsfrågor utgör en marginell del av WTO-systemet. Att integrera Agenda 2030 i WTO-systemet kan främja socialt hållbara handelsreformer på multilateral nivå och bidra till att inkludera nya frågor på förhandlingsagendan. Detta kan underlättas av ett närmare samarbete med andra organisationer med uttalat hållbarhetssyfte, så som UNCTAD eller ILO.

WTO kan möjliggöra tillämpning och efterlevnad av hållbarhetsmålen i Agenda 2030

Genom att integrera Agenda 2030 i WTO-systemet kan WTO:s regelverk bidra till att förstärka tillämpning och efterlevnad av hållbarhetsmålen i Agenda 2030. Detta gäller såväl de specifikt handelsrelaterade målen, som övriga delmål där handelsrelaterade instrument kan bidra till dess uppfyllelse.

Vägledande principen om hållbar utveckling kan användas mer för att tolka WTO-regelverket på ett sätt som främjar social hållbarhet

Att hållbar utveckling utgör en målsättning med WTO-systemet framgår uttryckligen av preambeln till WTO-avtalet. Denna målsättning ska fungera som en vägledande princip för hur samtliga åtaganden i WTO-systemet ska tolkas. Hittills har tolkningar av specifika åtaganden relativt få gånger hänvisats till denna princip. Det bör därför finnas ytterligare utrymme för att målsättningen ska genomsyra avtalstolkningen.

Inom WTO utgör tvistlösningssystemet sannolikt det primära forum där social hållbarhet kan främjas på ett legalt bindande sätt

Tvistlösningssystemet utgör det ultimata forumet för att tolka åtaganden i WTO-avtalen. Här kan ytterligare hänsyn tas till målsättningen om att reglerna ska bidra till hållbar utveckling. Tvistlösningssystemet är också det forum som bidrar till att tydliggöra när sociala hållbarhetsfrågor kan utgöra legitima skyddsintressen som motiverar undantag från regelverket. Även här finns ytterligare utrymme för att tolka undantagen och övriga regelverket på ett sätt som i större utsträckning bidrar till social hållbarhet.

Anslutningsprocesser och TPRM:s kan utgöra ytterligare möjligheter att främja social hållbarhet i WTO

En möjlighet att främja hållbarhetsfrågor genom WTO:s formella regler kan vara att i anslutningsprocessen kräva sociala reformer såsom transparens och ett fungerande rättssystem hos den presumtiva WTO-medlemmen. Denna möjlighet är dock begränsad både med hänsyn till det relativt låga antalet presumtiva medlemmar, samt eventuella brister på dessa områden hos befintliga medlemmar. Då utgör den regelbundna utvärderingen (TPRM) av medlemmarnas handelspolitik

ett bättre alternativ för att inkludera en bredare analys av handelns effekter och därmed lyfta sociala hållbarhetsfrågor.

9.3.2 Bilateral/regionala instrument med fokus på EU

EU:s handelspolitik ska bidra till att främja social hållbarhet

I EU-kommissionens nya handelsstrategi *Trade for all* tydliggörs att handelspolitiken utgör ett viktigt verktyg för att främja hållbarhet. Sociala hållbarhetsfrågor som respekt för mänskliga rättigheter och ambitiösa standarder för arbetsvillkor, lyfts som särskilda målsättningar med EU:s handelspolitik. För att uppnå dessa mål använder sig EU av handelsrelaterade instrument såsom separata hållbarhetskapitel i frihandelsavtal, hållbarhetsfokuserade konsekvensanalyser inför avtalsförhandlingar (SIA), samt preferenssystem för utvecklingsländer som exempelvis kan användas för att främja efterlevnad av mänskliga rättigheter i dessa länder.

Tillämpningen av hållbarhetsbestämmelser i frihandelsavtal bör effektiviseras

Att inkludera hållbarhetsbestämmelser i frihandelsavtal är numera snarare regel än undantag på global nivå. Sedan 2008 inkluderar EU hela hållbarhetskapitel i sina frihandelsavtal. Att inkludera miljömässiga och sociala frågor i frihandelsavtal signalerar att hållbarhetsmål är likvärdiga med ekonomisk tillväxt och andra traditionella handelspolitiska mål. Fokus för arbetet med kopplingen mellan hållbarhet och frihandelsavtal bör nu skifta till hur tillämpningen och efterlevnaden av hållbarhetskapitel kan effektiviseras, samt uppföljning av dess faktiska hållbarhets-effekter.⁵⁰⁰

Resultatet av hållbarhetsinriktade konsekvensanalyser (SIA:s) bör avspeglas bättre i hållbarhetsåtaganden i frihandelsavtal

Den SIA som EU-kommissionen utför vid varje påbörjad frihandelsavtalsförhandling är en rik källa av information om det potentiella partnerlandets sociala omständigheter och om handels potentiella hållbarhetspåverkan. Denna information kan och bör utnyttjas mer effektivt i både förhandlingsprocessen och i utformningen av avtalet, särskild dess hållbarhetskapitel. På detta sätt kan åtagandena anpassas bättre till respek-

tive lands specifika omständigheter och därmed mer effektivt stödja handels hållbarhetseffekter. Resultaten i en SIA kan även användas för att identifiera nödvändiga nationella reformer och utforma handelsrelaterade biståndsinsatser kopplade till pågående handelsförhandlingar.

Hållbarhetsinriktade konsekvensanalyser av frihandelsavtal bör även ske ex-post

För att utvärdera frihandelsavtals faktiska hållbarhetspåverkan bör SIA följas upp en period efter avtalet trätt i kraft med en *ex-post* analys. Eftersom befintlig empirisk information om effektiviteten av hållbarhetsbestämmelser är bristfällig vore en *ex-post* analys handelspolitiskt värdefull. Sådan analys kan även användas som grund för eventuella reformer av metod och process för konsekvensanalyser, samt upplägg och implementering av hållbarhetsåtaganden i frihandelsavtal.

Villkorade preferenssystem kan bidra till att främja social hållbarhet

Exempelvis har EU:s preferenssystem GSP+, som medger fullständig tullfrihet för utvecklingsländer under förutsättning att de ratificerar och implementerar en rad internationella avtal om hållbar utveckling, visat sig bidra till att internationella åtaganden om MR i högre utsträckning implementeras på nationell nivå i dessa länder.

Referenser i frihandelsavtal till internationella riktlinjer bidrar till tydligare spelregler för näringslivet

Referenser i frihandelsavtal till internationella riktlinjer på CSR-området kan bidra till att samordna vilka hållbarhetsrelaterade krav företag ställer på sina leverantörer, istället för att alltför många parallella system tillskapas, vilket kan vara särskild komplicerat för leverantörer i utvecklingsländer.

9.3.3 Övriga handelsrelaterade instrument

Handelsrelaterat bistånd (AFT) kan bidra till att stödja nationella reformer som främjar handelns positiva effekter på social hållbarhet

AFT har en viktig roll i att stödja nationella reformer som främjar handelns positiva hållbarhetseffekter. Agenda 2030 konstaterar att särskild uppmärksamhet måste ges till MUL och deras behov för att kunna delta i handel. AFT utpekade som ett avgörande verktyg för att maxi-

mera handelns bidrag i att nå hållbarhetsmålen. För att maximera handelns positiva effekter för social hållbarhet bör såväl handelsrelaterade instrument och biståndsinsatser, som insatser mellan olika bidragsgivare, koordineras. Insatser bör även anpassas så mycket som möjligt till det specifika behovet hos enskilda partnerländer och gå att kvantifiera i mätbara resultat. Ytterligare forskning och analys behövs om hur det handelsrelaterade biståndet kan anpassas och fokuseras för att utvecklingsländers deltagande i internationell handel ska få så positiva hållbarhetseffekter som möjligt.

Offentlig upphandling kan vara ett sätt att främja offentlig konsumtion som är socialt hållbar

På nationell nivå utgör den handel stater själva ger upphov till i egenskap av inköpare ytterligare en möjlighet att främja social hållbarhet. De senaste förändringarna av EU:s regelverk tyder på en tydlig trend mot att underlätta nationella målsättningar att främja social hållbarhet genom det offentliga konsumtionen. På multilateral nivå är denna ambition inte lika uttrycklig, men det finns anledning att anta att WTO:s plurilaterala upphandlingsavtal (GPA) kommer skapa utrymme för sociala hänsyn framöver.

Hållbart företagande kan bidra till att företag med gränsöverskridande verksamhet tar större ansvar för sin sociala hållbarhetspåverkan

Företag som aktivt arbetar med att identifiera och hantera sociala hållbarhetsutmaningar i leverantörskedjan och ställer krav på sina leverantörer bidrar till en socialt hållbar handel. Ett exempel på en åtgärd inom ramen för ett aktivt hållbarhets/CSR-arbete kan vara att offentligt rapportera om hur företagets verksamhet påverkar samhället på ett bredare plan. Denna transparensåtgärd kan underlätta såväl övervakning som hantering av företags samhällspåverkan och utgör ett incitament för att företag tar ett större ansvar för sin samhällliga påverkan. Steg har tagits mot att reglera detta område och ställa krav på att företag av viss storlek måste rapportera denna typ av information. Utvecklingen mot utökad reglering på området har i stor utsträckning pådrivits av privata aktörer genom framtagandet av riktlinjer och principer för hållbart företagande, vilka legat till grund för lagstiftning på såväl nationell som mellanstatlig nivå.

Noter

- 1 Världsbanken/WTO, "The Role of Trade in Ending Poverty", 2015 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22081> License: CC BY-NC-ND 3.0 IGO; Världsbanken "The growth report: Strategies for sustained growth and inclusive development", 2008.
- 2 Stivers, "The Sustainable Society: Ethics and Economic Growth", Westminster Press, 1976
- 3 Report of the World Commission on Environment and Development: "Our Common Future", 1987
- 4 *Ibid.*
- 5 Van den Bossche/Zdouc, "The Law and Policy of the World Trade Organization", Cambridge University Press 2013, s 83
- 6 Plan of implementation of the World summit on Sustainable development (UN, 2002) http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POL_PD/English/WSSD_Plan-Impl.pdf.
- 7 SDG 17.10 – 17.12
- 8 Se SDG 2.b; 14.6; 8.a; 9.3; 12, respektive 12.7.
- 9 Hoekman, "Benefits and costs of the Trade Targets for the Post-2015 Development Agenda", Copenhagen Consensus Centre, Trade perspective paper, Working Paper as of 30 September 2014, s 8.
- 10 Addis Abeba Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development (AAAA)
- 11 AAAA, para 79
- 12 WTO agreement, Section 1, Preamble, WTO-avtalet.
- 13 Doha Ministerial Declaration, WT/MIN901/DEC/a, 20.11.2001, art. 6 och preambeln, http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm.
- 14 Detta kan innebära att ett aktivt främjande av hållbar utveckling inte krävs i sig, men åtminstone ett åtagande att inte tolka avtalen, exempelvis inom ramen för tvistlösningssystemet, på ett sätt som kan försämra främjandet av hållbarhetsaspekter; J. Lagomarsino, "WTO dispute settlement and sustainable development, legitimacy through holistic treaty interpretation", PELR, Vol 28, Issue 2, 2011, s. 553.
- 15 EU-fördraget, Art 3, p 3.
- 16 *Ibid*, Art 3, p 5.
- 17 *Ibid*, Art 21
- 18 EU-kommissionen, "Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy", oktober 2015, s 22
- 19 *Ibid.*
- 20 *Ibid*, s 35 samt s 9.
- 21 Regeringsformen 1 kap 2 §.
- 22 Sveriges politik för global utveckling, Skr. 2007/08:89 s. 1.
- 23 Regeringskansliet, "Sveriges exportstrategi", september 2015, s 6.
- 24 Se t e x Kommerskollegium: "Världshandeln i det 21:a århundradet", 2013, s 3, "Varför handlar vi med omvärlden", 2015, s 13, "Global Value Chains and Developing Countries", 2013, s 8.
- 25 Kommerskollegium, "Världshandeln i det 21:a århundradet", s 2; "Global Value Chains and Developing Countries", s 8.
- 26 Kommerskollegium, "Varför handlar vi med omvärlden", s 13; "Global Value Chains and Developing Countries", s 14.
- 27 Van den Bossche/Zdouc, s 23.
- 28 Plan of implementation..., *op. cit.*, para 139(b).
- 29 Lydgate, "Sustainable development in the WTO: from mutual supportiveness to balancing", WTR, 11 © 2012, s 624.
- 30 Guzman/Pauwelyn, "International Trade Law", s 551; *Ibid* 542; Van den Bossche/Zdouc, s 45.
- 31 I denna rapport använder vi begreppen hållbart företagande och CSR synonymt. Se vidare under stycke 8.3.
- 32 Stolper-Samuelson teoremet.
- 33 OECD, "International trade: Free, fair and open?" 2009.
- 34 OECD "Dynamic gains from trade.", 2006.

- 35 Bachetta/Jansen, "Adjusting to Trade Liberalization: The Role of Policy, Institutions and WTO Disciplines, *Special Studies Series*", WTO 2003, s 6.
- 36 Winters et al, "Trade liberalization and poverty: The evidence so far", 2004, s 19.
- 37 Winters/Martuscelli, "Trade liberalization and poverty: What have we learned in a decade?" 2014; Kommerskollegium "Sambandet mellan handel, tillväxt och fattigdom – handelspolitikens roll", 2016.
- 38 Winters "Will trade liberalization reduce poverty?", 2006.
- 39 OECD, "Participation of developing countries in global value chains", 2015, s. 9.
- 40 WTO/Världsbanken, "The role of trade in ending poverty", 2015.
- 41 Hoekman/Olarreaga, "Global trade liberalization and poor countries: poverty impacts and policy implications", 2008; Winters/Martuscelli, 2014.
- 42 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Developing Countries", 2015, s 14.
- 43 WTO/Världsbanken, 2015, s 14.
- 44 *Ibid.*
- 45 OECD, "Participation of developing countries in global value chains", 2015, s 19.
- 46 WTO/Världsbanken, 2015.
- 47 *Ibid.*, s. 19.
- 48 *Ibid.*, s. 22.
- 49 För en djupdykning om handelns inverkan på fattigdom hänvisas till Kommerskollegiums studie "Sambandet mellan handel, tillväxt och fattigdom", 2016.
- 50 Winters et al. 2004.
- 51 Post-2015 Consensus, Expert Panel Recommendation, Copenhagen Consensus Centre 2015.
- 52 Hoekman/Olarreaga, *op. cit.*
- 53 Winters et al., 2004, *op. cit.*
- 54 Winters et al. 2004, s 7 och 9.
- 55 Winters et al. 2004, *op. cit.*
- 56 WTO/Världsbanken, 2015.
- 57 ILO och WTO "Trade and employment: Challenges for policy research", 2007.
- 58 Kommerskollegium, "Sambandet mellan handel, tillväxt och fattigdom", 2016.
- 59 *Ibid.*
- 60 *Ibid.*
- 61 WTO/Världsbanken, 2015.
- 62 Vid enbart reduktion av tullsatsen som tidigare varit väldigt höga, kan effekten istället bli att handeln ökar drastiskt och istället resultera i ökade tullintäkter.
- 63 Van den Bossche/Zudoc, s 47.
- 64 WTO/Världsbanken, 2015.
- 65 OECD, "Making trade work for developing countries", 2008.
- 66 Baldwin/Cave/Lodge, "Understanding Regulation – Theory, Strategy and Practice", Oxford University Press 2013, s 362.
- 67 Bagwell/Staiger, "The WTO as a Mechanism for Securing Market Access Property Rights: Implications for Global Labor and Environmental Issues", JEP, Vol.15, No 3, 2001.
- 68 Drezner, "A race to the bottom hypothesis: An empirical and theoretical review", The Fletcher School, Tufts University, December 2006, s 6 och framåt.
- 69 Davies/Vadlamannatid, "A race to the bottom in labor standards? An empirical investigation", Journal of Development Economics, Volume 103, July 2013, s 1–14.
- 70 Kyvik Nordås/Rouzet, "The Impact of Services Trade Restrictiveness on Trade Flows: First Estimates", 2015, OECD Trade Policy Papers 178, OECD Publishing.
- 71 Van den Bossche/Zudoc, s 21.
- 72 Aaronson/Abouharb, "Does membership in the WTO improve some Human Rights?" Draft 2015, s 6.
- 73 Sykes, "International Trade and Human Rights: An Economic Perspective", John M. Olin Law and Economics Working Paper, No. 188, 2003, s 4.
- 74 Sykes, 2003, s 4.
- 75 Sykes, 2003, s 9.
- 76 Chinkin, "Sources", in: Moeckli/Shah/Sivakumaran (eds), "International Human Rights Law", 2nd edn, Oxford University Press, 2014, s 75.
- 77 Se stycke 5.3.
- 78 CESCR, General Comment 12 (Twentieth session, 1999) The right to adequate food (art. 11) (E/C.12/1999/512 May 1999) para 15.
- 79 Chinkin, 2014, s 77.
- 80 Statement from the 1993 World Conference for Human Rights, included in The Vienna Declaration and Program of Action, adopted 25 June 1993, U.N. Doc A/CONF.157/23 (1993).
- 81 ICESCR, art 20.
- 82 Art 56 FN-stadgan.
- 83 Regeringskansliet, "Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter", Utrikesdepartementet 2015, s 13.
- 84 Regeringskansliet, "Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter", Utrikesdepartementet 2015, s 13.
- 85 <http://www.ohchr.org/EN/PublicationsResources/Pages/ReferenceMaterial.aspx>.
- 86 Regeringskansliet, "Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter", Utrikesdepartementet 2015, s 13 <http://www.regeringen.se/informationsmaterial/2015/08/handlingsplan-for-foretagande-och-manskliga-rattigheter/> Antalet har ökat och i skrivande stund (juni 2016) har åtta länder antagit handlingsplaner: UK, Nederländerna, Danmark, Finland, Sverige, Norge, Colombia och Litauen.
- 87 UNGP, s 23.
- 88 http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility/in-practice/index_en.htm
- 89 Doha ministerdeklarationen, art 21 och 24.

- 90 Aaronson/Abouharb, "Does membership in the WTO improve some Human Rights?" Draft 2015.
- 91 Art. I och III i General Agreement on Tariffs and Trade 1994.
- 92 Sykes, s 13.
- 93 Aaronson/Abouharb, "Does membership in the WTO improve some Human Rights?" Draft 2015.
- 94 Aaronson/Abouharb, "Is more trade always better? The WTO and Human Rights in Conflict Zones" Journal of World Trade, Kluwer Law International 2013, s 1100. Se även Kommerskollegium "Implementation and enforcement of sustainable development provisions in free trade agreements – options for improvement", 2016.
- 95 Dixon, "Textbook on International Law", 7th edition, Oxford University Press, 2013, s 25.
- 96 Art 6.1 och art 23.1 Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes, Annex 2 of the WTO Agreement, DSU.
- 97 International Federation for Human Rights, "Understanding Global Trade & Human Rights", Report and Resource Guide for National Human Rights NGOs in View of the 2005 WTO Ministerial Conference, Hong Kong (MC6), n 423/2, juli 2005.
- 98 Preambeln WTO-avtalet.
- 99 Regummerade däck är använda däck som rustas upp genom att skala av det översta lagret utslitet gummi från stommen och som ersätts med nytt material i form av gummi. Se Körner, "Frihandel mot miljön? En analys av GATT art XX(b) med utgångspunkt från en ny WTO-rapport", s 20.
- 100 Brazil – Retreaded Tyres, DS332, AB:s rapport antogs 2007.
- 101 Körner, 2008, s 20.
- 102 Brazil – Retreaded Tyres, DS332.
- 103 US-Gambling, 2005.
- 104 Powell, "The Place of Human Rights Law in World Trade Organization Rules", Florida Journal of International Law, Vol.16, 2004.
- 105 Ibid.
- 106 EC—Seal Products, DS 400, 401, 2014.
- 107 "... war or other emergency in international relations..."
- 108 Aaronsohn/Abouharb, "Is more trade always better? The WTO and Human Rights in Conflict Zones", Journal of World Trade, Kluwer Law International 2013, s 1110.
- 109 Art IX, WTO Agreement.
- 110 WTO, Waiver Concerning Kimberly Process Certification Scheme for Rough Diamonds, Decision of 15 May 2003. 2003, WT/L/518, 27 May 2003. Aaronsohn/Abouharb, 2013, s 1097.
- 111 <http://www.kimberlyprocess.com/>
- 112 Artikel 27.2 I den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna säger att "Var och en har rätt till skydd för de ideella och materiella intressen som härrör från vetenskapliga, litterära och konstnärliga verk till vilka han eller hon är upphovsman."
- 113 Även relationen till ursprungsfolks rättigheter, biologisk mångfald och teknologiöverföring har varit omdiskuterade. Se exempelvis Kommerskollegium "WTO-avtalens konsekvenser för u-länderna", 2004.
- 114 Se mer om kopplingen mellan patent och läkemedel i Kommerskollegium, "The WTO decision on compulsory licensing", 2008.
- 115 SDG 3.b.
- 116 WTO, Implementation of paragraph 6 of the Doha Declaration on the TRIPS agreement and Public Health, Decision of the General Council, Aug 30, 2003, WT/L/450
- 117 Kommerskollegium, "The WTO decision on compulsory licensing", 2008.
- 118 Ibid.
- 119 World Bank Indicator, www.worldbank.org. Uppgiften om sysselsättning avser 2010 och andel befolkning på landsbygden avser 2014.
- 120 FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter, artikel 25.
- 121 Agreement on Agriculture, AoA.
- 122 Se inledningen till WTO:s jordbruksavtal.
- 123 SDG 2.b "Correct and prevent trade restrictions and distortions in world agricultural markets, including through the parallel elimination of all forms of agricultural export subsidies and all export measures with equivalent effect, in accordance with the mandate of the Doha Development Round".
- 124 de Schutter, "The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda", UN special rapporteur on the right to food, 2011.
- 125 Se t.ex. rapportering från WTO "UN rapporteur and WTO delegates debate the right to food"(2009) samt Lamy rebuts UN food rapporteur's claim that WTO talks hold food rights 'hostage'", 2011.
- 126 Denna utmaning är inte minst tydlig när det gäller frågan om prisstöd i samband med offentlig lagerhållning av livsmedel (public stockholding).
- 127 Art 3.5 samt 21Ⓞ Lissabonfördraget.
- 128 Art. 217Ⓞ TFEU och art. 21.2 (b) TEU; Council of the European Union, "EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy", p.2&11, 25.6.2012.
- 129 Joint communication "Human rights and Democracy at the Heart of EU External Action," COM(2011) 886.
- 130 European Commission, "Communication on the Inclusion of Respect for Democratic Principles and Human Rights in Agreements between the Community and Third Countries", COM (95) 216 final, and EU Council Conclusions of 29.5.1995.
- 131 Bartels, "A Model Human Rights Clause for the EU's International Trade Agreements", German Institute for Human Rights, 2014, s 12.
- 132 EU Council, "Reflection Paper on Political Clauses in Agreements with Third Countries", Doc 7008/9, 2009 och European Parliament, "The European Parliament's role in relation to human rights in trade and investment agreements", EXPO/B/DROI/2012-09, 2014.

- 133 De första handelsavtalen med ett separat hållbarhetskapitel var EU-Cariforum Economic Partnership Agreement, 2008, OJ L 289/1/3.
- 134 Aaronson/Chauffour, "The Wedding of Trade and Human Rights: Marriage of Convenience or Permanent Match?" 2011 https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr11_forum_e/wtr11_15feb11_e.htm
- 135 NAFTA från 1993.
- 136 Aaronson/Chauffour, "The Wedding of Trade...", *op. cit.*
- 137 *Ibid.*
- 138 *Ibid.*
- 139 *Ibid.*
- 140 *Ibid.*
- 141 Agreement Concerning Annual Reports on Human Rights and Free Trade between Canada and the Republic of Colombia, E105278.
- 142 Annual Report Pursuant to the Agreement concerning Annual Reports on Human Rights and Free Trade between Canada and the Republic of Colombia, For the period January 1, 2014 to December 31, 2014.
- 143 Aaronson/Chauffour, "The Wedding of Trade..." *op. cit.*
- 144 *Ibid.*
- 145 SDG 8.
- 146 För mer information om Kommerskollegiums arbete med kopplingen om handel och sysselsättning hänvisas till rapporten *Trade is Essential for Jobs - a Value Chain Perspective for Sweden*, samt efterföljande arbete på området.
- 147 WTO/ILO, "Trade and Employment, Challenges for policy research", 2007.
- 148 ILO, "Trade and Employment: From Myths to Facts", 2011, s 43.
- 149 Kommerskollegium, "Trade is Essential for Jobs - a Value Chain Perspective for Sweden," 2015.
- 150 Se Hoekman och Winters (2005) samt OECD (2012) för en litteraturoversikt över sambandet mellan handel och sysselsättning.
- 151 OECD, 2009.
- 152 *Ibid.*
- 153 OECD, 2013.
- 154 Se t.ex. Lanz/Miroudot and H. K. Nordås, "Trade in Tasks", OECD Trade Policy Working Papers, No. 117, OECD Publishing, 2011.
- 155 OECD, 2014.
- 156 WomenWatch, "Gender Equality and Trade Policy", UN Inter-Agency Network on Women and Gender Equality, Resource Paper 2011, s 5.
- 157 WTO/ILO, 2007; OECD "The impact of Trade Liberalisation on Jobs and Growth": Technical Note", OECD Trade Policy Papers, No. 107, OECD Publishing 2011.
- 158 OECD, 2009, s 102.
- 159 Se ett mer utförligt resonemang i kapitel 6.
- 160 Baldwin/Cave/Lodge, 2013, s 362
- 161 Drezner, 2006, s 6 och framåt.
- 162 WTO/ILO, 2007, s 20.
- 163 ILO/International Institute for Labour Studies 2015, Social dimensions of free trade agreements.
- 164 UNCTAD, "International trade and labour market performance: major findings and open questions", 2002.
- 165 ILO, "Trade and Employment: From Myths to Facts", 2011, s 55.
- 166 *Ibid*, s 56.
- 167 ILO/International Institute for Labour Studies, "Social dimensions of free trade agreements", 2015
- 168 ILO, "The Informal Economy and Decent Work: A Policy Resource Guide supporting transitions to formality", 2013, s 4.
- 169 ILO, "Trade and Employment: From Myths to Facts", s 158.
- 170 Egels-Zandén, "Responsibility Boundaries in Global Value Chains: Supplier audit prioritizations and moral disengagement among Swedish firms", Journal of Business Ethics, Vol.131, 2015, s. 6.
- 171 *Ibid.*
- 172 Locke et al, "Complements or Substitutes? Private Codes, State Regulation and the Improvement of Labor Standards in Global Supply Chains", 2013.
- 173 *Ibid*, s 26.
- 174 *Ibid*, s 8.
- 175 *Ibid*, s 7.
- 176 *Ibid*, s 159; ILO/International Institute for Labour Studies, 2015.
- 177 Artikel 4 i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, Art 8 i FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna, art. 4 Europakonventionen.
- 178 Doha ministerdeklarationen, para 8.
- 179 ILO, "Rules of the game: A brief introduction to International Labour Standards", 2014, s 11.
- 180 *Ibid*, s 15.
- 181 *Ibid*, s 14.
- 182 *Ibid*, s 13.
- 183 Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87); Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No 98); Forced Labour Convention, 1930 (No. 29); Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No 105); Minimum Age Convention, 1973 (No 138); Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No 182); Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100); Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111).
- 184 ILO, 2014, s 116.
- 185 *Ibid*, s 118.
- 186 SDG 8.
- 187 ILO/International Institute for Labour Studies, 2015.
- 188 *Ibid.*

- 189 ILO, "Regional Trade Agreements and domestic labour market regulation", Employment Working Paper No. 120, Häberli/Jansen/Monteiro, 2012.
- 190 *Ibid.*, s 39.
- 191 ILO/International Institute for Labour Studies, Social dimensions..., *op. cit.*
- 192 *Ibid.*
- 193 *Ibid.*
- 194 *Ibid.*
- 195 Joint Statement of the 4th Meeting of the Committee on Trade and Sustainable Development under the Korea-EU FTA, Seoul, Korea, 9th September 2015, s 3.
- 196 Egels-Zandén/Lindholm, "Do Codes of Conduct Improve Worker Rights in Supply Chains? A Study of Fair Wear Foundation", Journal of Cleaner Production Vol.107, 2015.
- 197 Egels-Zandén, "Responsibility Boundaries...", *op. cit.*, s 6.
- 198 Egels-Zandén/Lindholm, *op. cit.*
- 199 Egels-Zandén, "Responsibility Boundaries...", *op. cit.*, s 3.
- 200 Locke/Rissing/Pal, "Complements or Substitutes? Private Codes, State Regulation and the Improvement of Labour Standards in Global Supply Chains", MIT Political Science Department Research Paper No. 2012-2.
- 201 Se t.ex. Fair Labor Association, Ethical Trading Initiative, Fair Wage Network, Business Social Compliance Initiative (BSCR) mfl.
- 202 <http://bangladeshaccord.org/about/>
- 203 Annual Report 2014, Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh, s 7.
- 204 Kommerskollegium 2011, WomenWatch, "Gender Equality..." *op. cit.*, och UNCTAD, "Mainstreaming gender in trade policy", Note by the UNCTAD secretariat 2009.
- 205 Världsbanken, 2012, s 5.
- 206 Världsbanken, 2012, s 238.
- 207 Världsbanken, 2012, s 22.
- 208 Världsbanken, 2012, s 254.
- 209 UNESCO, "Priority Gender Equality Action Plan for 2014-2021", s 3.
- 210 UNCTAD, "Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward", 2014, s 3.
- 211 FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW), vilken antogs 1979 är den viktigaste på området men bestämmelser om icke-diskriminering finns i stort sett alla FN-konventioner om mänskliga rättigheter, samt i Europakonventionen (art 14), Lissabonfördraget (art 13) och EU-stadgan (art 21).
- 212 CEDAW, art 13.
- 213 Riokonferensen 1992 var första gången ett jämställdhetsperspektiv försökte inkluderas i hållbarhetsagendan. I Agenda 2030 utgör jämställdhet nu både ett eget mål, SDG 5, och en integrerad del av hela agendan.
- 214 SDG 5.
- 215 UNDP, "On the road to sustainable development – promoting gender equality and addressing climate change", 2015.
- 216 Kommerskollegium 2011, s 4.
- 217 McKinsey Global Institute, "The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth", 2015. <http://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/how-advancing-womens-equality-can-add-12-trillion-to-global-growth>
- 218 Vissa studier pekar dock på att lönediskriminering mellan kvinnor och män kan vara en bidragande faktor till ekonomisk tillväxt i semi-industrialiserad länder. Se mer under Löneskillnader nedan.
- 219 ILO uppskattar att en reduktion av skillnaden i sysselsättningsgrad mellan kvinnor och män globalt sett med 11,7 procentenheter kan leda till 1,6 trilioner USD i output (PPP) - ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 14.
- 220 UN Women, "Progress of the world's women 2015-2016", s 4.
- 221 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 5.
- 222 OECD/ILO/IMF/Världsbanken, "Achieving stronger growth by promoting a more gender-balanced economy", Report prepared for the G20 Labour and Employment Ministerial Meeting Melbourne Australia 10-11 September 2014, s 3.
- 223 SDG 1, 2, 5 och 16. UNCTAD, "Trade as a tool for the economic empowerment of women" 2016, s 11.
- 224 Addis Ababa Action Agenda of the Third Conference on Financing for Development (AAAA), adopted by the General Assembly on 27 July 2015, para 90.
- 225 AAAA, para 90.
- 226 UNCTAD, "Trade as a tool for the economic empowerment of women", Note by the UNCTAD secretariat, 2016, s 12.
- 227 Indevelop AB, "Gender Analysis of the EU AA/DCFTAs with Georgia, Moldova and Ukraine, Final Report", , 29 Januari 2016, s 14.
- 228 WomenWatch, "Gender Equality and Trade Policy" 2011, s. 3; UNCTAD, "Mainstreaming gender in Trade Policy"; Kommerskollegium 2011.
- 229 European Parliament Policy Department Directorate General for External Policies, "In-depth Analysis - The EU's trade policy: from gender blind to gender sensitive", 2015, s 5.
- 230 Kommerskollegium 2011, WomenWatch, "Gender Equality..." *op. cit.*, och UNCTAD, "Mainstreaming gender in trade policy".
- 231 UNCTAD, "Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward, Introduction".
- 232 Kommerskollegium, "Gender impacts if international trade and trade policy – A case study of the FTA between Korea and the EU", Indevelop AB, 2016, s 18.
- 233 Kommerskollegium, "Gender impacts if international trade and trade policy – A case study of the FTA between Korea and the EU", 2011.
- 234 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 27.
- 235 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s viii.
- 236 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s viii.
- 237 UNCTAD, "The Least Developed Countries Report 2015; Transforming Rural Economies".

- 238 Världsbanken, 2012, s 214.
- 239 Världsbanken, 2012, s 214.
- 240 Världsbanken, "The impact of international trade on gender equality", PREM notes, may 2004, number 86.
- 241 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 28
- 242 Världsbanken, "The impact of international trade on gender equality", 2004.
- 243 EU-parlamentet, "In-depth Analysis - The EU trade policy from gender blind to gender sensitive?", 2015, s 6.
- 244 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 28.
- 245 Världsbanken, 2016.
- 246 Världsbanken, 2016.
- 247 ILO, "Global Employment Rates for Women 2012", s. viii.
- 248 Oxfam, "Women and the 1 %, How extreme economic inequality and gender inequality must be tackled together", Briefing Paper Summary, 11 April 2016.
- 249 Chen, "Home-based workers: A global picture", February, 2015 <http://wiego.org/resources/keynote-home-based-workers-global-picture>
- 250 Alter Chen, "Informal Economy Monitoring Study Sector Report: Home-Based Workers", April 2014, <http://wiego.org/publications/sector-report-home-based-workers-informal-economy-monitoring-study>
- 251 UNCTAD, "Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward", 2014.
- 252 *Ibid.*
- 253 *Ibid.*
- 254 OECD Development Centre, "Social Institutions and Gender Index 2014 Synthesis report", 2014, s 16.
- 255 Världsbanken, 2012, s 17.
- 256 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s. 20.
- 257 ILO, "Global Employment Trends for Women 2012", s 22.
- 258 UNDP, Human Development Report, 1999.
- 259 UN Women, "Progress of the World's Women 2015-2016, Transforming Economies, Realizing Rights", s 4.
- 260 Världsbanken, 2012, s 205.
- 261 Världsbanken, 2004.
- 262 Världsbanken, 2012, s 264.
- 263 *Ibid.*, s 254.
- 264 Världsbanken, 2016.
- 265 *Ibid.*
- 266 Kommerskollegium 2011; EU-parlamentet 2015, s 7.
- 267 Kommerskollegium 2011, s 5.
- 268 UNCTAD, "Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward", 2014.
- 269 Världsbanken 2012, s 254.
- 270 *Ibid.*, s 267.
- 271 *Ibid.*, 2012, s 267.
- 272 UNCTAD, "Trade as a tool for the economic empowerment of women", 2016, s 10.
- 273 Klugman/Twigg, "The Role of Laws and Institutions in Expanding WOMen's Voice, Agency, and Empowerment", World Bank Legal Review, Hemdon, US: World Bank Publications 2012.
- 274 OECD Development Centre, Social Institutions and Gender Index 2014 Synthesis report, s 8 och 26.
- 275 Klugman/Twigg, 2012.
- 276 UNCTAD, "From decisions to actions", 2015, s 21.
- 277 Världsbanken, 2012, s 256.
- 278 Indevelop AB, 2016, s 15.
- 279 UNCTAD, 2016, s 3.
- 280 Kommerskollegium 2011, s 10.
- 281 Kommerskollegium 2011, s 10.
- 282 Indevelop AB, 2016, s 69.
- 283 *Ibid.*
- 284 Världsbanken, 2012, s 22.
- 285 UNCTAD, "Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward", 2014, s 20.
- 286 World Economic Forum, "The Global Gender Gap Report 2014", s 44.
- 287 Klugman/Twigg, 2012.
- 288 Indevelop AB, s 36.
- 289 Pekingdeklarationen, Fourth World Conference on Women Beijing Declaration, Strategic objective F1, 165 (k), s 69 <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>
- 290 EU-parlamentet, 2015, s 9.
- 291 Women Watch, 2011, s 10.
- 292 *Ibid.*
- 293 International Federation for Human Rights, "Understanding Global Trade & Human Rights, Report and Resource Guide for National Human Rights NGOs in View of the 2005 WTO Ministerial Conference, Hong Kong (MC6)", Juli 2005 s 6.
- 294 Kommerskollegium, "Trade costs of visas and work permits", 2015.
- 295 UNCTAD, "The Least Developed Countries Report", 2015.
- 296 UNCTAD, "Trade as a tool for the economic empowerment of women", 2015, s 2.
- 297 *Ibid* s 3.
- 298 UNCTAD, "From decisions to actions", 2015, s 34.
- 299 *Ibid*, s 7.
- 300 SDG 2.b.
- 301 WomenWatch, op. cit., s 16.
- 302 *Ibid.*
- 303 Ministry for foreign affairs of Finland, "Gender equality in global value chains and the role of Aid for Trade in promoting gender equality and women's employment in developing countries", 2013, s 45.
- 304 Art 2 och 3 Lissabonfördraget, Art 8 funktionsfördraget.
- 305 EU-kommissionen, "Strategy for Equality between Women and Men 2010-2015", COM (2010) 491 final.

- 306 EU-kommissionen, "Framework for Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations (2016-2020)", Joint Staff Document September 2015. Ersätter EU Action Plan for Gender Equality and Women's Empowerment in Development 2010-2015.
- 307 Kommerskollegium, "Genus och jämställdhetsaspekter i regionala och bilaterala frihandels- och associationsavtal", Yttrande 2005-09-30.
- 308 Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, eng. förkortning CEDAW. New York, 18 december 1979, i kraft sedan 3 september 1981.
- 309 Kommerskollegium, 2005-09-30. Se exempelvis art 9.2 i Cotonou avtalet om kvinnor och mäns lika rättigheter.
- 310 Se t.ex. EU:s AA/DCFTAs med Georgien, Moldavien och Ukraina, Chapter on Employment Social Policy and Equal Opportunities.
- 311 Kommerskollegium, 2005-09-30.
- 312 *Ibid.*
- 313 Se EU-kommissionen, "Handbook for Trade Sustainability Impact Assessment", 2006, se t.ex. s 9.
- 314 EU-parlamentet, 2015, s 17.
- 315 *Ibid.*, s 18.
- 316 *Ibid.*
- 317 Kommerskollegium, 2005-09-30.
- 318 *Ibid.*
- 319 http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/development/generalised-scheme-of-preferences/index_en.htm
- 320 Annex VIII till GSP+.
- 321 Porto/Hoekman, "Trade Adjustment Costs in Developing Countries: Impacts, Determinants and Policy Responses", Centre for Economic Policy Research, 2010; S.F.; Stone/Shepherd, "Dynamic Gains from Trade: The Role of Intermediate Inputs and Equipment Imports", OECD Trade Policy Papers 110, 2011.
- 322 Kommerskollegium, "Sambandet mellan handel, tillväxt och fattigdom", 2016.
- 323 *Ibid.*
- 324 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Developing Countries", 2013, s 16.
- 325 Wheeler/Modj, "International investment location decisions: the case of US firms", Journal of International Economics, Vol.33, 1992; Limao/Venables, "Infrastructure, geographical disadvantage, transport costs and trade", World Development Economic Review, Vol.15, 2001.
- 326 Winters, "Trade Policies for Poverty Alleviation: What Developing Countries Might Do", PSIO Occasional Paper, WTO Series 10, 2001.
- 327 UNCTAD, "From decisions to actions", 2015, s 24.
- 328 SDG 9 och 9a
- 329 Bineau/Montalbano, "Selected Developmental Aspects of Trade and Trade Policies – A literature review" (HTSPE 2011) kap 8.4.2.
- 330 Världsbanken/WTO, s 45.
- 331 Djankov/Freund/Pham, "Trading on Time", The Review of Economics and Statistics, Vol.92 ①, 2010, s 166-173.
- 332 Jouanjean, "Targeting infrastructure development to foster agricultural trade and market integration in developing countries: an analytical review", ODI Report, June 2013, s 6; Limao/Venables, 2001.
- 333 För en djupare analys av betydelsen av IKT och dataflöden för internationell handel hänvisas till Kommerskollegiums tidigare arbete om digitalisering och handel, bland annat rapporten "No Transfer, No Production – a Report on Cross-border Data Transfers, Global Value Chains and the Production of Goods", Kommerskollegium 2015:4.
- 334 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Services – an introduction", 2013.
- 335 *Ibid.*, s 6.
- 336 Världsbanken/WTO, 2015, s 46.
- 337 WTO/OECD, "Aid for Trade at a Glance: Reducing Trade Costs for Inclusive and Sustainable Growth", OECD Publishing, 2015.
- 338 Världsbanken/WTO, 2015, s 46.
- 339 *Ibid.*
- 340 SDG 9.c.
- 341 Kommerskollegium, "Online Trade, Offline Rules A review of Barriers to E-commerce in the EU", 2015:7.
- 342 Kommerskollegium, "No Transfer, No Production – a Report on Cross-border Data Transfers, Global Value Chains and the Production of Goods", 2015:4, s 18.
- 343 UNCTAD, "From decisions to actions", 2015, s 24.
- 344 UNCTAD, "From decisions to actions", 2015, s 24.
- 345 Världsbanken, "Connecting to Compete, Trade Logistics in the Global Economy, The Logistics Performance Index and its Indicators", 2014.
- 346 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Services", s 13.
- 347 *Ibid.*
- 348 Världsbanken/WTO, "The role of trade in ending poverty", 2015, s 45.
- 349 Avtalet om förenklade handelsprocedurer (Trade Facilitation Agreement) av 27 november 2014.
- 350 OECD, "Implementation of the WTO Trade Facilitation Agreement: The Potential Impact on Trade Costs", Policy Brief 2015_06, 2015.
- 351 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Services", s 13.
- 352 North, "Institutions, Institutional Change and Economic Performance", Cambridge University Press, 1990.
- 353 Jansen/Nordås, "Institutions, trade policy and trade flows" (WTO Staff Working Paper ERSD-2004-02); Bineau/Montalbano, "Selected Developmental Aspects...", *op. cit.*
- 354 *Ibid.*
- 355 Levchenko, "Institutional Quality and International Trade", IMF Working Paper 04/231, 2004, s 5.
- 356 Francois, "Institutions, Infrastructure and Trade", World Bank Policy Research Working Paper 4152, 2007, s 3.

- 357 T.ex. TPP sidavtal mellan USA och Vietnam avseende arbetsrättsliga frågor.
- 358 Världsbanken/WTO, 2015, s 44.
- 359 Kaufmann/Kraay/Mastruzzi, "Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2008", World Bank Development Research Group, Policy Research Paper 4978, 2009, s 5-6.
- 360 *Ibid.*
- 361 Kommerskollegium, "Global Value Chains and Developing Countries", s 16.
- 362 Kommerskollegium, "Global Value Chains and the Transatlantic Trade and Investment Partnership", 2013.
- 363 Domingo, "Rule of law, politics and development, The politics of rule of law reform", ODI Report, March 2016, s 6.
- 364 *Ibid.*, s 5.
- 365 Klugman/Twigg, 2012.
- 366 Anderson/Marcouiller, "Insecurity and the Pattern of trade: An Empirical Investigation", 2002.
- 367 Shirazi, "The impact of Corruption on international trade", Denver Journal of International Law and Policy, Vol. 40 2011/12, s. 437.
- 368 Kommerskollegium, "Trade and the Fight against Corruption", 2005.
- 369 Transparency International.
- 370 Søreide, "Drivers of corruption. A brief review", A World Bank Study 91642, 2014, s 1.
- 371 *Ibid.*, s 2.
- 372 *Ibid.*, s. 4.
- 373 Corruption Perceptions Index 2014, Transparency International.
- 374 Søreide, "Drivers of corruption...", *op. cit.*, s 4.
- 375 Gray/Kaufman, "Corruption and Development". PREM Notes; No. 4. World Bank, Washington, DC, 1998.
- 376 Transparency International, "Curbing Illicit Financial Flows to Unlock a Sustainable Future", Working Paper # 01/2015.
- 377 De Jong/Bogmas, "Does corruption discourage international trade?", European Journal of Political Economy, Vol.27, 2011, s 385 – 398.
- 378 De Jong/ Bogmas, s 385 – 398.
- 379 Kommerskollegium, "Trade and the Fight against Corruption", 2005.
- 380 Exempelvis Trans Pacific Partnership (TPP), kapitel 26: Transparens och anti-korruption, samt EU-kommissionen s handelsstrategi: "Trade for All.", 2015, stycke 4.2.6.
- 381 Avtalet om förenklade handelsprocedurer (Trade Facilitation Agreement) av 27 november 2014.
- 382 Szirmai, "The Dynamics of Socio-economic Development – An introduction", Cambridge University Press 2005, s 177.
- 383 SDG 4 – God utbildning för alla - Säkerställa en inkluderande och jämlik utbildning av god kvalitet och främja livslångt lärande för alla.
- 384 Bachetta/Jansen, "Making globalization socially sustainable" (WTO/ILO, 2011), s 310.
- 385 *Ibid.*
- 386 UNESCO, "Sustainable development begins with education – How education can contribute to the post-2015 goals", UNESCO 2014.
- 387 *Ibid.*
- 388 *Ibid.*
- 389 Szirmai, s 206.
- 390 *Ibid.*
- 391 *Ibid.*
- 392 Bettcher/Yach/Guindon, "Global trade and health: key linkages and future challenges", WHO 2000.
- 393 *Ibid.*
- 394 WHA Resolution 59.26 on International trade and health.
- 395 WHO, "A forthcoming guide for policy makers: Diagnostic Tool on Trade & Health", http://www.who.int/trade/trade_and_health/en/
- 396 Bineau/Montalbano, 2011.
- 397 Världsbanken/WTO, 2015.
- 398 *Ibid.*
- 399 *Ibid.*, s 47.
- 400 Perry/Olarreaga, 2006.
- 401 Preambeln, WTO avtalet.
- 402 US-Shrimp, 1998.
- 403 Det framgår av p 44 i Dohadeklarationen att särskild och differentierad behandling är en integrerad del av WTO-avtalet.
- 404 SDG 10(a).
- 405 Motsvarande klausul för generella undantag finns även i tjänsteavtalet GATS, art XIV.
- 406 Art XX(a), (b) och (g)
- 407 GATT, art XX.
- 408 EC-Asbestos, 2001.
- 409 China – Raw Materials, 2012.
- 410 EC-Asbestos, 2001.
- 411 US-Shrimp 1998.
- 412 Se exempelvis EC-Hormones där överprövningsorganet placerade bevisbördan på den klagande parten att det fanns en mindre handelsrestriktiv åtgärd för att uppnå det eftersträvade syftet.
- 413 SPS Annex 1A, at 69 och 33. TBT, art 2.10.
- 414 Till tekniska föreskrifter räknas krav på varuegenskaper och därmed sammanhängande processer och tillverkningsmetoder, exempelvis krav på kvalitetsnivå, prestanda, säkerhet och mått, terminologi, symboler, provning och provningsmetoder, förpacknings-, märknings- eller etiketteringskrav. Med förfaranden för bedömning av överensstämmelse menas metoder för att kontrollera att tillämpliga krav i tekniska föreskrifter eller standarder är uppfyllda.
- 415 TBT-avtalet art 2.10.

- 416 OIE, World Animal Health Organization, tar fram riktlinjer som rör djurhälsa. IPPC, International Plant Protection Convention, tar fram riktlinjer som rör växtskydd. Codex Alimentarius tar fram riktlinjer som rör livsmedelssäkerhet.
- 417 Artikel IX, WTO-avtalet.
- 418 WTO/OECD, 2015, s 40.
- 419 Ibid, s. 40.
- 420 Hoekman, 2014, s 10.
- 421 Avtalet om förenklade handelsprocedurer (Trade Facilitation Agreement) av 27 november 2014.
- 422 OECD, "Implementation of the WTO Trade Facilitation Agreement: The Potential Impact on Trade Costs", Policy Brief 2015_06.
- 423 Endast åtagandena i de avtal som framgår av Annex I till Marrakeshavtalet kan vara föremål för tvist mellan parterna, DSU art 1.
- 424 I enlighet med art 31© i Wienkonventionen ska åtaganden i internationella konventioner tolkas i enlighet med övrig relevant internationell rätt som gäller mellan parterna. Pauwelyn, s 562.
- 425 DSU, art 3.2 and 19.2.
- 426 Van den Bossche/Zdouc, s 162.
- 427 Article XII, WTO-avtalet.
- 428 WTO, "WTO Accessions, 2015 Annual Report by the Director-General", WT/ACC/25, WT/GC/174, WT/MIN(15)/7, 16 November 2015 WTO, s 18.
- 429 International Federation for Human Rights, s. 9.
- 430 WTO Accessions, 2015 Annual Report by the Director-General, 2015.
- 431 https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm; WTO Accessions, 2015 Annual Report by the Director-General, s 17.
- 432 Ibid.
- 433 https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/analytic_index_e/tpm_01_e.htm
- 434 Aaronsohn/Abouharb, 2013, s 1097.
- 435 Se t.ex. Commissions Fair Trade policy (Europeiska Kommissionen, Meddelande från Kommissionen till Rådet, Europaparlamentet och Europeiska Ekonomiska och Sociala Kommittén. Att bidra till en hållbar utveckling: rättvis handel och icke-statliga handelsrelaterade system för hållbar utveckling, KOM(2009) 215 slutlig, 5.5.2009); the Bangladesh Sustainability Compact (Joint Statement: Staying Engaged - A Sustainability Compact for continuous improvements in labour rights and factory safety in the Ready-Made Garment and Knitwear Industry in Bangladesh, 8.7.2013); the EU Raw Materials Policy initiative of 2014 (Europeiska Kommissionen, Gemensamt meddelande till Europaparlamentet och Rådet. Ansvarfull anskaffning av mineraler från konflikttrabbade områden och högriskområden: mot en integrerad EU strategi, JOIN(2014) 8 final, 5.3.2014).
- 436 EU-kommissionen, "Trade for all..", 2015, s 24.
- 437 UNEP, "Corporate Social Responsibility and Regional Trade and Investment Agreements", 2011, s 24.
- 438 EU-kommissionen, "Handel, tillväxt och utveckling – att skraddarsy handels- och investeringspolitik för de länder som bäst behöver det", 2012, s 14.
- 439 EU-kommissionen, "Trade for all..." 2015, s 23-24.
- 440 Konsultationerna pågår som regel under 12 veckor. Representanter för organisationer, eller de vars arbete syftar åt att påverka EU policy ska först registrera sig i EU:s Öppenhetsregister - <http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>
- 441 http://ec.europa.eu/smart-regulation/index_en.htm
- 442 Bedömningen ska ske på basis av rådande instrument på området, såsom konventionerna om FN:s mänskliga rättigheter, ILO:s kärnkonventioner om arbetsregler, Europakonventionen om mänskliga rättigheter Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheter samt den Europeiska konventionen för mänskliga rättigheter.
- 443 EU-kommissionen, "Guidelines on the analysis of human rights impacts in impact assessment for trade-related policy initiatives", 2 Juli 2015.
- 444 Draft – Handbook on Sustainability Impact Assessment, 2nd edition, s 4. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/april/tradoc_153400.pdf
- 445 Goller/Harrison, Trade and Human Rights: "What Does 'Impact Assessment' Have to Offer?", Oktober 23, 2008.
- 446 3D Trade, Human Rights, Equitable Economy, "Insights on Human Rights Impact Assessments of Trade Policies and Agreements".
- 447 Art. I och III i General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) 1994.
- 448 Art. Kapitel II i GSP-förordningen (Förordning nr 978/2012).
- 449 Kapitel IV i GSP-förordningen (Förordning nr 978/2012).
- 450 EU-kommissionen, "Assessment of economic benefits generated by the EU trade regimes towards the developing countries/executive summary", Juni 2015.
- 451 Ibid.
- 452 Kapitel III i GSP-förordningen (Förordning nr 978/2012).
- 453 De 27 konventionerna framgår av Annex VIII i GSP-förordningen (Förordning nr 978/2012).
- 454 Under 2014 och 2015 tog 14 länder del av förmånerna enligt GSP+ systemet: Armenien, Bolivia, Kap Verde, Costa Rica, Ecuador, El Salvador, Georgien, Guatemala, Mongoliet, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru och Filippinerna. Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Report on the Generalised Scheme of preferences covering the period 2014-2015, COM(2016) 29 final, 28.1.2016.
- 455 EU-kommissionen, "Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Report on the Generalised Scheme of preferences covering the period 2014-2015", COM(2016) 29 final, 28.1.2016, s 13.
- 456 Highlights of the EU report on sustainable development and good governance in GSP+ countries, Bryssel 28 Januari 2016 <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1445>
- 457 European Commission, The EU's new Generalised Scheme of Preferences, December 2012, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/150164.htm>

- 458 I denna rapport använder vi begreppen hållbart företagande och CSR synonymt.
- 459 Grafström/ Göthberg/Windell, "CSR: Företagsansvar i Förändring", Liber 2008, s ?
- 460 Lundgren, "CSR ur ett nationalekonomiskt perspektiv", SNS Analys 24, 2015, s 3; Grafström/Göthberg/Windell, 2008, s 17.
- 461 Lundgren, 2015, s 4.
- 462 *Ibid.*
- 463 Se t.ex. regeringens skrivelse, "Politik för hållbart företagande", 2015/16:69, framförallt kapitel 6.4.
- 464 Regeringens skrivelse, "Politik för hållbart företagande", *op. cit.*, s. 42.
- 465 UNEP, 2011.
- 466 För en mer omfattande beskrivning av befintliga regelverket för hållbart företagande se Regeringens skrivelse: "Politik för hållbart företagande", *op. cit.*
- 467 <https://www.unglobalcompact.org/>
- 468 *Ibid.*
- 469 UNHCR Office of the High Commissioner, "Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy'", Framework, Final Report of the Special Representative to the Human Rights Council (A/HRC/17/31), endorsed in June 2011; <http://business-humanrights.org/en/un-guiding-principles>
- 470 <http://www.regeringen.se/informationsmateriel/2015/08/handlingsplan-for-foretagande-och-manskliga-rattigheter/> Antalet har ökat och i skrivande stund (juni 2016) har åtta länder antagit handlingsplaner: UK, Nederländerna, Danmark, Finland, Sverige, Norge, Colombia och Litauen.
- 471 OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Declaration on International Investment and Multinational Enterprises, 27 juni 2000; <http://mneguidelines.oecd.org/text/>
- 472 Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy, (MNE Declaration), ILO Governing Body, Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy, 1977, reviderad 2000 och 2006, http://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_094386/lang--en/index.htm
- 473 <https://www.globalreporting.org/Information/about-gri/Pages/default.aspx>
- 474 <http://www.iso.org/iso/home/standards/iso26000.htm>.
- 475 Trade for All; https://www.g7germany.de/Content/EN/_Anlagen/G7/2015-06-08-g7-abschluss-eng_en.html?nn=1282190.
- 476 COM/2001/366 final.
- 477 Meddelande från Kommissionen till Europaparlamentet, Rådet, Europeiska ekonomiska och socialkommittén och regionkommittén, "En förnyad EU-strategi 2011-2014 för företagens sociala ansvar", KOM(2011) 681 slutlig, 25.10.2011.
- 478 Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/95/EU av den 22 oktober 2014 om ändring av direktiv 2013/34/EU vad gäller vissa stora företags och koncerners tillhandahållande av icke-finansiell information och upplysningar om mångfaldspolicy.
- 479 European Commission, Summary Report of the Responses Received to the Public Consultation on Disclosure of Non-financial information by Companies, april 2011 och DG Internal Market and Services, Disclosure of non-financial information by companies, final report, December 2011.
- 480 UNCTAD, "From decisions to actions..", 2015, s 26.
- 481 *Ibid*
- 482 UNEP, 2011, s 25
- 483 *Ibid*, s 28.
- 484 Lundgren, 2015, s 7.
- 485 Egels-Zandén/Lindholm, *op. cit.*, s 5.
- 486 *Ibid.*
- 487 <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/development/aid-for-trade/>
- 488 WTO Ministerdeklaration WT/MIN(05)/DEC, 22 December 2005, DOHA WORK PROGRAMME, Ministerial Declaration, Adopted on 18 December 2005, para 57. https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min05_e/final_text_e.htm
- 489 WTO Aid for trade fact sheet, https://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/a4t_factsheet_e.htm.
- 490 Aid for Trade at a Glance 2015, s. 117.
- 491 <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/development/aid-for-trade/>
- 492 *Ibid*, s. 68.
- 493 WTO/OECD, 2015, s 78.
- 494 Detta värde avser uppskattningar av offentliga utgifter för varor, tjänster och byggtreprenader enligt nationalräkenskaperna som andel av BNP. Hänsyn är således inte tagen till vad som är upphandlingspliktigt och inte heller till upphandling inom försörjningssektorerna m.m. Se Europeiska kommissionen (2014a) Public Procurement Indicators 2012, s. 7.
- 495 Direktiv 2014/24, Europaparlamentets och rådet direktiv 2014/24/EU av den 26 februari om offentlig upphandling och om upphävande av direktiv 2004/18/EG, Europaparlamentets och rådets direktiv 2015/25/EU av den 26 februari 2014 om som rör upphandling av enheter som är verksamma på områdena vatten, energi, transporter och posttjänster samt upphävande av direktiv 2004/17/EG, samt Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/23/EU av den 26 februari 2014 om tilldelning av koncessioner.
- 496 Vad som avses med sociala hänsyn definieras inte i direktivet. I *Socialt ansvarsfull upphandling – en handledning till sociala hänsyn i offentlig upphandling* (2010) nämner Europeiska kommissionen exempelvis möjligheter till anställning, främjande av anständigt arbete, social integration, tillgänglighet för alla och etisk handel. Offentlig upphandling identifierades i EU2020-strategin som ett marknadsbaserat instrument som ska användas för att uppnå en smart och hållbar tillväxt.
- 497 GPA avtal 2014, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/rev-gpr-94_01_e.htm
- 498 Artikel XXII:8 (iii) GPA.
- 499 Artikel XXII:7 GPA.
- 500 Exempel på hur detta kan gå till analyseras i Kommerskollegiums studie "Implementation and enforcement of sustainable development provisions in free trade agreements – options for improvement".

Källförteckning

- Aaronson/Abouharb, *Does membership in the WTO improve some Human Rights*, (Draft 2015)
- Aaronson/Abouharb, *Is more trade always better? The WTO and Human Rights in Conflict Zones* (Journal of World Trade, Kluwer Law International 2013)
- Aaronson/Chauffour, *The Wedding of Trade and Human Rights: Marriage of Convenience or Permanent Match?* (World Trade Report 2011 Forum)
- Alter Chen, *Informal Economy Monitoring Study Sector Report: Home-Based Workers* (Wiego, April 2014)
- Anderson/Marcouiller, *Insecurity and the Pattern of trade: An Empirical Investigation* (2002)
- Bachetta/Jansen, *Adjusting to Trade Liberalization: The Role of Policy, Institutions and WTO Disciplines* (Special Studies Series, WTO 2003)
- Bachetta/Jansen, *Making globalization socially sustainable* (WTO/ILO, 2011)
- Bagwell/Staiger, *The WTO as a Mechanism for Securing Market Access Property Rights: Implications for Global Labor and Environmental Issues* (JEP, Vol.15, No 3, 2001)
- Baldwin/Cave/Lodge, *Understanding Regulation – Theory, Strategy and Practice* (Oxford University Press 2013)
- Bartels, *A Model Human Rights Clause for the EU's International Trade Agreements* (German Institute for Human Rights, 2014)
- Bettcher/Yach/Guindon, *Global trade and health: key linkages and future challenges* (WHO 2000)
- Bineau/Montalbano, *Selected Developmental Aspects of Trade and Trade Policies – A literature review* (HTSPE 2011)
- CESCR, *General Comment 12 – The right to adequate food* (Twentieth session, 1999)
- Chen, *Home-based workers: A global picture* (Wiego, Februari 2015)
- Chinkin, *Sources In: Moeckli, Daniel and Shah, Sangeeta and Sivakumaran, Sandesh, (eds.) International Human Rights Law* (Oxford University Press, New York 2010)
- Copenhagen Consensus Centre, *Trade perspective paper, Benefits and costs of the Trade Targets for the Post-2015 Development Agenda*, Bernard Hoekman EUI (Working Paper as of 30 September 2014)
- Copenhagen Consensus Centre, *Post-2015 Consensus, Expert Panel Recommendation* (2015)
- Davies/Vadlamannatid, *A race to the bottom in labor standards? An empirical investigation* (Journal of Development Economics, Volume 103, July 2013)
- De Jong/Bogmas, *Does corruption discourage international trade?* (European Journal of Political Economy, Vol.27, 2011)
- De Schutter, *The World Trade Organization and the Post-Global Food Crisis Agenda* (UN special rapporteur on the right to food, 2011)
- Dixon, *Textbook on International Law*, 7th edition (Oxford University Press, 2013)

Djankov/Freund/Pham, *Trading on Time* (The Review of Economics and Statistics, Vol.92 (1), 2010)

Domingo, *Rule of law, politics and development, The politics of rule of law reform* (ODI Report, March 2016)

Drezner, *A race to the bottom hypothesis: An empirical and theoretical review* (The Fletcher School, Tufts University, December 2006)

Egels-Zandén, *Responsibility Boundaries in Global Value Chains: Supplier audit prioritizations and moral disengagement among Swedish firms* (Journal of Business Ethics, Vol.131, 2015)

Egels-Zandén/Lindholm, *Do Codes of Conduct Improve Worker Rights in Supply Chains? A Study of Fair Wear Foundation* (Journal of Cleaner Production Vol.107, 2015)

EU-kommissionen, *Trade for all – Towards a more responsible trade and investment policy* (Oktober 2015)

EU-kommissionen, *Framework for Gender Equality and Women's Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations (2016-2020)* (Joint Staff Working Document, September 2015)

EU-kommissionen, *Guidelines on the analysis of human rights impacts in impact assessment for trade-related policy initiatives* (2 July 2015)

EU-kommissionen, *Assessment of economic benefits generated by the EU trade regimes towards the developing countries/executive summary*, Juni 2015

EU-kommissionen, *Handel, tillväxt och utveckling – att skräddarsy handels- och investeringspolitik för de länder som bäst behöver det*, (2012)

EU-kommissionen, *Human rights and Democracy at the Heart of EU External Action* (Joint communication COM, 2011)

EU-kommissionen, *Strategy for Equality between Women and Men 2010-2015* (COM (2010) 491 final, 2010)

EU-kommissionen, *Handbook for Trade Sustainability Impact Assessment*, 2006

EU-kommissionen, *Communication on the Inclusion of Respect for Democratic Principles and Human Rights in Agreements between the Community and Third Countries* (COM 95) 216 final), 1995

EU-parlamentet, *In-depth Analysis - The EU's trade policy: from gender blind to gender sensitive* (Policy Department Directorate General for External Policies, 2015)

EU-parlamentet, *The European Parliament's role in relation to human rights in trade and investment agreements* (EXPO/B/DROI/2012-09, 2014)

EU-rådet, *Reflection Paper on Political Clauses in Agreements with Third Countries* (Doc 7008/9, 2009)

Francois, *Institutions, Infrastructure and Trade* (World Bank Policy Research Working Paper 4152, 2007)

Goller/Harrison, *Trade and Human Rights: What Does 'Impact Assessment' Have to Offer?* (23 oktober 2008)

- Grafström/Göthberg/Windell, *CSR: Företagsansvar i Förändring* (Liber 2008)
- Gray/Kaufman, *Corruption and Development* (PREM Notes; No. 4. World Bank 1998)
- Guzman/Pauwelyn, *International Trade Law* (Aspen Publishers 2009)
- Hoekman, *Benefits and costs of the Trade Targets for the Post-2015 Development Agenda* (Copenhagen Consensus Centre, Trade perspective paper, Working Paper as of 30 September 2014)
- Hoekman/Olarreaga, *Global trade liberalization and poor countries: poverty impacts and policy implications* (2008)
- ILO, *Rules of the game: A brief introduction to International Labour Standards* (2014)
- ILO, *The Informal Economy and Decent Work: A Policy Resource Guide supporting transitions to formality* (2013)
- ILO, *Regional Trade Agreements and domestic labour market regulation* (Employment Working Paper No. 120, 2012)
- ILO, *Global Employment Trends for Women* (2012)
- ILO, *Global Employment Rates for Women 2012* (2012)
- ILO, *Trade and Employment: From Myths to Facts* (2011)
- ILO/International Institute for Labour Studies, *Social dimensions of free trade agreements* (2015)
- Indevelop AB, *Gender Analysis of the EU AA/DCFTAs with Georgia, Moldova and Ukraine, Final Report* (29 Januari 2016)
- International Federation for Human Rights, *Understanding Global Trade & Human Rights, Report and Resource Guide for National Human Rights NGOs in View of the 2005 WTO Ministerial Conference, Hong Kong (MC6)* (Juli 2005)
- Jansen/Nordås, *Institutions, trade policy and trade flows* (WTO Staff Working Paper ERSD-2004-02)
- Jouanjean, *Targeting infrastructure development to foster agricultural trade and market integration in developing countries: an analytical review* (ODI Report, June 2013)
- Kaufmann/Kraay/Mastruzzi, *Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2008* (World Bank Development Research Group, Policy Research Paper 4978, 2009)
- Kommerskollegium, *Sambandet mellan handel, tillväxt och fattigdom* (2016)
- Kommerskollegium, *Implementation and enforcement of sustainable development provisions in free trade agreements – options for improvement* (2016)
- Kommerskollegium, *No Transfer, No Production – a Report on Cross-border Data Transfers, Global Value Chains and the Production of Goods* (2015:4)
- Kommerskollegium, *Trade is Essential for Jobs – a Value Chain Perspective for Sweden* (2015)
- Kommerskollegium, *Trade costs of visas and work permits* (2015)
- Kommerskollegium, *Online Trade, Offline Rules A review of Barriers to E-commerce in the EU* (2015:7)
- Kommerskollegium, *Varför handlar vi med omvärlden* (2014)
- Kommerskollegium, *Global Value Chains and Developing Countries* (2013)
- Kommerskollegium, *Global Value Chains and Services – an introduction* (2013)
- Kommerskollegium, *Global Value Chains and the Transatlantic Trade and Investment Partnership* (2013)
- Kommerskollegium, *Världshandeln i det 21:a århundradet* (2013)
- Kommerskollegium, *Gender Impacts of International Trade and Trade Policy – a case study of the FTA between Korea and the EU* (2011)
- Kommerskollegium, *The WTO decision on compulsory licensing* (2008)
- Kommerskollegium, *Genus och jämställdhetsaspekter i regionala och bilaterala frihandels- och associationsavtal* (Yttrande 2005 09 30)
- Kommerskollegium, *Trade and the Fight against Corruption* (2005)
- Kommerskollegium, *WTO-avtalens konsekvenser för u-länderna* (2004)
- Klugman/Twigg, *The Role of Laws and Institutions in Expanding Women's Voice, Agency, and Empowerment* (World Bank Legal Review, Hemdon, US: World Bank Publications 2012)
- Kyvik Nordås/Rouzet, *The Impact of Services Trade Restrictiveness on Trade Flows: First Estimates*, 2015, OECD Trade Policy Papers 178, OECD Publishing
- Körner, *Frihandel mot miljön? En analys av GATT art XX(b) med utgångspunkt från en ny WTO-rapport* (Kandidatuppsats 2008, Lunds Universitet)

- Lagomarsino, *WTO dispute settlement and sustainable development, legitimacy through holistic treaty interpretation* (PELR, Vol 28, Issue 2, 2011)
- Lanz/Miroudot/Nordås, *Trade in Tasks* (OECD Trade Policy Working Papers, No. 117, 2011)
- Levchenko, *Institutional Quality and International Trade* (IMF Working Paper 04/231, 2004)
- Lima/Venables, *Infrastructure, geographical disadvantage, transport costs and trade* (World Development Economic Review, Vol.15, 2001)
- Locke/Rissing, *Complements or Substitutes? Private Codes, State Regulation and the Improvement of Labor Standards in Global Supply Chains* (MIT Political Science Department Research Paper No. 2012-2)
- Lundgren, *CSR ur ett nationalekonomiskt perspektiv* (SNS Analys 24, 2015)
- Lydgate, *Sustainable development in the WTO: from mutual supportiveness to balancing* (WTR, 11 (4) 2012)
- McKinsey Global Institute, *The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth* (2015)
- Ministry for foreign affairs of Finland, *Gender equality in global value chains and the role of Aid for Trade in promoting gender equality and women's employment in developing countries* (2013)
- North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge University Press, 1990)
- OECD, *Participation of developing countries in global value chains* (2015)
- OECD, *Implementation of the WTO Trade Facilitation Agreement: The Potential Impact on Trade Costs* (Policy Brief 2015_06)
- OECD, *The impact of Trade Liberalisation on Jobs and Growth* (Technical Note, OECD Trade Policy Papers, No. 107, 2011)
- OECD, *International trade: Free, fair and open?* (2009)
- OECD, *Making trade work for developing countries* (2008)
- OECD, *Dynamic gains from trade* (2006)
- OECD Development Centre, *Social Institutions and Gender Index 2014 Synthesis report* (2014)
- OECD/ILO/IMF/Världsbanken, *Achieving stronger growth by promoting a more gender-balanced economy* (Report prepared for the G20 Labour and Employment Ministerial Meeting Melbourne Australia 10-11 September 2014)
- Oxfam, *Women and the 1 %, How extreme economic inequality and gender inequality must be tackled together* (Briefing Paper Summary, 11 April 2016)
- Perry/Olarreaga, *Trade liberalization, inequality and poverty reduction in Latin America* (2006)
- Porto/Hoekman, *Trade Adjustment Costs in Developing Countries: Impacts, Determinants and Policy Responses* (Centre for Economic Policy Research, 2010)
- Powell, *The Place of Human Rights Law in World Trade Organization Rules* (Florida Journal of International Law, Vol.16, 2004)
- Regeringskansliet, *Sveriges exportstrategi* (September 2015)
- Regeringskansliet, *Handlingsplan för företagande och mänskliga rättigheter* (Utrikesdepartementet 2015)
- Report of the World Commission on Environment and Development *Our Common Future* (1987)
- Shirazi, *The impact of Corruption on international trade* (Denver Journal of International Law and Policy, Vol. 40 2011/2012)
- Stivers, *The Sustainable Society: Ethics and Economic Growth* (Westminster Press, 1976)
- Stone/Shepherd, *Dynamic Gains from Trade: The Role of Intermediate Inputs and Equipment Imports* (OECD Trade Policy Papers 110, 2011)
- Sykes, *International Trade and Human Rights: An Economic Perspective* (John M. Olin Law and Economics Working Paper, No. 188, 2003)
- Szirmai, *The Dynamics of Socio-economic Development – An introduction* (Cambridge University Press 2005)
- Søreide, *Drivers of corruption. A brief review* (A World Bank Study 91642, 2014)
- Transparency International, *Corruption Perceptions Index 2014*
- Transparency International, *Curbing Illicit Financial Flows to Unlock a Sustainable Future* (Working Paper # 01/2015)
- UNCTAD, *Trade as a tool for the economic empowerment of women* (Note by the UNCTAD secretariat, 2016)
- UNCTAD, *The Least Developed Countries Report 2015; Transforming Rural Economies* (United Nations publication, 2015)

- UNCTAD, *Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIV, From decisions to actions* (United Nations, 2015)
- UNCTAD, *Investment by TNC's and gender: preliminary assessment and way forward* (2014)
- UNCTAD, *Mainstreaming gender in trade policy* (Note by the UNCTAD secretariat, 2009)
- UNCTAD, *International trade and labour market performance: major findings and open questions* (2002)
- UNDP, *On the road to sustainable development – promoting gender equality and addressing climate change* (2015)
- UNDP, *Human Development Report, 1999*
- UNEP, *Corporate Social Responsibility and Regional Trade and Investment Agreements* (2011)
- UNESCO, *Priority Gender Equality Action Plan for 2014-2021*
- UNESCO, *Sustainable development begins with education – How education can contribute to the post-2015 goals* (2014)
- UNHCR Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework* (Final Report of the Special Representative to the Human Rights Council, 2011)
- UN Women, *Progress of the world's women 2015-2016, Transforming Economies, Realising Rights*
- Van den Bossche/Zdouc, *The Law and Policy of the World Trade Organization* (Cambridge University Press 2013)
- Världsbanken, *World Development Report 2016: Digital Dividends* (Washington D.C. 2016)
- Världsbanken, *Connecting to Compete, Trade Logistics in the Global Economy, The Logistics Performance Index and its Indicators* (2014)
- Världsbanken, *World Development Report 2012, Gender Equality and Development* (2012)
- Världsbanken, *The growth report: Strategies for sustained growth and inclusive development* (2008)
- Världsbanken, *The impact of international trade on gender equality* (PREM notes, may 2004)
- Världsbanken/WTO, *The Role of Trade in Ending Poverty* (2015)
- Wheeler/Mody, *International investment location decisions: the case of US firms* (Journal of International Economics, Vol.33, 1992)
- Winters, *Will trade liberalization reduce poverty?* (2006)
- Winters, *Trade Policies for Poverty Alleviation: What Developing Countries Might Do* (PSIO Occasional Paper, WTO Series 10, 2001)
- Winters et al, *Trade liberalization and poverty: The evidence so far* (2004)
- Winters/Martuscelli, *Trade liberalization and poverty: What have we learned in a decade?* (2014)
- WomenWatch, UN Inter-Agency Network on Women and Gender Equality, *Gender Equality and Trade Policy* (Resource Paper 2011)
- World Economic Forum, *The Global Gender Gap Report 2014* (2014)
- WTO, *UN rapporteur and WTO delegates debate the right to food* (2009)
- WTO, *WTO Accessions, 2015 Annual Report by the Director-General* (16 November 2015)
- WTO, *Lamy rebuts UN food rapporteur's claim that WTO talks hold food rights 'hostage'* (2011)
- WTO/ILO, *Trade and Employment, Challenges for policy research* (2007)
- WTO/OECD, *Aid for Trade at a Glance: Reducing Trade Costs for Inclusive and Sustainable Growth* (OECD Publishing 2015)
- 3D, *Trade - Human Rights - Equitable Economy, Insights on Human Rights Impact Assessments of Trade Policies and Agreements*

